

Ondokuzmayıs Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe Eğitimi
Anabilim Dalı

**GELENEKSEL EĞİTİMİMİZ AÇISINDAN
CENGİZ AYTMA TOV'UN ESERLERİNDEKİ KISSALAR
(EFSANELER)
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Hazırlayan:
Yusuf Beşik

Danışman:
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Kökdemir

Yüksek Lisans Tezi

Samsun, 2011

Ondokuzmayıs Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe Eğitimi
Anabilim Dalı

**GELENEKSEL EĞİTİMİMİZ AÇISINDAN
CENGİZ AYTMAOV'UN ESERLERİNDEKİ KISSALAR
(EFSANELER)
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Hazırlayan:
Yusuf Beşik

Danışman:
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Kökdemir

Yüksek Lisans Tezi

Samsun 2011

KABUL VE ONAY

Yusuf BEŞİK tarafından hazırlanan "Geleneksel Eğitimimiz Açısından Cengiz Aytmatov'un Eserlerindeki Kıssalar (Efsaneler) Üzerine Bir İnceleme" başlıklı bu çalışma, 07.02.2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliğiyle başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Mehmet AYDIN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Ahmet KÖKDEMİR

Üye : İlknur KARAGÖZ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

_ / _ / _
Prof. Dr. Memduh ERKİN
Müdür

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans/Doktora tezinde ya da Sanatta Yeterlik çalışmasında, proje aşamasından sonuçlanmasına kadarki süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet ettiğimi, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu taahhüt ederim.

__ / __ / __

Öğrencinin Adı-Soyadı
Ve imzası

ÖNSÖZ

Cengiz Aytmatov 1928-2008 yılları arasında yaşamış; yaşadığı dönemde hem Kırgız hem de dünya edebiyat sahasının önemli isimlerinden biri olmuştur. Kariyerinin ilk adımlarını basın dünyasında atan Aytmatov 1958-60 yılları arasında Literaturnyi Kırgızistan dergisinin editörlüğünü, sonra beş yıl süreyle Pravda'nın Orta Asya muhabirliğini yapar (Kolcu, 2008: 31) . 1963 yılında Steplerden ve Dağlardan Hikâyeler adlı kitabıyla Lenin Edebiyat Ödülü'nü kazanır (Kolcu, 2008: 32) . Bir taraftan Novy Mir'in editörlüğünü yaparken, diğer taraftan roman ve hikâyeler kaleme alır. İlk eserlerini toplumsal gerçekçi bir üslupla yazar.

Asıl ününü millî romantizmden etkilenecek yazdığı eserlerle kazanan Aytmatov, roman, tiyatro gibi pek çok türde eserler verir. Stalin Dönemindeki politikalar sonucu meydana gelen toplumsal yozlaşma ve çürümeyi kimi zaman alegorik kimi zamansa açık bir dille yapıtlarında eleştirir. Dönemin şartları gereği siyasi konulara çok açık bir biçimde girmemişse de görüşlerini sezdirmeyi başarabilmiş, Kırgız toplumunu aydınlatabilmiştir.

Aytmatov'un eserlerinde ele aldığı konular şunlardır: Savaş ve beraberinde getirdiği toplumsal yıkımlar, doğanın tahribi ve bunun yol açtığı sorunlar, komünizm ve kapitalizm gibi rejimlerin millî, dinî ve ahlaki değerleri tahrip etmesi ve ebedî aşk.

“Geleneksel Eğitimimiz Açısından Cengiz Aytmatov'un Eserlerindeki Kıssalar (Efsaneler) Üzerine Bir İnceleme” başlığını taşıyan bu tezin amacı, binlerce yıllık bir tarihe sahip olan geleneksel eğitimimizde kıssaların yeri ve önemini tespit etmek ve bunun ışığında yazarın eserlerindeki kıssaları incelemek; konu ve amaç yönünden bu kıssalardaki benzerlikleri ortaya koymaktır.

Yapılan ön araştırma sonucu Cengiz Aytmatov'un "**Yüz Yüze**", "**Cemile**", "**Selvi Boylum Al Yazmalım**", "**İlk Öğretmen**", "**Deve Gözü**", "**Kızıl Elma**", "**Oğulla Buluşma**", "**Asker Çocuğu**", "**Sultanmurat**", "**Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek**", "**Beyaz Yağmur**", "**Yıldırım Sesli Manaşçı**" isimli on iki kitabı, "**Toprak Ana**", "**Elveda Gülsarı**", "**Beyaz Gemi**", "**Gün Olur Asra Bedel**", "**Dişi Kurdun Rüyalari**", "**Cengiz Han'a Küsen Bulut**", "**Kassandra Damgası**", "**Dağlar Yıkıldığı Zaman**" isimli sekiz romanı, "**Fuji Yama**" ve "**Sokrat'ı Anma Gecesi**" isimli iki tiyatro eserine ulaşılmıştır.

Yapılan inceleme "alan olarak" yazarın eserlerindeki kıssalarla sınırlandırılmıştır. Bu kıssalar "içerik olarak" millî, dinî, kültürel ve evrensel değerleri gençlere kazandırılabilme nitelikleri açısından incelenmiştir. Yüzyıllarca kullanılagelmiş diğeri kıssalar da bu bağlamda referans alınmıştır.

Çalışma "**Giriş**" ten sonra "**Geleneksel (Klasik) Eğitimimiz**", "**Kıssaların Türkçe Öğretimindeki Kullanımları**", "**Cengiz Aytmatov'un Hayatı ve Sanatı**", "**Aytmatov'un Eserlerindeki Kıssaların Eğitimsel Değerleri Açısından İncelenmesi**" başlığını taşıyan dört ayrı bölüm ile "**Sonuç**" ve "**Kaynakça**" bölümlerinden oluşur.

Tezin "**Giriş**" bölümünde problem durumu, araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, araştırmanın temel kavramları, kapsam ve sınırlılıklar yer almış; "**Geleneksel (Klasik) Eğitimimiz**" bölümünde İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası Türklerde eğitim anlayışı çeşitli Türk devletlerinin eğitim tarihçeleri incelenmiştir. "**Kıssaların Türkçe Öğretiminde Kullanımı**" isimli bölümde kıssanın tanımı yapıldıktan sonra Türkçe derslerinde nasıl işleneceği ortaya konulurken, "**Cengiz Aytmatov'un Hayatı ve Sanatı**"

bölümünde başlıktan anlaşılacağı üzere yazarın yaşam öyküsü ve edebiyat anlayışına değinilmiştir. “**Aytmatov’un Eserlerindeki Kıssaların Eğitimsel Değerleri Açısından İncelenmesi**” bölümünde kıssalar millî eğitimimizin geleneksel ve güncel ilkelerine uygunlukları açısından değerlendirilmiş; “**Sonuç**” bölümünde elde edilen veriler ışığında bir senteze varılarak, Aytmatov’un eserlerindeki kıssaların eğitimsel değerleri tespit edilmiştir.

“**Kaynakça**” bölümünde yararlanılan kaynaklar üç gruba ayrılmıştır. İlki “**Cengiz Aytmatov’un Eserleri**”, ikincisi “**Başvurulan Eserler**”, üçüncüsü ise “**Başvurulan Makale ve Diğer Yazılar**”dır.

Çalışmam sırasında bana rehberlik eden ve yazdıklarımı titizlikle okuyup değerlendiren ve yapıcı eleştirilerde bulunup yol gösteren ve üstümdeki emeğini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim sevgili hocam ve danışmanım Yrd. Doç. Dr. Ahmet Kökdemir’e saygılarımı ve minnetlerimi sunarım.

Samsun, 2011

ÖZ

[Beşik, Yusuf]. [Geleneksel Eğitimimiz Açısından Cengiz Aytmatov'un Eserlerindeki Kıssalar (Efsaneler) Üzerine Bir İnceleme], Samsun, [Yüksek Lisans Tezi], [2010]

Türkçe derslerinin amacı Türk Millî Eğitimin temel amaçları ve temel ilkelerine uygun olarak şöyle belirtilir: Yazılı ve sözlü ürünlerle öğrencilerin Türk ve dünya kültürünü tanımalarını sağlamak, millî, manevi, ahlaki, tarihî, kültürel, sosyal, estetik ve sanatsal değerlere önem vermelerini sağlamak; millî duygu ve düşüncelerini güçlendirmek, onların bilimsel, yapıcı, eleştirel ve yaratıcı düşünme, kendini ifade etme, iletişim kurma, iş birliği yapma, problem çözme ve girişimcilik gibi temel becerilerini geliştirmek (Demirel, 2006: 14).

Bu becerilerin kazandırılmasında, roman, efsane, tiyatro, şiir gibi edebî türlerden yararlanılması tavsiye edilmiştir. Bu incelemenin konusu kıssaların eğitimdeki yerlerinin tespiti ve bu bağlamda Cengiz Aytmatov'un eserlerindeki kıssaların incelenmesidir. Kıssalar içerikleri bakımından incelenerek, onların özellikle millî, kültürel ve evrensel değerlerin öğrencilere kazandırılmasındaki rolleri üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızda bütünlüğü sağlamak ve kapsamı geniş tutabilmek için kısas kavramı geniş anlamıyla [anlatılan gerçek ya da uydurma olay, (Özön, 1997: 440)] ele alınmış ve destan, efsane, menkıbe gibi türler de bu çerçevede incelenmiştir. Bu bağlamda İslamiyet öncesi ve sonrası klasik eğitim anlayışımız irdelenmiştir. Kıssaların eğitimimizdeki yeri ve önemi tespit edilmeye çalışılmıştır. Tarihimizin çeşitli dönemlerindeki millî, kültürel ve

ahlaki değerler tespit edilerek bu metinlerle okura ne tür değerler aşılanmak istediği araştırılmıştır. Daha sonra günümüz Türkçe eğitim ve ğretiminde kıssaların derste kullanılabilirliği irdelenmiştir. Tezin son bölümünde ise Cengiz Aytmatov'un edebiyat anlayışı ışığında eserlerindeki kıssalar, Türkçe eğitim ve ğretim ilkeleri ve amaçları bağlamında değerlendirilmiştir.

Anahtar sözcükler: eğitim, geleneksel eğitim, kıssa

ABSTRACT

[Beşik, Yusuf]. [A Study On Cengiz Aytmatov's Stories (Tales) In His Works In Terms Of Our Traditional Education], Samsun, [Postgraduate Thesis], 2011

The aims of Turkish education and teaching are defined in accordance with the National Education's main aims and principles as so: to help students to make them learn Turkish and world culture through written and oral products, attach importance to national, spiritual, moral, historical, cultural, social, esthetic, artistic values, strengthen their national feelings and ideas, improve their main abilities such as scientific, constructive, and creative thinking, communicating, cooperating, problem solving, entrepreneurship (Demirel, 2006: 14) .

It has been advised to benefit from literary types such as story, novel, myth, theatre, poetry to make them learn these skills. The theme of this study is to determine the role of stories at teaching and to analyze the stories in Cengiz Aytmatov's Works in this context. The stories were examined with regard to their contents, and were given point to the national, cultural and universal qualities that could be gained by the students.

We approached to the story term with a wide meaning [a true or imaginary event, tale (Özön, 1997:440) and we examined the literary types such as epic, legend, tale in this frame. Our traditional understanding of education was examined and we tried to determine the place and importance of stories in our education, we examined what kind of values were wanted to make reader gain, establishing the national, cultural and etical elements in the light of stories . Then the utility of stories in the Turkish teaching and education in the

lessons was studied carefully. In the last part of the thesis the stories in his works were evaluated in the light of literature understanding of Cengiz Aytmatov in the context of Turkish education and teaching and aims.

Key Words: education, traditional tradition, story

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖNSÖZ	i
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	x

GİRİŞ

Problem Durumu.....	1
Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	2
Araştırmanın Temel Kavramları (Tanımlar).....	2
Kapsam ve Sınırlılıkları.....	3
İlgili Kaynaklar.....	3
Araştırmanın Yöntemi.....	5

BÖLÜM 1

GELENEKSEL (KLASİK) EĞİTİMİMİZ

1.1 İslamiyet Öncesi Dönemde Türklerde Eğitim.....	7
1.2 İslamiyet Sonrası Dönemde Türklerde Eğitim.....	18

BÖLÜM 2

KISSALARIN TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KULLANIMI

2.1 Kıssanın Nedir?.....	51
2.2 Kıssaların Türkçe Derslerinde Kullanımı	51

BÖLÜM 3

CENGİZ AYTMATOV'UN HAYATI VE SANATI

3.1 Cengiz Aytmatov'un Hayatı.....	58
3.2 Cengiz Aytmatov'un Sanatı Üzerine.....	59

BÖLÜM 4

AYTMATOV’UN ESERLERİNDEKİ KISSALARIN EĞİTİMSEL DEĞERLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	63
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	104
KAYNAKÇA.....	112

KISALTMALAR

s.	:	Sayfa
y. y.	:	Basım yeri yok
t. y.	:	Basım tarihi yok
bs.	:	Baskı
C.	:	Cilt

GİRİŞ

Problem Durumu

Bilgi ve bilişim çağını yaşadığımız günümüzde gençlerin nitelikli ve niteliksiz her türlü bilgi sağanağına maruz kaldığını, bunun sonucunda Türk Millî Eğitimin amaçlarında belirtilen millî, kültürel ve evrensel değerlerin öğrencilere yeterince kazandırılmadığı tartışmalarının devam ettiğini biliyoruz. Türk ve dünya medyasının gençlere dayattığı yozlaştırıcı popüler kültürün de etkisiyle musikiden edebiyata, yeme-içme alışkanlıklarından giyim-kuşama kadar pek çok temel kültürel değerde meydana gelen aşınma ve bozulma günümüzün en önemli sorunlarından. Konu ile ilgili tartışmalar elbette bitmeyecek ancak çözümün nitelikli bir eğitimden geçtiği gerçeği de değişmeyecektir.

Eğitim konusunda yapılacak iyi bir tercih, çocuğa kendi anadilini sevdirecek, ondan tat almasını sağlayacak, zihnini yaratıcı bir biçimde çalıştıracak, ona, sorgulama ve kendi başına bir sonuca ulaşma becerisi kazandıracak; edebiyatı, tarihi, kültürü ile ilgilenen, insana ve doğaya duyarlı, ahlaklı bir insan olmasını sağlayacaktır. .

Çağımızın en büyük romancılarından olan Cengiz Aytmatov'un eserleri kısaca zenginliği ve çıkarılacak dersler bakımından dikkate değer bir donanıma sahiptirler. Çalışmanın ana problemi geçmişte ve günümüzde hâlâ sıklıkla kullanılan kıssaların, bu amaçları kazandırmada nasıl bir rol üstlenebileceği ve Cengiz Aytmatov'un hemen her romanında yer alan kıssaların bu hedef doğrultusunda katkısının belirlenmesidir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmada kıssaların geleneksel eğitimimizdeki yeri ve öneminin belirlenebilmesi için İslam öncesi Türk devletleri olan Hun, Göktürk ve Uygurlar ile birlikte İslamiyet sonrası Türk devletlerinin (Selçuklu, Memluk ve Osmanlı) ve onları etkileyen Müslüman Arapların eğitim anlayışları incelenmiştir. Günümüzde Türkçe derslerinde bir kıssanın nasıl işlenmesi ve nelere dikkat edilmesi gerektiği değerlendirilerek, Cengiz Aytmatov'un hayatı ve edebiyat yaklaşımı yanında, eserlerindeki kıssalar, Türk Millî Eğitimin amaçları ışığında incelenmiştir.

Araştırmanın önemini eski bir tür olan kıssaların, bir yazarın kalemiyle eğitim ile ilgili güncel sorunlara yanıt verir hale gelebilmesi teşkil eder. Sovyet Sosyalist rejimi idaresinde yaşayan Kırgızların dil, din ve kültürel değerlerini kaybedişlerine şahit olmuş olan yazar, bu duruma son derece sembolik bir anlatım kullanarak kıssalarında değinmiştir. Kıssaları adeta bir eleştirel silah olarak kullanmış ve etkinliklerini arttırmak için onları değiştirmiş, güncellemiştir. İçinde yaşadığı toplumun, eğitimi ile ilgili yanlış gidişatı tespit etmiş; eserlerine yansıttığı kıssalarıyla uyarıcı bir görev üstlenmiştir. Bu yüzden kıssalarının ders kitaplarında yer alması ve öğrencilere tanıtılması önemlidir.

Araştırmanın Temel Kavramları (Tanımlar)

Eğitim: “1 Belli bir bilim dalında, belli konuda bilgi ve beceri kazandırma, yetiştirme ve geliştirme işi. 2 yeni kuşakların toplum yaşamında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları edinmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine yardım etme. ” (Püsküllüoğlu, 2003: 321) .

Geleneksel Eğitim: Geleneksel eğitim kavramıyla Türklerin yüzyıllar içinde oluşturduğu usta-çırak, müşid-mürid, öğretmen-öğrenci ekseninde, öğretmenin etkisinin üst düzeyde olduğu, millî, dinî ve ahlaki değerlerin genç nesillere aktarımının önem teşkil ettiği eğitim yaklaşımı kastedilir.

Kıssa: “Anlatılan gerçek ya da uydurma olay, hikâyedir. Edebiyat terimi olarak bir olayın anlatıldığı her tür için kullanılmıştır. Bu anlamda fıkra, hikâye masal, menkıbe sözcüklerini karşılar. Genellikle öğütleyici, öğretici küçük öykülerle peygamberlerin ya da din ulularının yaşamlarını konu edinen yapıtlar bu adla anılmıştır.” (Özkırımlı, 2004: 809) .

Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu çalışma geleneksel eğitimimizdeki kıssaların yeri ve Cengiz Aytmatov’un eserlerindeki kıssalarla sınırlıdır. Bu çalışmamızın örneklemini yazarın eserlerindeki kıssalar ile eğitim tarihimiz boyunca kullanıla gelmiş kıssaların bir kısmı teşkil eder.

İlgili Kaynaklar

Bu bölümde hikâye, masal, efsane gibi genel anlamda kıssa olarak adlandırabileceğimiz türlerin eğitimsel işlevlerini irdeleyen çalışmalar hakkında bilgiler verilmiştir.

Yapılan taramada bu yönde yapılmış birçok çalışmaya ulaşılmış; bu tezin konusuyla benzerlik arz edenlerden bazıları aşağıda sıralanmıştır.

Özler (2006) , “Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Hikâye ve Masalların Eğitimsel İşlevleri” isimli yüksek lisans tezinde, Türkçe ders kitaplarında yer alan hikâye ve masalların çocuk eğitimindeki kullanımlarını tespit etmek için, İlköğretim 3. , 4. ve 5. sınıf Türkçe ders kitaplarından seçilen 15 metni incelemiş, araştırmanın alt problemlerinde belirlenen soruların yanıtlarını aramıştır.

Gürel (2006) , “Öğretici Hikâyeler Yoluyla Düşünce ve Duygu Eğitimi Tanımlar ve Yöntemler” isimli yüksek lisans tezinde hangi sınırlılıklara sahip, nasıl bir değer eğitimi ve niçin öğretici hikâye kullanma ihtiyacı sorularına cevap aramış, ölçüt örnekleme yoluyla belirlenmiş 44 hikâyeyi incelemiştir. Araştırma sorusunu cevaplandırmak amacıyla bütün bölümler için alan taraması yaptıktan sonra öğretici hikâyelerin düşünce ve duygu eğitimindeki etkisini belirginleştirmek için geliştirilen soru-cevap testini ilköğretim 8. sınıf, yüksek öğretim ve yüksek lisans öğrencilerine uygulayarak aşama aşama geliştirmiştir. İlköğretim Türkçe sınıf ve okul rehber öğretmenlerinden oluşan altı kişilik gruba hikâyelerin özellikleri ile ilgili açık uçlu sorular sorduktan sonra hikâyeleri eğitim vasıtası olarak görüp görmediklerini dair altı soruluk bir görüşme formu uygulamıştır. Dört kişilik uzman bir gruptan hikâyelerde kullanılan testler hakkında görüş almıştır. Sonuç olarak test geliştirme aşamasında, öğrencilere yöneltilen soruların, duygu ve düşünce gelişimini birebir sağladığı, öğretmenlerin hikâyelerin özellikleri ile ilgili soruların tümüne olumlu görüş bildirdikleri, hikâyeleri birer eğitim vasıtası olarak gördükleri saptamıştır.

Yaldız (2006) , “Masalların Çocuk Eğitimi Açısından İncelenmesi (Sarayönü Örneği)” isimli yüksek lisans tezinde Sarayönü ve çevresinde anlatılan masalların çocuk eğitime katkısını, eğitimin nasıl olması gerektiği sorusuna da cevap arayarak incelemiştir; masalların çocuklara ahlaki davranışların kazandırılmasında çok önemli bir araç olduğunu fakat masallardaki kötü karakterlerin ve akıldışı olayların onların mantıksal zekâsını olumsuz yönde etkilediğini saptamıştır.

Demir (2006) , “Konya İli Cihanbeyli İlçesi’nde Anlatılan Masalların Çocuk Eğitimi Açısından İncelenmesi” isimli yüksek lisans çalışmasında ilköğretim okullarında okuyan öğrencilerin eğitimlerine Türkçe ve ilgili derslerde işlenen masalların ne gibi katkıları olabileceğini tespit etmek için Cihanbeyli ilçesinde anlatılan masalları çalışmasının evreni olarak belirleyip; 53 masalı yaklaşık 24 unsuru göz önünde bulundurarak incelemiştir. Masallar iyi bir seçicilikle çocukların bireysel ve toplumsal gelişimlerine katkıları açısından değerlendirilerek, onların örgün eğitimin önemli bir unsuru haline getirilebileceği ortaya konmak istenmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın başında kaynak taraması yapılarak Türk eğitim tarihi, Türkçe öğretimi ve kıssalarla ilgili araştırmalar tespit edildi. Daha sonra Cengiz Aytmatov’un kıssalar içeren eserleri belirlendi. Kıssalar Türk eğitim tarihindeki ve Türkçe öğretimindeki yerleri ve önemleri açısından genel olarak, Cengiz Aytmatov’un eserlerindeki ise geleneksel eğitimimiz ve Millî Eğitimin temel amaç ve hedeflerine uygunlukları göz önüne alınarak

fişlendi. Fişler tasnif edildi ve yorumlandı. Elde edilen sonuç önerilerle desteklenerek açıklandı.

BÖLÜM I

GELENEKSEL (KLASİK) EĞİTİMİMİZ

1.1.İslamiyet Öncesi Türklerde Eğitim

Türkler Müslüman olmadan önce çoğunlukla göçebe bir hayat sürüyorlardı ve toplumun yaşayışını töreler biçimlendiriyordu. Uygurlar ise Manihaizm'in de etkisi ile yerleşik hayata geçmiştiler. Gençlerin eğitiminde törelerin büyük bir önemi vardı. Bu döneme ait atasözleri, şiirler ve diğer edebî ürünlere baktığımızda bunların öğretici bir amaç taşıdığı, insanlara ahlaklı, yiğit, erdemli olma yolunda nasihatler verildiği görülür (Akyüz, 2009: 5) . Bu niteliklere sahip bir kahraman olarak Oğuz Kağan'ı örnek verebiliriz.

Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz Kağan, yaşadığı atlı göçebe toplumun “ideal insan tipi”ni temsil eder (Kaplan, 2007: 24) . Alp insan tipi olarak adlandırabileceğimiz bu karakterin temel özelliklerinden biri onun cesur olduğu kadar bilge oluşudur. ” (Akyüz 2009: 5) .

Oğuz Kağan'ın hayatının tüm merhalelerini birbirine bağlayan temel kavramlar yiğitlik, kahramanlık ve cihangirlik fikridir ve bunların temelinde “kuvvet” ve “hareket” fikri vardır (Kaplan, 2007: 13) . O bir yerde ve bir anda durmayan zamanı ve mekânı süratle aşan bir insandır ve ideali bütün dünyayı ve hatta kâinatı ele geçirmektir (Kaplan, 2007: 14-15) . Kendi halkı uğruna savaşır ve yanında yardımcıları vardır. Bu yardımcılarından biri de danışmanı olan ak saçlı ve tecrübeli Uluğ Türktür. Oğuz Kağan seferleri boyunca birtakım müşkülâtlarla karşılaşır ve yanındaki erler bu sorunları çözmesine yardım eder. O da onlara iltifat ederek başardıkları işleri hatırlatan isimler verir. Örneğin İtil'in suyunun geçilmesine yaptığı bir salla yardımcı olan bir ere “Kıpçak Bey” adını, ganimetlerin taşınmasında yaptığı bir kağnı ile yardımcı olan bir ere de Kangaluğ (Kağnılı) adını verir. Bu örneklere

bakarak onun bir kumandan olarak teknik bilgiye sahip erlerini nasıl takdir ettiğini görürüz. Onun bilgili ve teknik beceriye sahip insanları takdir etmesi ve onları bey yapması onun bilim sevgisinin göstergesidir (Kaplan, 2007: 15-16) .

Bilime önem veren Türkler eğitim faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu eğitim faaliyetlerinin örgün olup olmadığı tam olarak bilinmese de bu yönde olumlu belirtiler vardır. Eski Türklerdeki eğitimin karakteristiğini incelediğimizde mesleki eğitimin önemli bir yer tuttuğunu görürüz (Akyüz, 2009: 5) . Örneğin Hunlar kürk, halı, madenî eşya ve silah yapımında ileri idiler ve demircilik kutsal bir meslekti (Akyüz, 2009: 8) . Göktürklerde de durum aynıydı. Uygurlarda ise bilgi ve kültür düzeyi yüksek olduğu için kâtiplik, bürokratik, danışmanlık, tercümanlık gibi meslekler revaçta olmuştu (Akyüz, 2009: 15) .

Eski Türklerde toplumsal yaşamı töreler düzenlerdi. Yazılı kanunlar yoktu çünkü Türkler çoğunlukla göçebe bir hayat sürdükleri için okuma yazma oranı düşüktü. Onların böyle bir hayat sürmesinin nedenleri ise ekonomik, siyasi ve kültürelidir. Atlara büyük önem veriyorlar; yaşamlarını at üstünde bir yerden bir yere giderek sürdürüyorlardı. Savaşçı bir topluluk oldukları için sürekli seferler ve yağmalar yapıyorlardı. Bunlar ekonomilerinin önemli unsuruydu. Bu yüzden hareketli bir yaşama alışmışlardı. Hayat tarzları bunu talep ediyordu. Ayrıca siyasal bağlamda bir dünya hâkimiyeti idealleri vardı. Bu siyasal ideal gereği yaşamlarını at sırtında ve göçebe olarak sürdürüyorlardı. Kültürel sebep olarak ise Gök Tanrı inancını gösterebiliriz. İnançlarına göre diğer ülkeleri ve milletleri Tanrı'nın egemenliğine sokmak önemliydi. Kağanlar kendilerini yeryüzünde onun temsilcisi olarak görüyorlardı. Birçok kavmi tek bir bayrak altında birleştirmeyi vazifeleri addediyorlar, hâkimiyet idealini hadimiyet yani hizmet ilkesi ile birleştiriyorlardı. Ele geçirdikleri memleketlerin halklarına adil davranıyorlar, onların kültürel ve dinsel inanç ve geleneklerine saygı duyuyorlar, onların içinden çıkan seçkin ve akıllı kişileri devlet yönetiminde önemli mevkilere getiriyorlardı.

Hunlar da göçebe hayat süren Türk kavimlerinden biriydi. Hayatları savaşlar ve akınlarla geçtiği için genç nesilleri yetenekli savaşçılar ve bilgin yöneticiler olarak yetiştirmek önem taşıyordu. Ayrıca savaşçıların ve toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak zanaatkarlar da yetiştirmek gerekliydi. En önemlisi halkı bir arada tutan töreler ve dinî geleneklerin sonraki nesillere aktarılmasıydı. Bu görevi şamanlar üstlenmiştiler. Şaman birtakım doğüstü gücü bulunduğu, ruhlarla ilişki kurarak hastalıkları iyileştirdiğine inanılan, büyü yapma, gelecekte haber verme gibi işler yapan din adamıdır (Püsküllüoğlu, 2003: 912) . Şamanlar halkın dinî önderleri, doktorları ve gelenekleri sonraki nesillere aktaran ozanlarıydılar.

Hunların yaşantısında ziraat, çobanlık, avcılık, balıkçılık ve özellikle ticaret çok büyük bir yer tutmuştur. Elde edilen mahsulleri sadece kendileri için saklamıyor; uzak ülkelere de naklediyordular. Ticari temaslar sonucu hem kendi kültürlerini başka ülkelere aksettirmiş hem de diğer step ahalisinininkinden etkilenmişler. IV. -V. yüzyıllarda Avrupa'yı istila ederek kendileri ile beraber yüz yıllarca sürede oluşturdukları kültürü de getirmişler. Don Nehri kenarından Fransa içlerine kadar uzanan saha mimarisinde tespit edilen tip, şekil ve stil birliği hem Türklerin kültür seviyesini hem de onun yayılım alanı bulunduğunu gösterir. Yunan yazarlarından Prokopios eski Bizanslıların Hun Türklerinden elbise biçimlerini ve şekillerini Türkçe adları ile aldığını bildirir. Eski Hristiyan Bulgar resim ve minyatürlerinde tesadüf edilen kılıçların Türklerden alındığı söylenir. Büyük Şarl Mavritan kralına yazdığı bir mektupta bu kılıç cinsine “gladius huniscus” adını verdiğini yazmıştır. Ayrıca son arkeolojik kazılar sonucunda bulunan altın oklar ve altın ve gümüş eşyalar Hunların sanat sahasında çok ileri bir millet olduğunu gösterir. Çin kaynaklarında Hun sülalesi hükümdarlarının ilimle uğraşmaktan devlet işlerini bile ihmal ettiği yazılıdır. Hükümdarların kendi ozanları olduğuna şüphe yoktur (Caferoğlu, 2000: 71-73) . “Ozanların kopuz eşliğinde söylediği “aşk ve doğa” şiirleri ile toplumu sarsan olayları anlatan destanlar, ölüm törenlerinde okunan “sagu” lar toplumun ortak duygu, düşünce ve ülküsünü yansıtır” (Batur, 1998: 14)

Tüm bu bilgiler ışığında Hunların bilim ve sanata büyük önem verdiklerini söyleyebiliriz. Kaynakların sınırlı olması sebebiyle isimleri fazla zikredilmemekle beraber hükümdarların saraylarında ya da yakın çevrelerinde bilim adamlarını ve sanatkârları barındırdıklarını, himaye ettiklerini biliyoruz. Avrupa seferleri sonucunda oralardaki bazı mimari yapılardaki sitiller ile Türklerinkiler arasındaki benzeşmeler ve bunların yaygınlığı Türklerin mimari alandaki gelişmişliğini gösterir. Bizanslıların, Türklerden elbise biçimleri alması da Hunlardaki kültürel zenginliğin bir göstergesidir. Tüm bu gelişmelerde eğitimin büyük bir rolü olmalıdır. Hunlarda eğitimin nasıl olduğunu tam olarak bilmiyoruz. Ama bu bilimsel ve kültürel gelişmişlik düzeyi örgün bir eğitimin olduğuna dair önemli bir işarettir.

Göktürklerle Hunlar aynı göçebe yaşam biçimini ve savaşçı hayat tarzını benimsediklerinden eğitim anlayışları da birbiriyle benzer olmalıdır. Göktürklerden bize miras kalan ilk yazılı Türk eserleri “**Orhun Abideleri**”dir. Bunlar “**Kültigin**”, “**Bilge Kağan**” ve “**Tunyukuk**” abideleridir. Bunların özellikle ilk ikisinde Bilge Kağan’ın ağzından yaptığı seferler, bu seferlerde karşılaştığı güçlükler, Türk halkını yok olmaktan nasıl kurtarıldığı, benzer durumlara düşülmemesi için yapılması gerekenler, halkına yönelik sitemleri ve uyarıları Yollug Tigin tarafından taşla vurularak anlatılmıştır.

“**Kültigin**” ve “**Bilge Kağan**” yazıtlarını okuduğumuzda Bilge Kağan’ın bilgeliğe ve akla ne kadar önem verdiğini görürüz. Yazıtlarda halkına karşı en büyük sitemlerinden biri onların cahil ve bilgisiz olmaları, diğeri ise itaatkâr olmamalarıdır. Halkına şöyle seslenir:

“ (Çinlilerin) tatlı sözlerine (ve) yumuşak ipekli kumaşlarına aldanıp (ey) Türk halkı, çok sayıda öldün! (Ey) Türk halkı, (sen) mutlak öleceksin! Güneyde Çuğay dalarına (ve) Töğültün ovasına yerleşeyim dersen Türk halkı mutlak öleceksin! Orada kötü (niyetli) kimseler şöyle akıl verirler imiş: (Çinliler, bir halk onlara) uzak ise kötü

hediyeler verir; yakın ise iyi hediyeler verir” deyip öyle akıl verirler imiş (Akılsız) cahil kişiler, bu sözleri duyup, (Çin’e yakın gidip çok sayıda öldünüz. O yere doğru gidersen, (ey) Türk halkı , öleceksin! Ötüken ülkesinde oturup (buradan) kervanlar gönderirsen, hiçbir derdin olmaz. Ötüken dağlarında oturursan sonsuza kadar devlet sahibi olup hükmedersin (Ey) Türk halkı! (sen tok (gözlü ve) aksisin: acıkırsan doyacağımı düşünmezsin, bir (de) doyarsan (tekrar) acıkacağımı düşünmezsin. Öyle olduğun için (seni) besleyip doyurmuş olan hakanlarının sözlerini (dinlemeden, rızalarını) almadan her yere gittin, oralarda hep mahvoldun (ve) tükendin...) “ (Tekin, 2008: 45- 47) .

Bilge Kağan atası İstemi ve Bumin Hakanları şöyle över:

“ (Onlar) akıllı hakanlar imiş, yiğit hakanlar imiş; (emirleri altındaki) kumandanları (da) akıllı imişler şüphesiz, yiğit imişler şüphesiz. Beyleri de (halkları da barış ve uyum içinde imişler. Onun) için devleti öylece yönetmişler şüphesiz, devleti yönetip yasaları düzenlemişler (sonra) kendileri öylece vefat etmişler. ” (Tekin, 2008: 51) .

Onlardan sonra tahta geçen akılsız hakanları şöyle yerer:

“Ondan sonra kardeşleri hakan olmuşlar şüphesiz, oğulları hakan olmuşlar şüphesiz. Ondan (sonra kardeşleri ağabeyleri gibi) yaratılmamış şüphesiz, oğulları babaları gibi yaratılmamış şüphesiz. Akılsız hakanlar (tahta) oturmuş şüphesiz, kötü hakanlar (tahta) oturmuş şüphesiz (Onların) kumandanları da akılsız imişler şüphesiz, kötü imişler şüphesiz. Beyleri (ve) halkı itaatkâr olmadığı için, Çin halkı hilekar (ve) sahtekar olduğu için, (aldatıcı ve kandırıcı) olduğu için , erkek kardeşle ağabeyleri birbirlerine düşürdüğü için, beylere halkı karşılıklı kışkırttığı için, Türk halkı kurduğu devletini elden çıkarıvermiş, tahta oturttuğu hakanını kaybedivermiş... “ (Tekin, 2008: 52-53) .

Bilge Kağan özellikle taşa vurdurttuğu bu sözlerinin halkı tarafından görülmesini ve okunmasını ister. Bundan yazıtları okuyup anlayabilecek bir okuryazar kitlesinin olduğu anlaşılır.

Bir Göktürk destanı olan “**Ergenekon Destanı**”nda Tatarların büyük bir kıyımından kurtulan Göktürk Hakanı İl Han’ın Kıyan adlı oğlunun, karısı, amcaoğlu Nukuz ve onun eşinin geçit vermeyen bir ücra ülkeye yerleşmeleri, soylarının 400 yıl boyunca bu yerde çoğalması ve bunca zaman sonunda bu yaşam alanlarının iyice dar gelmesi sonucu bir demircinin geçit vermeyen dağın demirini eriterek onları özgürlüğe kavuşturmasının hikâyesi anlatılır (Elçin, 2004: 77-78) . Dağın delinmesi demircinin önderliğinde büyük bir ortak çaba sonucu gerçekleşir. Çünkü dağın içindeki demiri eritebilmek için muazzam büyüklükte bir ateş oluşturulması ve bu ateşin sürekli beslenmesi gerekir. Destanda Türk halkını özgürlüğe kavuşturan kişinin bir han ya da bir savaşçı yerine bir demirci olması manidardır. Bilindiği üzere demircilik Türklerde kutsal bir zanaattır. Demirci işinin ustası yetkin bir zanaatçısıdır. Milletini özgürlüğe kavuşturması onun mesleki eğitimi, hüneri ve bilgisiyle gerçekleşir. Sonuç olarak mesleki eğitim sonucu yetkinleşme takdir edilir, bilgi ve hünerin bir halkın geleceğini değiştirme gücüne işaret edilir.

Uygurlar Manihaizm’in etkisiyle göçebe hayatı terk edip yerleşik hayata geçmişlerdir. Bu onların savaşçılık yeteneklerini köreltmişse de bilim ve edebiyat yönünden gelişmelerini sağlamıştır. Onlar Soğd alfabesine bazı eklemeler yaparak kendi alfabelerini oluşturmuş ve birçok yazılı eser ortaya koymuşlardır. Bu durum toplumun bilgi ve kültür düzeyinin yükselmesinde önemli rol oynamıştır (Akyüz, 2009: 14) .

Uygur Dönemi eserleri üçe ayırabiliriz. Bunlar, Ötüken Uygur devleti zamanından kalan Köktürk harfleri ile yazılan yazıtlar, Maniheist ve Budist Uygurlardan kalan metinlerdir. Köktürk harfli Uygur yazıtları şunlardır: Moyun Çar’ın yaptığı işleri taşa vurdurtup 753

yılında diktirdiği “**Taryat (Terhin) Yazıtı**”, yine Moyun Çar tarafından 757 yılında diktirilen ve Uygurların atalarından bahseden “**Tes Yazıtı**” ile Uygurların yaptığı birtakım savaşlardan bahseden ve 760 yılında diktirilen “**Şine Usu Yazıtı**”. Diğer yazıtlar ise “**Kara Balasagun**”, “**Gürbelcin**”, “**Somon-Tes**” ve “**Somon-Sevrey**” yazıtlarıdır (Akar, 2005: 107-108).

Maniheist Uygurlardan kalan metinler manzum ve mensur olarak ikiye ayrılır. Mensur eserlere örnek olarak 930 yılında Köktürk harfleri ile kâğıda yazılmış “**İrk Bitig**”’i (Fal Kitabı), Uygurcaya çevirisi yapılmış Mani dinine ait uzunca bir tövbe duası olan “**Huastuanift**”’i ve Maniheizm felsefesi ilgili bir metin olan ve içinde dualar, vaaz parçaları, manastır nizamnameleri ve hayvan masalları bulunan “**İki Yıltız Nom**”’u (İki Kök Kanunu) örnek verebiliriz (Akar, 2005: 108).

Budist Uygurlardan kalan metinler de manzum ve mensur olarak ikiye ayrılır. Mensur eserler ise konuları bakımından üçe ayrılır. Bunlardan ilki Buda’nın hayatını anlatan, tenasüh inancını çerçevesinde insanın çeşitli yaratılış şekillerine hikâye eden Çatiklerdir. Örnek metinler şunlardır: Ölmek üzere olan bir parsı kurtaran şehzadenin öyküsünün anlatıldığı “**Şehzade ile Aç Pars Hikâyesi**”, insanlara hastalık ve belalar getiren Caştani Bey’i anlatan “**Caştani Bey Hikâyesi**”, Maitreya Burkan’ın menkıbevi hayatının anlatıldığı “**Maytrisimit**” (Akar, 2005: 110-111).

Uygur Dönemine ait önemli catiklerden (dinî efsane) biri de “**İyi ve Kötü Kalpli Prens**”tir:

Çok eski zamanlarda Benare adlı bir krallık vardı. Ülkenin kralı çok iyi, çok akıllı bir adamdı. Altmış küçük krallığı, sekiz yüz kalesi, beş yüz fili, yirmi bin karısı vardı. Fakat oğlu yoktu. Onun buyruğu ile halk dağ, ırmak, göl, ağaç tanrılarına dua etti, kurbanlar

kesti. On iki yıl sonra kralın birinci karısı ile ikinci karısı gebe kaldı. Birer erkek çocuk doğurdular.

Biliciler birinci çocuğun iyi dost, ikinci çocuğun kötü dost olacağını söylediler. Gerçekten de Kalyanamkara sevimli ve akıllıydı. Papamkara ise kötü bir kişiydi. Bunun için kral ve kraliçe Kalyanamkara'yı sever, Papamkara'yı sevmezdi. Bir gün, Kalyanamkara şehir dışına gezmeye çıktı. Çiftçilerin, avcılarının, dokumacıların, kasapların, el uğraşçılarının yaptıklarını görünce çok üzüldü. Babası neden üzüldüğünü sorunca: 'Bu zahmetli yerde ben neden doğdum? Birçok yoksul, düşkün canlıları görüp ağladım. Geçim uğruna ne güçlükler çekiyorlar, canlıları öldürüp ne büyük günaha giriyorlar. Hazineni bana ver, bu yoksullara dağıtayım. Yeryüzünden bu sıkıntılar, günahlar kalksın' dedi. Kral sevgili oğlunun sözünü kırmadı. Hazinedarlara 'Gelenlere hazinemi dağıt' buyruğunu verdi.

Bir süre sonra hazine tamtakır olma durumuna geldi. Dağıtım durdu. Prens Kalyanamkara gene üzüлüp ağlamaya başladı. Halka yetecek kadar hazineyi kazanmaya karar verdi. Danışmanlara danıştı: 'Bütün dünyadaki canlıların gereksinimlerini karşılayacak kazancı sağlamak için ne yapmalıyım' dedi. Kimi çiftçiliği, kimi alışverişi öğütledi. Sonunda bir bilge kişi bunun için ancak erişilmeyen 'Çintemani' incisini ele geçirmek gerektiğini söyledi.

Prens, bu inciye bulmak için denizlere açılmaya karar verdi. Deniz tehlikelerle doluydu. Kral ilkin izin vermedi. Sonra oğlunun üzüntüsüne dayanamayıp kabul etti. Seksen yaşında bilge bir denizcinin öncülüğünde beş yüz usta denizci ile denize açıldılar. Papamkara da onu severler, beni sevmezler. Bir de o, inciye bulup getirirse ben iyice gözden düşerim diye kafileye katılmıştı.

Yol boyunca Prens Kalyanamkara, adamlarına isteyenin geri dönebileceğini söylüyor, fakat kimse ondan ayrılmıyordu. Sonunda mücevherli adaya vardılar. Mücevherleri, incileri gemiye doldurdular. Fakat prensin aradığı 'Çintemani' bunlar arasında yoktu. İnci ve mücevherlerle dolu gemileri geri yolladı. Yaşlı, bilge yol göstericisi ile ikisi yola devam etti. Yolda bu bilge yaşlı da öldü. Prens tek başına –yaşlıdan öğrendiklerine göre- yolunu sürdürdü.

Zehirli yılanlardan, ejderlerden, güzel kızlardan kurtularak ejderha kralının katına çıkmayı başardı. Ejder Kral onu 'Buda' bilerek sevdi, kulağındaki 'Çintemani' incisini verdi.

Kalyanamkara, Çintemani incisini alıp döndüğünde, kardeşini deniz kıyısında bekler buldu. Meğer kötü dost Papamkara, geri dönen gemilerle gitmemiş, Kalyanamkara'ya bir oyun oynamak için kalmıştı. Kalyanamkara da ne bilsin, inciyi, saklasın diye Papamkara'ya verip kendisi uykuya daldı. Papamkara, iki kamış şişi, uyuyan kardeşinin gözlerine sapladı. İnciyi de alıp kaçtı. Kalyanamkara, gözlerinde kamış şişler saplı orada kaldı. Tanrı 'Yer-Su' İrşi, kardeşinin hayınlığını ona haber verdi. Ona kılavuzluk etti.

Kalyanamkara bir gün beşik kertmesi nişanlısı kral kızının yurduna vardı. Yolda kralın sığırtmacı ile karşılaştı. Bir boğa yere yıkılarak prensin üstüne gölge edip durdu. Dili ile gözlerindeki kamış şişleri çıkardı. Yarasını iyi etti. Prens, kralın sığırtmacına kendini dilenci olarak tanıttı. Sığırtmacın konuğu oldu. Bir ay sonra bir kopuz buldu, şehre çıktı. Kopuz çalıp topladığı sadakalarla beş yüz dilenciyi besledi.

Sonra dilencilerden ayrılıp kralın bahçesinde bekçi olarak durdu. Her ağaca bir çan astırdı. Çanların iplerini eline aldı. Kuş sesi duydukça ipleri çekti. Çanlar ses çıkardıkça

kuşlar da kaçtı. Bahçeyi böyle bekliyordu. Kimse onun Prens Kalyanamkara olduğunu bilmedi. Nişanlısı kral kızı da bilmiyordu. Fakat kız bu kör bekçiyi gördükçe, ona kanı kaynıyordu. Sonunda kral kızı ona vuruldu, onunla evlendi.

Bir gün bu iki sevdalı karı koca tamamıyla önemsiz bir konuda birbirlerinden kuşkulandılar. Acaba birbirlerine hep doğruyu mu söylüyorlardı, yoksa gizledikleri bir şey var mıydı? Bunun için her ikisi de 'gözleri' üstüne yemin etti. İkisinin de kalbi doğru olduğundan Tanrı, Kalyanamkara'nın gözlerini açtı. Ancak o zaman Kalyanamkara kim olduğunu açığa vurdu. Hep birlikte sevinip mutlu oldular.

Sonra Kalyanamkara kendi ülkesine döndü. Gördü ki, anne babasının ağlamaktan gözleri kör olmuş. Kardeşi Papamkara da yaptığı kötülüklerden ötürü zindana atılmış. Kalyanamkara, ailesinin gözlerini açtı. Sonra da Papamkara'yı zindandan çıkarıp suçunu bağışladı.

Papamkara'nın kaçırdığı Çintemani incisini de geri aldı. Bütün yoksulları eziyetli çalışmalarından, dünyalık sıkıntularından ve canlıları öldürüp günaha girmekten koruyacak geçim kaynağını sağladı. Ülkesine ve halkına böylece mutluluk getirdi (Ercilasun, 2006: 246-258).

Kıssada iyi prens aydın, kâmil insanı temsil ederken, kötü prens ise nefesine yenik düşmüş ham insanı temsil eder. İyi prensin düşünce ve eylemleri kaynağını sınırsız sevgiden alırken, kötü prensinkiler ise dışlanmanın yarattığı dipsiz bir korku çukurundan alır. Sevgi duygusu ile hareket eden iyi prensin davranışlarında bencilliğin izi bulunmaz; çünkü sevgi kucaklayıcı ve birleştiricidir. Korku içinde yaşayan kötü prensin tavırları ise menfaatperestliğe bulanmıştır, çünkü korku dışlayıcı ve yıkıcıdır. İyi prensin halkını geçim

zahmetinden kurtarmak için zorlu bir yolculuğa çıkması fedakâr bir davranıştır. Kötü prens bu yolculuğa kendi çıkarları için, ailesinin, ağabeyini daha çok sevmesinden korktuğu için çıkmıştır. Aynı eylem iki farklı amaçla gerçekleştirildiğinden birbirlerine eş tutulamaz. Kıssa boyunca iyi prens sürekli özveride bulunur ve başına gelenlere rağmen iyimser ve hoşgörülüdür. Kötü prens ise sürekli menfaatlerini gerçekleştirme arzusu ile hırslı, yıkıcı ve kötümserdir. Hırsı onu ağabeyini kör etmeye kadar götürür. İyi prens ülkesine vardığında kardeşini tüm yaptıklarına karşın bağışlar. Çünkü kin tutmak ve öç almak idrakı zayıf, korkak kişilere göredir.

İyi prens bu kıssada belli bir ahlak felsefesinin de temsilcisi sayılabilir. Kıssayı dinleyen kişiler iyi prensin erdemlerini kendilerine örnek alırlar; bu felsefe belli bir dinî inancın parçasıysa o inancı daha iyi benimser ve özümserler. Ahlaki ve dinî motiflere ve temalara sahip kıssalar insanlar tarafından her zaman ilgi ile dinlenir ve sahiplenilir. Bunlarla son derece soyut kavramlar somutlaştırılarak halkın zihinlerine yerleştirilir. Heyecanlı, olağanüstü olaylara ve mucizelere yer vermeleri sebebi ile halkın belleğinde uzun süre yerlerini muhafaza ederler. Bu yüzden bu tür kıssalar tarih boyunca eğitici metinler olarak kabul edilmiş ve halkın eğitiminde kullanılmıştır. Ayrıca kıssalar, anlatıldıkları halkın kültürel, ahlaki ve dinî yapısını da gözler önüne sererler. **“İyi Prens ve Kötü Prens Kıssası”** da Uygurların inanışları ve dünyaya bakışları hakkında bilgi verir. Kıssada sevgi ve bağışlayıcılık temlerinin vurgulanması Uygur Türklerinin bunlara tam zıt olan fetih ve öç kavramlarını içeren savaşçı kimliklerini yitiriyor olduklarını gösterir. Bu da elbette Buda dininin etkisiyle olmuştur. Buda inancı Uygurların dünyaya ve hayata yönelik perspektiflerini değiştirmiş, onları savaşçı ve göçebe bir halk iken, tarımla uğraşan ve yerleşik bir yaşam süren bir millete dönüştürmüştür. Bu sakin ve rahat yaşantı sayesinde Uygurlar ilmî ve edebî konularda ilerleme fırsatı bulmuş; Türk kültür tarihinde önemli yer tutan birçok ürün ve metin bırakmışlardır.

Bir diğer mensur tür, Buda ve diğer din büyüklerinin vaazlarını içine alan ve Budizmin temel esaslarını öğreten sudurlardır. Örnek olarak “**Altun Yaruk**”u, bir nevi ilmihâl kitabı olan “**Sekiz Yükmeği**”, Kuanşı İm adlı bir buda adayının varlıkların sıkışık anlarında yardımlarına yetişmesinin anlatıldığı “**Kuanşı İm Pusar**”ı (Ses İşiten İlah) gösterebiliriz (Akar, 2005: 111) .

Üçüncü mensur tür ise rahiplerin yaşayış kurallarını anlatan vinaya ve abhidharmalardır. (Akar, 2005: 111)

İlim ve kültürde bu derece ileri olan Uygurların matbaayı Çinlilerden önce keşfetmiş olması büyük bir olasılıktır. Çağının kültürel ve bilimsel bakımdan en gelişmiş devletlerinden biri olmuşlardır. Birçok bürokrat, tercüman, danışman ve kâtipler yetiştirmişlerdir. Elbette bu ancak gelişmiş bir eğitimin sonucu olabilir. Zira hem yerleşik hayata geçmiş bir kavim olmaları hem de kültürel ve bilimsel yönden bu derece gelişmiş olmaları onlarda örgün bir eğitim sisteminin var olduğunu düşündürür.

1. 2. İslamiyet Sonrası Türklerde Eğitim

Türklerin İslam dinini kabulüyle sosyal hayatlarının hemen her cephesinde etkili olan değişikliklerin, eğitim anlayışlarına da yansdığını görürüz. Bu değişikliklerin sebebini ve temel kaynaklarını anlamak için İslamiyet’in doğduğu ve yayıldığı topraklar olan Arap ülkelerindeki yeni dinin şekillendirdiği eğitim anlayışının ve eğitimin kurumsallaşma aşamalarının incelemesinde fayda vardır.

İslamiyet'in doğduğu ve ilk yayıldığı Arap toprakları sadece fetihlere değil, hızlı bir eğitim-öğretim hamlesine de sahne olur. Çünkü peygamberimizin buyurduğu "Bilgi, müminin yitik malıdır, nerede bulursa almalıdır" anlayışı hâkimdir. Savaşta esir alınan düşman askerleri iki Müslüman'a okuma-yazma öğretme karşılığında bırakılmaları gibi etkin hamleler ile eğitim alanında kurumsal bir yapının oluşmasına zemin hazırlanır. Hz. Muhammed Medine'ye göç ettiği zaman bir bölümünde ibadet, bir bölümünde eğitim yapılacak ve bir bölümünde ailesinin ikamet edeceği biçimde üç bölümden oluşan bir mescit yaptırır. Bu mescidin Suffa adlı bölümünde ömürlerini İslam'ı öğrenmeye ayırmış insanlar kalırdı ve bizzat peygamberden ders alırdılar. Ona, öğrencilere okuma yazma sanatını öğretmek, Kur'an tedarik etmek için başka öğretmenler de katılmıştı. Suffa için İslam'ın ilk üniversitesi denebilir (Kazıcı, 1995: 11-12).

Suffa'da Kur'an tedarik edildiğini, okuma yazma öğrenildiğini ve peygamberin vaazlarının dinlendiğini biliyoruz. Peygamberin hikmetli sözleri orada ashap tarafından dikkatle dinlenmiştir. Suffa ashap hayattan el etek çekmiş insanlardı ve hayatlarını peygamberin vaazlarını dinleyerek geçirirdiler. Onlardan biri de kendisinden en çok hadis rivayet edilmiş sahabelerden olan Ebu Hureyre'dir.

Bir diğer eğitim kurumu ise küttablardır. İslamiyet'ten önce de var olan bir çeşit sıbyan mektebi veya anaokulu denebilecek küttablar, okuma yazma öğrenmek isteyenlerin eğitim gördüğü, öğretmenlerin evlerinden oluşan kurumlardı. İslamiyet ile birlikte buralarda Kur'an ve dinî bilgiler de öğretilmeye başlandı. Onlar öğretmenlerin evleri hariç cami ve ona yakın yerlerde de çalışmaktaydı. Zamanla her köyde bir veya iki tane olacak biçimde artış gösteren küttabların en meşhuru, Küfe'de Ebu Kasım el-Belhi tarafından kurulmuş olanıdır. Belhi'nin üç bine yakın öğrencisi vardı (Kazıcı, 1995: 17-20). Bu eğitim kurumlarında eğitim programının temelini Kur'an oluşturuyordu. Çocuklar okuyacakları ya da yazacakları parçaları ondan seçiyordular. Okuma-yazma öğrenimi ile birlikte Arap dili

gramerini, peygamberlerin kıssalarını ve bilhassa Hz. Muhammed'in hadislerini de öğreniyordular (Kazıcı, 1995: 18).

İslam toplumlarında camiler ibadet yeri olmanın dışında devlet işlerinin görüşüldüğü ve ilim yapılan yerlerdi. Geniş fonksiyonlara sahip olan ve toplum hayatının merkezini oluşturan camilerde devrin tüm ilimleri (Kur'an, hadis, fıkıh, kelam, tarih, felsefe, tıp, astronomi, aruz, vb.) öğretilirdi (Kazıcı, 1995: 23).

Camiler ayrıca danışma meclisleriydi. Müslümanlar oralarda gerek peygamber tarafından, gerek ashabı tarafından, bilmedikleri konularda aydınlatılırdılar. Bu, vaazlar ya da soru-cevap yoluyla olurdu. Meclislerde peygamberi dinleyenler işittikleri hadisleri üç kere tekrarlar ve ezberlerdiler. Bu toplantılarda ilmin önemi üzerinde durulurdu. Buna talebu'l ilm denilir ve tavsiye edilirdi. Bu konularda yetişmiş hocalara ise Rabbaniyun denilirdi (Kazıcı 1995: 21-23).

Zaman içinde eğitim öğretime gösterilen ilginin artmasıyla devlet yönetiminin merkezi konumundaki saraylar da bu alanda görevler üstlenmeye başladı. Gelecekte üst düzey devlet kademelerinde görev alacak gençlere daha değişik bir eğitimin verilmesi zorunluluğu İslam'ın ilk asırlarında anlaşılmıştı. Bu öğrenciler için halifenin, hükümdarın, ya da ileri gelenlerin saraylarında özel bir eğitim programı uygulanmaktaydı (Kazıcı 1995: 29). Eğitim müfredatının tespitini geniş tecrübesiyle baba (sarayın efendisi) yapardı. İlk eğitimden sonra da eğitim sarayda devam ederdi. Saraylarda ders okutan hocalara müeddib denirdi. Öğrenciler çocukluk çağını atlatana kadar bilgi almaya devam eder ve küttab talebesi seviyesinde bilgi kazandıktan sonra cami ve medreselerdeki talebelerin gördüğü dersleri görürdüler (Kazıcı, 1995: 29).

İslam medeniyetinde önemli merkezlerde kurulan kitapçılar da zamanla âlimlerin ve ilimle uğraşanların uğrak noktası oldu. Aslında ticari amaçlarla açılan bu dükkânlar zamanla ilmî, dinî, felsefî ve edebî konuların tartışıldığı yerler olmuştur (Kazıcı, 1995: 30) Dükkânların sahipleri ayrıca kitapları kopyalıyor, öğrenci ve bilginlerin faydalanmasını sağlıyorlardı. Bu dükkânlar Abbasi Döneminde ortaya çıkmış ve zamanla birçok İslam ülkesine yayılmıştır. Kitap satıcıları çoğu zaman kâr gütmeyen ve akli zevklerini tatmin etmek isteyen kültürlü ediplerdi. Kitapçı isimlerinin kataloğuna baktığımızda “**el-Fihrist**” sahibi İbnu’n- Nedim (öl/385/955) , İbn Küçük (öl. 416/1025) diye tanınan Ali b. İsa ile “**Mu’cemu’l- Buldan**” müellifi Yakut el-Hamevi (öl 626/1229) parlak isimlere rastlarız.

Bir diğer eğitim kurumu olan bilginlerin evleri İslamiyet öncesi de İslamiyet sonrası da eğitim ve öğretim merkezleriydi (Kazıcı, 1995: 31) . Hz. Muhammed’in ashabına ve İslam’a yeni girenlere Kur’an ayetlerini okumak için el-Erkam b. Ebu’l-Erkam’ın evini merkez seçtiği bilinir. Birçok âlimin evi de eğitim ve öğretim merkezi halinde devam etmiştir. Örneğin gündüz idari vazifeleri ile meşgul olan İbn-i Sina akşamları evinde büyük bir topluluğa “**Şifa**” ve “**Kanun**”u okumayı âdet haline getirdiğini söyleyebiliriz (Kazıcı, 1995: 31) .

Halifelerin halkla buluştuğu ve dinî konularda onların sorularını cevapladığı edebî salonlar da Abbasiler Döneminde sarayların çoğalmasıyla oldukça yaygınlaşır. Mes’udi’nin görüşüne göre edebî salonlar sarayların ortaya çıkışı ile başlar. Örneğin Muaviye sarayına bilginleri toplar ve onlarla ilmî, siyasi ve tarihî konularda tartışmalarda bulunurdu. Bu geleneği diğer Emevi hükümdarları da sürdürmüştür. Halife Abdülmelik b. Mervan’ın da bu tür toplantılar yaptığı bilinir. Bu âdet Abbasi halifelerinden Ebu Cafer el-Mansur tarafından da devam ettirilmiştir. Halife Harun Reşid devrinde halifenin meclisinde şiir yarışmaları, dinî tartışmalar, edebî konuşmalar ve çeşitli münakaşalar yapılırdı. Bu

gelenek Osmanlı'da Ramazan ayının ilk gününden başlayarak sekiz derste sona eren padişah huzurunda âlimin, padişahın ya da kendisinin seçtiği bir konuda dersler verdiği "Huzur Dersleri" adında devam etmiştir. Bu derslerde mukarrir tarafından Kur'an'dan bir ayet okunur ve tefsiri yapılırdı. Muhatapların soru ve itirazlarına cevaplar verilirdi. Herkes düşüncelerini özgürce ortaya koymakta serbestti. Huzur dersleri her gün değişen bir mukarrir ile muhataplardan oluşan bir zümre tarafından icra edilirdi. Osmanlı devleti yıkıldıktan sonra bile bu dersler Halife Abdülmecid Efendi'nin huzurunda bir süre devam etmiştir (Kazıcı 1995: 32-35).

Araplar çocukları Arapçayı daha iyi öğrensin diye onları çöllerde yaşam süren bedevi ailelere süt çocuğu olarak verirdiler. Ticaret merkezleri olması nedeniyle çeşitli milletlerden insanların kaynaştığı şehirlerde Arapça da diğer dillerin etkisiyle bozulmuş durumdaydı. Bu yüzden çocukları, diğer kültürden insanlarla ilişkileri pek olmayan Çöl Araplarına belli bir süre için emanet etmek tek çıkar yoldu. Böylece çöllerde birer eğitim kurumu haline geldi (Kazıcı, 1995 : 36-37).

Genel olarak bedevi Arapların yaşayışına baktığımızda edebiyatın bu yaşayışta büyük yeri olduğunu görüyoruz. Onların şiir, hikâye, masal gibi edebî türlere olan ilgisi ve güzel konuşma ve güzel söz söylemeye düşkünlükleri yaşadıkları çölleri birer okul konumuna getirmiştir. Ticaretin de etkisiyle kozmopolitleşen ve türlü milletlerin dillerinin de istilasıyla bozulan ve yozlaşan Arapça, dış temasların oldukça kısıtlı olduğu çöllerde yaşayan bedevi Araplarca bütün saflığı ve güzelliği ile bozulmadan konuşuluyordu. Bu yüzden maddi durumu yeterli olanlar çocuklarını bir süreliğine Arapçayı iyi öğrenerek yetişsinler diye çölde yaşayan bedevi ailelerine veriyordular. Çocuğuna olan sevgisinden onları böyle bir aileye bir süreliğine vermeye razı gelmeyenler ise çocuklarının şehir ortamında öğrendiği ve konuştuğu bozuk Arapçaya şahit oldukça pişmanlık duyuyordular. Bilindiği üzere Hz. Muhammed de Arapçayı güzel öğrensin ve konuşsun diye bedevi bir aileye bir süreliğine verilmişti. Bedeviler ayrıca yerel Arap edebiyatı ve kültürünün hem

kaynağı hem de koruyucuları oldukları için onlar tarafından yetiştirilen çocuklar küçük yaşta bu kültürle karşılaşılıyorlar ve millî bir benlik ediniyorlardı. Bu yüzden çöllerin çocukların eğitiminde vazgeçilmez bir önemi vardı.

Bir diğer eğitim kurumu medrese, Arapça “derase” kökünden gelip ilim öğrenilen yer manasına gelir. Medreseler bir dersane ve öğrencilerden oluşur. Bu kurumlar başlangıcından beri vakıflarca yönetilmiştir. Buldukları külliyelerde Medrese binalarına ek olarak imaret, kütüphane, hamam gibi diğer müesseseler ilave edilirdi. Camilerde yapılan eğitimin ibadetin gerektirdiği huzur ortamını bozması ve öğrenilen ilimlerin çeşitliliğindeki artış ile öğrenci sayısının artması camilerde eğitimi gittikçe olanaksız hale getirmiş ve medreselere ihtiyaç duyulmuştu (Kazıcı, 1995: 41-42) .

Nizamiye Medreseleri ilk kurulan medreselerdir. Selçuklular, dönemlerindeki Şiiilik düşüncesini yanlış ve tehlikeli buluyorlar; bu düşünce ile savaşmak ve Sünnî İslam’ı halka yaymak için bir eğitim kurumuna ihtiyaç duyuyorlardı. İlk Nizamiye medresesi Nişabur’da kurulmuştur. Ama ilk ciddi ve teşkilatlı medrese 1064 yılında Dicle kenarında kurulmaya başlanmış ve 1066 yılında tedrisata başlamıştır. Bu medresenin müderrisliğine önce İbn Sabbağ getirilmişse de 20 gün sonra azledilmiş ve Ebu İshak Şirazi el-Firuzabadi getirilmiştir (Kazıcı, 1995: 43-44) .

Nizamiye medreselerinde ders programlarında İslami ilimlerin yanı sıra tıp, astronomi, matematik gibi müspet ilimlere de yer veriliyordu. Vezir Nizamülmülk’ün zamanında Bağdat’tan sonra İsfahan, Rey, Nişabur, Merv, Belh, Herat, Basra, Musul ve Amul gibi şehirlerde de Nizamiye medreseleri kurulmuştu. Selçuklular zamanında başlayan medrese kurma geleneği İslam dünyasında sultanlar, vezirler, beyler ve hatunlar arasında yaygınlaşmıştı. Bunda peygamberin ilim adamı yetiştirmeye ve bu faaliyetlerde bulunanın amel defterinin kapanmayacağına dair hadisi etken olmuş olabilir (Kazıcı 1995: 44-45) .

Araplarda peygamberlerin, abidlerin, velilerin başlarından geçen olayları anlatan kıssalar eğitimde önemli bir yere sahipti. Kıssalar hikmetli ve ahlaki konuları işlerler ve öğüt vericidirler. Güzel ahlaki telkin ve teşvik edici konuları edebî bir üslupla dile getirdikleri için de dinleyenler üzerinde kuvvetli bir etki bırakırlar. Bu üslup ile kıssalar insanları kolayca tesirine alır ve onların kalplerinin kapılarını dinî hikmetlere açarlar. Onlar İslam eğitim programında önemli bir yer teşkil ederler. Çünkü Kur'an'da da Allah birçok kıssa ile insanları uyarma, onlara öğüt verme ve onları İslam'a çağırma yolunu benimsemiştir. Birçok Müslüman Kur'an'da anlatılan peygamber kıssalarını bilir; onlardan dersler çıkarır ve ibretler alır. Metinlerin edebî gücü sayesinde bu ders ve ibretleri kalbine bir daha unutmamak üzere kazır.

Kıssa kelimesi Arapça “kaf-sad” kökünden türemiştir ve bu köke ait değişik türevler Kur'an'da farklı anlamlarda kullanılmıştır (Abay, 2007: 11) . Bunların birincisi “Bir nesnenin ve kişinin izini sürerek ardınca gitmektir. ” (Abay, 2007: 11) . İkincisi “Bir eyleme ona denk bir eylemle karşılık vermektir. ” (Abay, 2007: 12) . Üçüncüsü ise bir olayı “hikâye etmek, anlatmak, nakletmek” tir. Kıssa kelimesi geniş bir anlama sahiptir; destan, efsane öykü yerine de kullanılabilirdiği halde genellikle ibret alacak yönü bulunan hikâye anlamlarında kullanılır (Abay, 2007: 13) .

Kur'an'da kıssa anlatılmasının sebebi kıssaların inancın şekillenmesinde, sosyal ve ahlaki öğretilerin ve felsefelerin yayılmasında etkin bir araç olmasıdır. Kıssalar insanlık tarihinin biriktirdiği duygu, fikir ve tecrübeleri kesitler halinde yansıtır. Bir kültür taşıyıcısı olarak hizmet görür. İfade edilmek istenen olguları olay örgüsü içinde anlatır, onları somutlaştırır. Böylece insanları kalıcı bir şekilde etkiler. Bu yüzden peygamberler ve tebliğciler kıssalardan sıklıkla yararlanmışlardır (Abay, 2007: 28) .

İslam'dan önce çöl şartlarında zorlukla, mücadeleler ve savaşlar içinde yaşayan Araplarda kabileler arasındaki savaşları ve komşu kavimlerle mücadeleleri anlatan kıssalar yaygındı. Kahramanlıklar Araplarda büyük bir övünç kaynağı olduğu ve kahramanlık hikâyelerine rağbet çok olduğu için kıssacılık bir meslek haline gelmişti. Kur'an ile birlikte ilk kez kısa kıssalar anlatılmış ve bu tarz kıssalar İran ve Batı'yı etkisi altına almıştır (Abay, 2007: 29-30).

Bedevi Arapları kültürel açıdan incelediğimizde şiire ve güzel söz söyleme sanatına düşkünlükleri göze batan ilk unsurdur. Konularını tabiat, aşk, savaş gibi unsurlardan alan bedevi şiiri, bedevileri ortak bir duygu ve fikir ekseninde birleştiriyor, onları yaşadıkları zorlu çöl hayatının sıkıntılarına karşı dirençli kılıyordu. Bedevi toplumlarında şairlere büyük bir saygı gösterilir ve onların Tanrı'nın lütfuna mazhar olmuş kişiler olduğu düşünülürdü. Bu dönemde ayrıca muamma (bilmece), hayvan masalları ve halk öyküleri gibi düzyazı türleri de gelişmişti. Kent kent dolaşarak söylenen samar adı verilen söylence ve öyküler daha sonra düzyazıya geçirilmiştir (İslamiyet Öncesi Dönemde Arap Edebiyatı 2002: 315). Hz. Ömer'in kaleme aldığı ve diğer milletlere gönderdiği ilk eğitim programı olarak kabul edilen metinde çocuklara yüzmeyi, ata binmeyi öğretilmesi yanında onlara darbimeseller ve güzel şiirler rivayet edilmesi isteniyordu (Kazıcı 1995: 20).

Kur'an ile birlikte anlatılan kıssaların çoğunlukla konuları ve gayeleri değişti. Çünkü Kur'an kıssalarının gayelerini "iman esaslarına (tevhid, ahret, vahiy, peygamberlik vurgu yapmak" (Abay, 2007: 31), "peygamberi ve müminleri teselli etmek" (Abay, 2007:34), "dinî tek olduğuna vurgu yapmak" (Abay, 2007:35), "inanırları şeytana karşı uyarmak, öğüt vermek, ibret aldirmek" (Abay, 2007: 37) oluşturuyordu.

Dinî, ahlaki tebliğ ve eğitimde sıklıkla kullanılan Kur'an kıssalarından bazıları şunlardır:

Hz. Âdem Kıssası:

Allah yeryüzünde bir halife yaratacağını duyurur ve melekler böyle kan dökücü bir yaratık yaratacağı için şaşkınlıklarını bildirirler. Allah ise onlara ben sizin bilmediklerinizi bilirim, der ve ilk insan Âdem'i yaratır. Ona varlıkların bütün isimlerini öğretir. Böylece onu meleklerle üstün kılmış olur. Allah meleklerden Âdem'e secde etmelerini ister. Şeytan dışındaki bütün melekler ona secde eder. Şeytan ise kendisinin ateşten yaratılması sebebiyle balçıktan yaratılan Âdem'den daha üstün ve hayırlı olduğunu söyleyerek ona secde etmez. Allah ise onu huzurundan kovar ve kıyamete kadar süre verir.

Âdem yalnızlık içindedir. Allah da onu yalnızlığından kurtarmak için onun kaburga kemiğinden Havva'yı yaratır. İkisi cennette türlü nimetler içinde yaşarlar. Yalnız bir ağacın meyvesi onlara yasaktır. Şeytan yılan kılığında girerek Havva'yı kandırır ve o da Âdem'i ikna ederek o meyveyi yerler. O meyve bilgi elmasıdır. Meyveyi yer yemez çıplaklıklarından utanırlar ve üzerlerini yapraklarla örtmeye çalışırlar. Allah emirlerine karşı gelmeleri yüzünden onları cennetten yeryüzünün ayrı köşelerine yollar. Âdem hatasının farkına varır ve günlerini tövbe ederek geçirir. Allah da onu affeder. Âdem, Havva ile tekrar buluşur ve insan ırkı onların soyundan türer (Abay, 2007: 65-66).

Kıssada insanın yaratılış ve cennetten düşüş serüveni anlatılır. Kıssa Hz. Âdem'in hayatının bir bölümüyle ilgili olduğu kadar insanlığın tarihiyle de ilgilidir. Allah'ın kanunlarına uymayan insanlar ve toplumlar Allah'ın rahmetinden kovulur ve tövbe edene kadar türlü azaplara uğrarlar.

Kur'an'da geçen "**Ad Kavmi Kıssası**" Allah'ın emirlerine uymayan bir kavmin hikâyesini anlatır.

Nuh'un soyundan gelen ve Yemen ile Umman arasındaki Ahkaf denilen bölgede yaşayan Ad kavmi çok zengindir ve bu zenginlikleri onları kibirli yapmıştır. Kibirleri yüzünden diğer insanlara zulmederler. Allah, Hud peygamberi onları uyarması için görevlendirir. O, kavmini Allah'ın birliğini ve onun dinini kabul etmeye çağırır. Ama kavmi onu yalanlar ve küçük düşürmeye çalışır. Kibirlerinden Allah'ın gazabını isterler. Allah onları kuraklıkla cezalandırır. Ama bundan da ders almazlar. Allah en sonunda gönderdiği bir kasırgayla ülkelerini yerle bir eder ve ancak Hud ve ona inananlar bu azaptan kurtulur. Kibir, Allah'ın hiç hoşlanmadığı davranışlardan olup, zamanla insanı şirk ve zulmün karanlıklarına sürükler (Abay, 2007: 72-73).

Bu kıssada Allah'a şirk koşan ve onun emirlerine itaat etmeyip insanlara zulmeden bir kavmin başına gelenler anlatılarak insanlar hem uyarılır hem de peygamber ve sahabeleri Mekkeli müşriklerin de sonunun böyle olabileceği söylenerek teselli edilir. Kur'an'da daha birçok kendilerine gelen peygamberleri yalanlayarak helaka uğrayan kavimlerin hikâyeleri anlatılır. Allah bir insana veya kavme bir bela musallat ettiğinde yapılacak şey sabretmek ve Allah'a sığınmaktır. Kur'an'da da geçen ve Tevrat'ta daha tafsilatlı anlatılan "**Hz. Eyüb Kıssası**" buna iyi bir örnektir:

Hz. Eyüb Suriye topraklarında yaşayan oldukça zengin ve cömert bir kişidir. Fakirlere sürekli mal dağıtır. Birçok insan onun zenginliğini kıskanmakta ve Allah'a bağlılığını zengin oluşuna yormaktadır. Allah, Eyübün kendine bağlılığından emindir ve bunu diğer insanlara da göstermek için onu fakirlikle, çocuklarının ölümü ile ve vücudunda çıkan sayısız çibanlarla sınar ama Hz. Eyüb Allah'a olan inanç ve bağlılığını kaybetmez. Hastalık içinde yataktan kalkamaz haldeyken Allah'ın merhametine sığınır. Allah da ona

merhamet eder; ayağıyla yere vurmasını ister. Eyüp ayağını yere vurunca vurduğu yerden berrak bir su kaynamaya başlar. Bu suyla yaralarını temizler ve kana kana içer. Kısa zamanda bütün yaraları ve çibanları kaybolur, sağlığına kavuşur. Hz. Eyüp sabrıyla tüm insanlığa örnek olur (Abay, 2007: 97).

Hz. Eyübün hikâyesi aslında hepimizin hikâyesidir. O nasıl türlü nimet ve musibetlerle sılandıysa biz de dünya hayatında bunlarla sınanırız. Kur'an'da bu durum şöyle belirtilmiştir. “Çaresiz sizleri biraz korku, biraz açlık, biraz maldan, candan ve ürünlerden eksiklik ile imtihan edeceğiz. Müjdele o sabırlıları ki başlarına bir musibet geldiği vakit «biz Allahınız (Allah'a aidiz) ve nihayet ona döneceğiz» derler işte onlar, Rablarından salâvat-ü rahmet onlara ve işte hidayete erenler onlar” (2 Bakara 155-157) . Allah'ın bize verdiği nimetlerle şımarıp kibirlenmememiz, onun verdiği musibetler karşısında sabretmemiz gerekir.

Bir diğer kıssa ise sabrın ve şükretmenin önemini vurgulandığı “**Hz. Yunus Kıssası**”dır:

Hz. Yunus da Allah tarafından kavmini uyarması için görevlendirilmiştir. Ancak o bütün ihtarlarına rağmen kavminin iman etmemesi üzerine öfkelenip halkını terk eder ve bir gemiye biner. Bir sebepten gemideki yolculardan birinin denize atılması gerekir. Aralarında kura çekerler. Hz. Yunus kurayı kaybeder ve denize atılır. Onu büyük bir balık yutar. Hz. Yunus balığın karnındayken hatasını anlar ve Allah'ı tespih eder. Allah da onu kurtarır. Tebliğine devam eden Hz. Yunus'un daha sonra kalabalık bir ümmeti olur (Abay, 2007: 122-123) .

Bu kıssada zorluklar karşısında öfkeye kapılıp vazgeçmektense dirayetli olup sabretmek gerektiği hatırlatılır. İnsan ancak böylece hedeflerine ulaşabilir. Sıkıntı ve zahmet olmadan

başarı da olmaz. Ne zaman ki bir zorlukla imtihan edilirse Allah'a sığınmalı ve onu tespih etmeliyiz. Onun emirlerine itaat etmeli ve şüpheye düşmemeliyiz. “**Hz. İsmail’in Kurban Edilmesi Kıssası**” buna iyi bir örnektir:

Hz. İbrahim Allah'tan bir evlat istemiş Allah da bu dileğini yerine getirmişti. Çocuğu koşup oynayacak çağa geldiğinde Hz. İbrahim rüyasında oğlu İsmail'i boğazladığını görmeye başlar. Bu durumu çocuğuna anlatır. O büyük bir sükûnetle babasına emrolunduğu şeyi yapmasını söyler. Hz. İbrahim çocuğu yatırıp bıçağı vurmak üzereyken Allah ona bunun bir imtihan olduğunu söyler ve oğluna bedel olarak bir koçu kesmesini ister (Abay, 2007: 82-83) .

Hz. İbrahim, Allah'ın kendisini böylesine bir zorlukla imtihan etmesine karşın, emrini, sorgusuz sualsiz yerine getirmiş; Allah da oğlu İsmail'i ona bağışlamıştır. “Allah, hiç kimseye güç yetireceğinden başkasını yüklemez. Kazandığı lehine, kazandırdıkları aleyhinedir” (2 Bakara: 286) . Her insan, dünyadaki macerasında muhakkak sınanır. Sıkıntılara göğüs germesi, sabredip başarması arzu edilir. Dinî ve ahlaki eğitimde sıkça kullanılan bu kıssalarla, nasihat verme kolaycılığı yerine, okuru veya dinleyenleri yaşanmış olaylarla yüz yüze getirerek daha kalıcı ve daha etkili bir öğrenme gerçekleştirilir. Bu tercih, eğitimi sözden, davranışa geçirir.

İslamiyet'i kabul eden Türklerin yerleşik hayata geçmeleri sonucu ve hükümdarların eğitim-öğretime ve bilimin gelişmesine destek olmaları sayesinde medreseler kurulmuş ve yaygınlaşmış; Farabi, İbn-i Sina, Biruni vb. gibi büyük âlimler yetişmiştir. Türk İslam devletlerden en önemlileri olan Karahanlılar, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları ve Memlüklerde eğitim aşağıda incelenmiştir.

Orta Asya İslam kentlerinde ortaya çıktığı kabul edilen medreselerin ülkenin Semerkant, Buhara, Taşkent, Balasagun, Yarkent, Kaşgar gibi önemli kentlerine yayılması ve Karahanlı hükümdarların bilime önem vermesi ve bilim adamlarını koruması sonucu Karahanlılarda bilgi düzeyi artmış, sözü edilen kentler birer bilim, kültür ve sanat merkezleri haline gelmiş, çeşitli bilim dallarında birçok ünlü âlim yetişmiştir:

Farablı Ozlug oğlu Mehmet (Farabi) , Belhli Ebu Zeyd: Felsefe, Eğitim

Sicistanlı Ebu Süleyman Mehmet, Ebu Hayr İbni Baba: Tıp

Harezmlı Musa Kardeşler, Buzicanlı Ebülvefa, Türkoğlu Ebulfadi, Ebu Berze: Matematik

Belhli Ebu Maşer, Ferganeli İbni Kesir: Astronomi, Geometri

Harezmlı Biruni: Tabiiyat

Efşaneli İbni Sina: Tıp, Felsefe, Eğitim (Akyüz, 2009: 21-22) .

Farabi'ye (870-950) felsefe ve diğer çeşitli bilimlerdeki derin bilgisi dolayısıyla Aristo'dan sonra kendisine mauallimisani (ikinci öğretmen) denmiştir. Yüzden fazla eser yazmış Farabi'nin eserlerinin bazılarının konuları felsefe, mantık, ahlak, psikoloji, metot, fizik, kimya, astronomi, geometri, siyaset, sosyoloji, askerlik, din, tasavvuf, dil, edebiyat, musikidir (Akyüz, 2009: 23-24) .

İbn-i Sina (980-1037) düşünce, tıp ve eğitim tarihinde önemli bir yer tutar. Türkiye'de az tanınmasına karşın onun tıp alanında olduğu kadar eğitim alanındaki görüşleri batıyı yüzyıllarca etkilemiştir. Felsefe, tıp, tabiiyat, teoloji, matematik alanlarındaki bilgisi ile Aristo ve Farabi'den sonra gelen muallimisalis (üçüncü öğretmen) ünvanını kazanmıştır (Akyüz, 2009: 25) .

Balasagunlu Yusuf (1018-1069) yazdığı “**Kutadgu Bilig**” (Mutluluk Bilgisi) adlı kitabı ile Türk eğitim tarihinde önemli bir yer tutar. Bu kitabı Kaşgar’da Hasan bin Süleyman Aslan Han’a sunmuş, o da yazara Has Hacip ünvanı vermiştir. “**Kutadgu Billig**” bir siyasetname olması yanında, iki dünyada da insanın mutluluğunu sağlamayı amaçlayan bir ahlak ve davranış kitabıdır (Akyüz, 2009: 31).

Kaşgarlı Mahmut 1072-1074 tarihleri arasında Araplara Türkçe öğretmek için yazdığı “**Divan-ü Lügat-it Türk**” adlı Türkçenin ilk lügatini hazırlayan önemli bir şahsiyettir. O, Türkçenin Arapçadan daha aşağı bir dil olmadığını ve onu herkesin öğrenmesi gerektiğini savunmuştur. Divanını Abbasi halifesine sunmuştur. Ayrıca yazdığı bir Türkçe dilbilgisi kitabı ise kayıptır. Divanı ise ancak 1915 yılında bir sahafta Ali Emeri Efendi tarafından bulunmuştur. Divan bir sözlük olmanın ötesinde ayrıca Türk toplumlarının lehçeleri, yaşayışlarını, inanışlarını, törelerini atasözlerini de kapsayan eşsiz bir kaynaktır (Akyüz 2009: 35-36).

Hoca Ahmet Yesevi (1103-1166) ilk Türk İslam tarikatını kurmuş ve “**Divan-ı Hikmet**” adındaki eseri yüzyıllarca etkili olmuştur. Bu eserdeki parçaların konuları İslami hikâyeler, peygamberlerin hayatı ve kerametleri, dervişliğin fazileti hakkındaki övgüler, cennet ve cehennemin vasıfları, dünya hayatından yakınmalar, hikmetli sözlerdir (Akyüz, 2009: 39).

Edip Ahmet Yükneki (12. yüzyıl) “**Atabetu-l Hakayık**” (Gerçeklerin Eşiği) adlı nasihatnamesi ile İslami esasları öğretmeye çalışmıştır (Akyüz, 2009: 39).

Selçuklular, Fars kültürü etkisinde kalmış Arapçanın yanı sıra Farsçayı da ilim ve kültür dili olarak benimsemiştirler. Fars kültürünün Anadolu içlerine kadar yayılmasında etkileri olmuştur. İran asıllı Nizamülmülk, o zamana kadar eşi bulunmayan Nizamiye Medresesi’ni

kurarak İslam ülkelerine olduğu kadar Batı'ya da örnek olacak bir eğitim kurumu oluşturmuştur. Medreseler gittikçe yaygınlaşmaya başlamış, şehirler zamanla cami, medrese etrafında yapılan imaret, hastane, kütüphane gibi yapılardan oluşan külliyelerin etrafında oluşmaya başlamıştı. Bu külliyelerin masrafları vakıflar tarafından karşılanmaktaydı. Bu yüzden sağlık ve eğitim hizmetleri ücretsizdi (Yakuboğlu, 2006: 22-26) .

“Nizamiye medreselerinde esas itibariyle din, hukuk ve dil eğitimi yapılmaktaydı. ” (Yakuboğlu, 2006: 27) . Böylece devletin ihtiyaç duyduğu personel ve idareciler yetişmekteydi. Medreselerde, İslami ilimler yanı sıra riyaziyat, tıp, felsefe gibi bilimlere de yer verilmekteydi (Yakuboğlu, 2006: 27) . “Tıp eğitimi daha çok medrese külliyesi bünyesinde kurulmuş olan hastane ve darüşşifa gibi sağlık hizmeti veren kurumlarda uygulamalı olarak yapılmaktaydı. ” (Yakuboğlu, 2006: 27) . “Astronomi ve hey’et ilimleri de rasathanelerde yapılmaktaydı. ” (Yakuboğlu 2006: 27) . Medreselerde halka açık dersler verilir, isteyenler yaşına bakılmaksızın öğrenci olarak kabul edilirdi. Öğrencilerin seçimini müderrisler yapar, öğrencinin tüm ihtiyaçlarını medrese karşılardı (Yakuboğlu, 2006: 27-28) .

Melikşah'a otuz yıl kadar vezirlik yapmış ve Nizamiye medreselerinin kurdurmuş İranlı Nizamülmülk'ün(1018-1092) , “**Siyasetname**” adlı ünlü bir eseri vardır. Bu eserinde Nizamülmülk bir hükümdarın nasıl olması ve nasıl davranması gerektiğini anlatmış, devlet yönetimi hakkında bilgiler sunmuştur. Nizamülmülk'e göre devlet yönetiminin temel ilkesi adalettir. Bunun yanında hükümdar, devlet adamlarını ve memurlarını sürekli denetim altında tutmalı onların halka zulüm edebileceklerini unutmamalıdır. Hükümdar dindar olmalı ve bilginlere saygı göstermelidir. Ayrıca hükümdar iş ve görev dağılımı yaparken çok dikkatli olmalıdır (Akyüz, 2009: 53-54) .

Anadolu Selçukluları da Büyük Selçukluları örnek almış, medreselerin yaygınlaşması için uğraşmıştır. Anadolu Selçuklularında da eğitim ücretsizdi ve öğrencilere burs verilmekteydi. Medreselerdeki öğrenci sayısı 20 ila 40 arasında değişirdi. Eğitimini tamamlayanlara müderrisler tarafından hazırlanan diploma niteliğindeki icazetname takdim edilirdi. Anadolu Selçukluları Döneminde Anadolu'daki birçok şehre medreseler kurulmuştu. Moğol istilasından kaçıp Anadolu'ya gelen ilim adamlarının medreselerin gelişmesinde büyük katkıları olmuştu. Bir kısım tasavvuf ehli de Anadolu'ya göç etmiş ve tekkeler kurmuşlardı (Yakuboğlu, 2006: 28-30) .

Medreseler ve tekkeler arasında ilk başlarda bir çekişme söz konusu değildi ama Moğol istilasının Anadolu'ya uzanması sonucu refah ortamı ortadan kalkınca halkın tasavvuf ehline ilgisi artmış, sofilerin sevgiye dayalı ve esnek dinî anlayışları halkın medrese ulemasından yüz çevirmesine neden olmuştur. Sultanlar da zamanla nüfus sahibi bir şeyhe bağlanmışlardır (Yakuboğlu, 2006: 30-31) .

Anadolu Selçuklu Devleti zamanında faaliyet gösteren medreseler şunlardır:

Konya: Sırçalı, Karatay, İnce Minareli, Altun Aba (İplikçi) medreseleri

Kayseri: Sahibiye, Hacı Kılıç, Çifte Medrese, Hunad Hatun, Gevher Nesibe Darü's Şifası medreseleri

Sivas: Gök, Buruciye, Çifte Minareli medreseleri

Divriği: Fatma Turan Melik Darü's Şifası

Erzurum: Çifte Minareli, Yakutiye medreseleri

Tokat: Gök Medrese

Çankırı: Darü'l Hadis, Darü's-şifa

Sinop: Süleyman Pervane Medresesi

Kırşehir: Caca Bey Medresesi

Antalya: Ulu Cami, Karatay medreseleri

Urfa: Ulu Cami medresesi

Diyarbakir: Mesudiye, Zinciriye medreseleri

Mardin: Şehidiye Medresesi

Kızıltepe: Harzem Medresesi (Yakupoğlu, 2006: 29-30) .

Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde etkileri hâlâ günümüze kadar uzanmış ünlü zatlar yaşamıştır. Bunlara örnek olarak Mevlana Celalettin Rumi, Yunus Emre, Hacı Bektaşî Veli, Âşık Paşa ve Nasrettin Hoca'yı örnek verebiliriz.

Mevlana Celalettin Rumi (1207-1273) Konya'da yaşamış büyük bir şair ve velidir. Bir süre Altun-Aba medresesinde müderrislik yapmıştır. En önemli eserleri "**Mesnevi**", "**Divan-ı Kebir**" ve "**Fihî Mafih**"tir. Mevlana sevgi, gönüldeşlik, kardeşlik, kâmil insan olma gibi konuları işlemiştir. Mesnevi'de Kur'an ayetleri, hadisler, çeşitli kıssalar, menkıbeler, halk hikâyeleri ve atasözleri bolca bulunur. Mevlana bu eseri ile büyük bir ün kazanmıştır (Akyüz, 2009: 54-55) .

Mevlana, "**Mesnevi**" adlı eserinde bol bol kıssalara (halk hikâyeleri, menkıbe ve hayvan hikâyeleri) yer vererek anlatmak istediği soyut ve yüce fikirleri somutlaştırmış ve halkın daha kolay idrak etmesini sağlamıştır. Bu aynı zamanda Kuran'ın ve peygamberlerin eğitim metodudur. Bilindiği gibi Kur'an'da da insanların ders çıkarması için peygamberlerin ve kavimlerin hikâyelerini anlatan kıssalar vardır.

Mevlana, eseri "**Mesnevi**"de düz bir anlatım sergilemez. Bir kıssa ya da menkıbeyi anlatırken onu yarım bırakıp bir başkasını anlatmaya başlar ama nihayetinde kaldığı yere geri dönerek tüm diyeceklerini toplarlar ve bir sonuca ulaştırır. Mevlana'nın eserinde

kullandığı üslup ve kıssalar onun eserinin halk tarafından anlaşılabilirliğini ve çekiciliğini arttırmış ve halkın gönlünde büyük bir sevgi oluşturmuştur. Mevlana'nın eğitim ve bilim ile ilgili kıssalarına birkaç örnek :

Eşeğin Hali:

Bir kişi bir eşeğin kuyruğunun altına bir diken koyar. Eşek ise bu dikenin nasıl çıkaracağını bilmeden çifte atar durur. Çifte atıp durdukça diken daha çok batar. O dikenin eşeğin kuyruğunun altından ancak bir bilge kişi çıkarıp eşeği rahatlatır (Zeren, 2002: 22) .

Kıssada anlatılmak istenilen konu, insanları zorluklardan ancak bilge kişilerin kurtarabileceğidir.

Nahivciyle Gemcinin Hikâyesi:

Bir nahiv (dilbilgisi) âlimi bir gemiye binmiş ve gemiciye nahiv bilip bilmediğini sormuş. Nahivci bilmediğini söyleyince ona desene ömrünün yarısı boşuna gitti, demiş. Biraz zaman geçtikten sonra gemi fırtınaya yakalanmış ve bir girdabın ortasında kalmış. Gemici âlime yüzme bilip bilmediğini sormuş. Âlim, yüzme bilmediğini söyleyince gemici keyifle yazık, ömrünün tümü boşa gidecek çünkü bu gemi batacak, demiş (Zeren, 2002: 43) .

Kıssadan çıkaracağımız sonuç en önemsiz görünen bir bilginin bile bir insanın hayatını kurtarabileceğidir. Bilgi öğrenmek için değil, hayatın müşkülünü çözmek içindir.

Bedevi ile Filozof:

Bir gün bir bedevi ile bir filozof çölde karşılaşmış. Bedevi yanında üstüne iki çuval yüklediği devesi ile gidiyormuş. Filozof, bedeviye çuvallarda ne olduğunu sormuş. Bedevi, çuvalların birinde buğday diğerinde kum olduğunu söyleyince filozof bunun sebebini sormuş. Bedevi de eşeğin dengesini sağlamak için, demiş. Filozof eşeğin sırtına bir kum dolusu çuval yükleyeceğine buğday dolu çuvalın yarısını öbür çuvala yüklemesinin daha akıllıca olacağını böylece eşeğin hem dengede olacağını hem de yükünün azalacağını söylemiş. Bu fikri bedevi çok beğenmiş. Ona, sen ya kılık değiştirmiş bir vezir ya da padişah olmalısın, demiş. O da sadece bir filozof olduğunu söylemiş. O zaman çok varlıklı biri olmalısın kaç deven kaç öküzün var diye sorunca filozof ne öküzüm var ne devam, demiş. O zaman dükkânların, malların olmalı diyince yine olumsuz cevap almış. Parasını pulunu sorunca filozof bir lokma ekmek alacak parası olmadığını söylemiş. Bunun üzerine bedevi kızmış ve filozofa yanımdan uzaklaş uğursuz adam senin uğursuzluğundan bana da bulaşmasın, demiş. Senin kadar akıllı olmasam da en azından bir çuval buğdayım ve yemeğe bir azığım var, demiş (Zeren, 2002: 94-96) .

Bu kıssadan çıkaracağımız hisse ise ne kadar bilgili olursak olalım eğer fikirlerimiz hayatımızı kolaylaştırmıyorsa bilgimiz boşunadır.

Zalimin Zulmü:

“Zalim bir padişah camiye gidiyordu. Memurları önünde yürüyorlar, sopalarla halkı döverek ona yol açıyorlardı. O sırada zavallı bir yoksul da bundan nasibini aldı. Padişahın adamlarından iyice bir dayak yedi; yüzü gözü kanlar içinde kalan adam dayanamayarak şöyle feryat etti:

'Ey Allah'tan (c. c.) korkmaz zalim, güya camiye ibadete gidiyorsun, Allah'ın (c. c.) evine giderken yaptığın şu ise bak eğer hayrın buysa şerrin ve kötülüğün kim bilir nasıldır?' dedi." (Zeren, 2002: 270) .

Cahil ve zalim kimse iyilik yaptığını sanarken bile bin türlü kötülükte bulunur.

Yunus Emre (1240-1320) şiirleriyle yaydığı tasavvuf anlayışı ile yüzyıllar boyunca Anadolu insanını ve çeşitli tasavvuf erbabını etkilemiştir. Temel eserleri "**Risalat al Nushiyya**" ve "**Divan**" olan Yunus Emre'nin iyi bir medrese eğitimi aldığı tahmin edilmekle birlikte, o, halka hitap etmek için her ne kadar Arapça ve Farsça sözcükler kullanmış olsa da öz Türkçeyi tercih etmiştir. Yunus Emre insanlığa seslenir, tüm insanların eşit olduğundan, insanlar arasında ayırım yapılmaması gerektiğinden söz eder (Akyüz, 2009: 56) . Şiirlerinde ilim ve okumak önemli yer tutar.

...

İlim ilim bilmektir

İlim kendin bilmektir

Sen kendini bilmezsen

Bu nice okumaktır (Şahin, 2010 :17) .

...

Dörtlükte gerçek ilimin insanın kendisini bilmesi, tanınması olduğu anlatılır. Bu amaca ulaşmadıkça okumanın anlamsızlığından bahsedilir.

...

Kadılar mollalar cümle geldiler

Bütün kitapları yere serdiler

Sen bu ilmi kimden aldın dediler

Bir kâmil mürşide varmadan olmaz (Şahin, 2010: 17) .

...

Bazı hakikatlere okuyarak, dinleyerek ulaşılmaz. Aksine bunlar insanların gönüllerine doğar. Bu yüzden bu bilgileri kitaplarda aramak boşunadır. Kâmil bir mürşidin yardımıyla kalplerimizin kapılarını açarak onlara ulaşabiliriz.

“Memlükler devrinde medreselerde sayısal bakımdan büyük bir artış ve yaygınlaşma olduğu görülmektedir. XV. yüzyıl Memlükler Dönemi müellifleri 73 medresenin adını saymaktadırlar (Yakuboğlu, 2006: 34) . Memlük medreselerinde görev alacak müderrisleri bizzat Memlük sultanları tayin ederdi. Memlük medreselerinde yetişmiş ilim adamları Osmanlı topraklarına gelerek Osmanlı Devleti’ndeki ilmî gelişmeye büyük katkılarda bulunmuştur. Osmanlı medreselerinde okutulan ders kitaplarının çoğunun yazarı Memlüklü âlimlerdir (Yakuboğlu, 2006: 36-38) .

Orhan Bey zamanında açılan ilk Osmanlı medresesinin baş müderrisi Davud b. Mahmud er-Rumi el-Kayseri tahsilini Memlük medreselerinde yapmıştır. Osmanlı Devleti’nin seçkin âlimlerinden Şemseddin Fenari de yüksek tahsilini Seyyid Şerif Cürçani, Şeyh Bedreddin Simavi ve Şair Ahmet gibi âlimlerle birlikte Memlük medreselerinde yapmıştır. Hacı Paşa lakabıyla bilinen Celaleddin Hızır da Memlük medreselerinde okumuş, hastalığı dolayısıyla dinî eğitimini yarıda kesip tıbbaya yönelmiş ve Mısır’da Mansuriye Hastahanesi’nde

başhekimlik yapmıştır. Büyük kıraat âlimi İbnu'l Cezeri ve Divan-ı Hümayün'de devletlerarası yazışmaları yürüten Dimaşkli âlim İbn Arabşah da Memlük medreselerinde eğitim görmüştür (Yakuboğlu, 2006: 36-37) .

“Klasik Osmanlı sisteminde örgün öğretim veren üç temel kurum olduğu görülür. Medreseler, sıbyan mektepleri ve Enderun mektebi gibi özel eğitim veren kurumlar bu sistemin üç saç ayağını oluşturmaktadır. ” (Cihan, 2007: 12) . Medreseler, devlete gerekli olan kadroların yetiştirilmesinde önemli rol oynuyordu. Medreseye insan kaynağı sağlayan yegâne kurum sıbyan mektepleriydi. Bu okullarda temel dinî bilgiler, okuma-yazma ve Kur'an öğretilirdi (Cihan, 2007: 12) .

Gayrimüslim halktan seçilmiş çocuklar ve gençleri kamu personeli ve yönetici olarak yetiştirmek üzere Enderun mektepleri kurulmuştu. Enderun mektebi saray içi eğitim öğretime ve pratik uygulamaya dayalıydı. Sabit bir öğretim kadrosu veya bir mekânı yoktu (Cihan 2007: 12-13) . Çocukların seçiminde bazı kurallar mevcuttu ve bunlara titizlikle uyulurdu. Çocuklar Enderun-ı Hümayün'de Büyük Oda, Küçük Oda ve Has Oda'da eğitim görürdüler (Yakuboğlu, 2006: 133) . “Büyük ve Küçük Oda'da eğitim görenler sadece okuma ve yazma eğitimi görürdüler. Gördükleri dersler: Kur'an-ı Kerim, ilmihal, tecvid, Arapça, Farsça, hüsn-ü hat, cilt bakımı, teshib, oymacılık, ressamlık, kıraat, meşk, musiki ve resimdi. Bedensel olarak gelişmelerinin sağlanması içinde güreş, atlama, koşu, ok çekme, tokmak eğitimleri yapılırdı. ” (Yakuboğlu 2006: 133) . Çocuklar bu mektepte Farsça okuma kitapları olarak birçok kıssa içeren Şeyh Sadi Şirazi tarafından yazılmış “**Gülüstan**” ve “**Bostan**” adlı eserleri okurdular.

Şeyh Sadi'nin Mehmed Akif, Ahmet Mithat Efendi, Ali Ziya Paşa gibi Türk düşünür ve edipleri üzerinde derin etkileri olmuştur. Yıllarca öğrenciler bu kitaplardaki mistik ve dinî birçok parçayı ezberlemişlerdir. Sadi devrin riyakâr sofularına çatan, sevgi ve hoşgörülü

olmayı önemseyen, eserlerinde Kur'an ve hadislerden örnekler vererek halkı aydınlatmaya çalışan bir hümanisttir. “**Gülistan**” ve “**Bostan**”ın Osmanlı eğitiminde çok önemli bir yeri vardır (Akyüz, 2009: 115-116) .

Gülistan’da eğitimle ilgili pek çok kısya yer alır:

Kil Kıssası:

“Bir gün hamamda, dostlardan biri bana güzel kokulu bir kil parçası verdi. [Eskiden hamamlarda kir çıkarmak için kil, bir nevi toprak kullanılırdı.] Kile sordum: A mübarek, sen misk misin, anber misin? Senin gönül çekici güzel kokunla mest oldum dedim.

Kil bana şöyle cevap verdi: Ben basbayağı bir kil idim. Lakin bir müddet gül ile arkadaş oldum. Gül ile yaptığım o arkadaşlık bana tesir etti. Onun güzel kokusu bana sindi Yoksa ben, o bildiğin adi toprak parçasından başka bir şey değilim...” (Sadi, 1978: 21-22) .

İnsanın eğitilip güzel davranışlarla donanmasında dostluk yaptığı kişilerin önemli rolü vardır. İyilerle dostluk karakteri olumlu etkiler.

Eşkiyaların Hikâyesi:

Bir kısım eşkıya kervanların yolunu kesmiş, üstlerine gönderilen askerleri de yenmişler. Halk eşkiyalardan korkuya kapılmış. Bu işe bir tedbir alınması gerektiğini düşünmüş. Eşkiyaları gözetlemesi için bir gözcü göndermeye karar vermişler. Bir gün gözcü eşkiyaların kervanları soymak için harekete geçtiği haberini vermiş. Bunun üzerine birkaç

akahrman savaşçı dağın oyuklarına gizlenmiş. Eşkıyalar kervanı soyduktan sonra yorgunluğun tesiriyle uyuyup kalmışlar. Kahraman savaşçılar eşkıyaların ellerini kollarını bağlayarak şahın huzuruna çıkarmışlar. şah bütün eşkıyaların öldürülmesi emrini vermiş. Yalnız bu eşkıyalar içinde gencecik bir oğlan varmış. Vezirlerden biri şaha bu ocuk için şefaatchi olmuş. Vezir bu çocuğun iyi insanlar içinde bulunması halinde onun iyi huylar kazanacağını söylemiş. Diğer vezirler de ricacı olunca şah çocuğu bağışlamış. Vezir çocuğu evine götürmüş, özel hocalar tutup onu eğitmeye başlamış. Çocuğa bütün güzel ahlakları tanıtmiş. Herkes artık onu beğeniyormuş. Bu durumu haber alan şah gülerek “Kurt yavrusu insanların arasında byse bile yine de bir kurt yavrusudur” demiş. Nitekim ocuk büyüyünce kötü arkadaşlar edinmiş. Onlarla işbirliği yaparak kendisini yetiştiren veziri iki çocuğuyla öldürüp paralarını alarak dağa kaçmış ve babasının eşkıyalığını devam ettirmiş. Bu durumu duyan şah ise şöyle söylemiş: “Kötü bir demirden nasıl iyi bir kılıç yapılmazsa, soysuz insan da okumakla, terbiye edilmekle adam olmaz. ” (Sadi, 2010a: 12-14) .

Doğru güzel davranışların geliştirilmesinde eğitim önemli bir rol oynar. Lakin bazen tek başına çözüm olmadığı da bir gerçektir. Eğitilecek insanın cevherinin de iyi olması arzu edilir.

Edebiyatı ğretmen:

Bir padişah oğlunu bir edip öğretmene vererek ona kendi oğlunu nasıl yetiştiriyorsan benim oğlumu da öyle yetiştir, demiş. Edip, birkaç yıl uğraşmışsa da şehzadeye verdiği emeklerin hep boşa gitmiş olduğunu görmüş. Ama kendi çocukları çok iyi yetişmişler. Bu durumu gören padişah, ğretmeni sözünde durmamakla suçlamış. Öğretmen ise şöyle demiş: “Padişahım! Eğitim ve ahlakta ğretim eşit şekilde uygulandı. Fakat insanlarda kabiliyetler farklıdır. ” (Sadi, 2010a: 85) .

İnsanların farklı farklı kabiliyetleri vardır. Ne kadar aynı eğitim uygulanırsa uygulansın ortaya çıkan sonuçlar farklı farklı olur.

Bir Âlimin Öğretmenliği:

Bir şehzadeye öğretmenlik yapan bir bilgin, şehzadeyi kimi zaman çok sert azarlıyor; kimi zaman dövüyormuş. Bunu duyan padişahın canı sıkılmış bilgini huzuruna çağırtmış. Ona milletin çocuklarına reva görmediğin bu cezaları nasıl benim oğluma reva görüyorsun diye çıkmış. Bilgin, padişahlara gereken en önemli şeyin “Sözü düşünerek söylemek ve hareketlerinde tutarlı olmak. ” olduğunu belirtmiş. Çünkü padişahın sözleri diğer insanların sözlerine göre çok daha kıymetliymiş ve padişahın bir boş sözü bütün halkın diline düşüp yayılmış. Bu yüzden halka baş olacak kişileri iyi yetiştirmek gerektiğini ve küçükken terbiye edilmeyenlerin büyüünce hiç terbiye edilemeyeceklerini söylemiş. Padişah bilginin bu sözlerini beğenmiş ve ona birtakım hediyelerle iltifat etmiş (Sadi, 2010a: 86-87).

Devlet yönetiminde bulunacak kişilerin eğitimi diğerleriyle bir olmaz. Daha fazla ihtimam göstermek, daha sert uyarılarda bulunmak gerekir. Böylece ileride yapabileceği hataların önüne geçilir.

Halkına Zulüm Eden Padişah:

“İran şahlarından biri halkına zulüm eder, onların mal ve mülklerini ellerinden alırdı. Halkına olmadık zahmeti vermekteydi.

Millet onun zulmünden yurdunu terk edip kaçmaya başladı. Nüfus azalmış, vergi verenler azaldıkça da devlet güçsüz ve gelirsiz bir duruma düşmüştü.

Bir gün o şahın önünde Firdevsi'nin o güzel kitabı Şehname okunuyordu.

Vezirlerden birisi:

– Şahım! Feridun'un ordusu, kölesi, hazineleri yoktu. Ama nasıl bir sevilen şah olabildi diye sordu?

Şah ona şöyle cevap verdi:

– Halkı onu çok seviyordu. Onu desteklediler, oda böylece kuvvet kazanmış oldu.

Vezir, şaha:

– Madem ki öyle, sen niye milletini dağıtıp duruyorsun? Yoksa şah olmayı istemiyor musun?

Şah ona dedi ki:

– Şimdi milleti etrafımda toplamak, askerimi, ordumu yeniden kurmak için ne yapmalıyım?

– Padişahlara iki şey gerekmektedir. Bir adil olmaları, iki merhamet ederek halkı korumaları. Fakat sende bu ikisi de yok.

Vezirin bu öğüdü şahın hoşuna gitmedi. Veziri hapse attırdı. Aradan çok geçmeden durumu bilen şahın yakınları ayaklanarak babalarından kalan mallarını istediler. Canından bezip bıkmış olan halkta onları desteklediler. Bunlar savaşı kazanarak iktidara çıktılar. Böylece bir zorba ortadan kaldırılmış oldu.” (Sadi, 2010a: 18-19).

Cahil insan kendisinin hayrına olan bir öğüde sırf hoşuna gitmedi diye uymaz ve iyiliğini isteyen kimseyi düşman bilir.

Bostan'da çirkin karısıyla konuşan derviş:

“Hanımım. Kader senin yüzünü çirkin yaratmıştır. Yüzüne gözüne boşu boşuna allık sürme! Zorla kimse mutlu olamaz. Hiç kimse körün gözünü sürme sürerek açamaz. Damarı bozuk olandan fayda umma! Köpekten kim mertlik görmüştür. Bütün Yunan Roma feylesofları bir

araya gelseler zakkumdan bal yapamazlar. Vahşi insanı eğitmek fayda vermez Onu terbiyeye harcanan zaman boştur. Taştan ayna olmadığı gibi söğüt ağacından da gül yetişmez. Zenciye siz hamamda ne kadar yıkarsanız yıkayın onu ağartamazsınız!” (Sadi, 2010b: 37) derken de yine eğitimin tek başına yeterli olmayacağına dair mesajlar da içerir.

Doğuştan gelen ve asla düzeltmeyeceğimiz bazı özelliklerimiz vardır. Onları olduğu gibi kabul etmemiz gerekir.

Şeyh Sadi'nin “**Bostan**”daki çocuk terbiyesi ile ilgili görüşleri şunlardır:

“Çocuklar on yaşına gelince, kız ve oğlanların odaları ayrılmalıdır. “

“Bir baba olarak adının unutulmamasını istiyorsan çocuğuna bir hüner öğret. “

“Çok nazlı büyüyen çocuklar topluma uyum gösteremezler. Daha küçükken çocuğa, dinî kültürü ve tarihi öğretilmelidir. Yeni öğrenenleri takdir etmek binlerce azardan iyidir. “

“Ne kadar zengin olursanız olun çocuğunuza çok iyi bir tahsil yaptırın. “

“Bilmeli ki paralar biter de elde edilen bir marifet, bir sanat kaybolmaz” (Sadi, 2010b: 145).

Görüldüğü üzere Sadi'nin eğitimin gücü konusunda kalıtımı da öne çıkaran görüşleri vardır. Ona göre kabiliyetsiz olan, ya da fitratı bozuk olan kişiler ne kadar eğitime uğraşılırsa uğraşılırsın boşunadır. Bunun yanında kabiliyeti olanları eğitmek ise büyük bir kayıptır. Şeyh Sadi bireylerin daha çocukken eğitime başlanmasını tavsiye etmiş ve onlara daha küçükken dinlerinin, kültürlerinin ve tarihlerinin öğretilmesini istemiştir. Ayrıca bir bireye bir sanat veya bir hüner öğretilmesinin önemine vurgu yapmış, sanat ve hünerin asla yitip gitmeyeceğini söylemiştir.

Yarı göçebe bir yaşam süren ve hayvancılıkla uğraşan Osmanoğullarının ilk zamanlar herhangi bir ilmî faaliyeti bulunmuyordu. Ertuğrul Bey zamanında Şeyh Edebali'nin Söğüt'e yerleşmesiyle birlikte ilim-irfan sahibi insanlar Osmanlıya dahil olmuştur. Toprakları genişleyen Osmanoğulları zamanla yerleşik düzene geçmişler ve eğitim faaliyetlerine başlamışlardır. Eğitim faaliyetlerinin amacı Bizans toprakları üzerinde İslam dini ve kültürünü yaymaktı. Zamanla medreseler Bursa ve Edirne başta olmak üzere yaygınlaşmıştı (Yakuboğlu, 2006: 76) .

İlk Osmanlı medresesi İznik'te 1331 yılında Orhan Gazi tarafından kurulan İznik Medresesi'dir. Zamanla Bursa ve Edirne'de birçok medrese kurulmuştur (Yakuboğlu, 2006: 76-79) . Osmanlı Devleti medreselerinde yetkin kişiler görev almakta tefsir, hadis, fıkıh gibi dinî eğitimin yanı sıra riyaziye, felsefe, astronomi ve tıp bilimleri okutulmaktaydı. İstanbul'un fethinin peşi sıra eğitim hamlesi başlatılmış sekiz kilise ve manastır medreseye dönüştürülmüştü. Ayasofya'da papaz odaları denilen yerde açılan ve müderrisliğini Molla Hüsrev'in yaptığı Ayasofya medresesi bazı araştırmacılar tarafından İstanbul Üniversitesi'nin başlangıcı kabul edilir. Fatih Sultan Mehmet ilime önem verir; büyük âlimleri İstanbul'a davet eder. Bunlardan biri olan Ali Kuşçu'yu günlük iki yüz akçe ücretle Ayasofya Medresesi'ne müderris tayin etmiştir (Yakuboğlu, 2006: 88) .

Fatih Külliyesi, kurulmasıyla birlikte büyük bilim adamları için bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Külliye bünyesindeki medreselerin ders programları Ali Kuşçu ve Molla Hüsrev gibi büyük âlimlerce oluşturulmuştur. Külliye bünyesinde Fatih Camii, Medaris-i Semaniye, Tetimmat-ı Semaniye, Darüşşifa, Kütüphane, İmaret-i Amire, Tabhane, Balahaneler, Mekteb-i Şerif, Hamamlar, ve Türbe bulunuyordu. Sahn-ı Seman'da öğrenci, asistan ve hademelerin kalacağı odalar vardı ve öğrencilere yemek ve harçlık verilmiştir (Yakuboğlu, 2006: 90-91) .

Sahn Medreselerinin kurulmasıyla birlikte medreseler arasında hiyerarşik bir yapılanma ortaya çıkmıştır. Bir ilmiye mensubunun ulaşabileceği en üst basamak Sahn Medresesi olmuştur. Fatih Döneminde Hariç Medresesi, Dahil Medresesi, Tetimme Medresesi ve Sahn-ı Seman Medresesi olmak üzere eğitim süreci bakımından dörtlü bir yapılanma görülmüştür. Danışmanların (öğrencilerin) eğitiminde branşlaşmaya geçilmiştir.” (Yakuboğlu, 2006: 93-95) . Öğrencilerin bazıları mana, bazıları ise hikmet tahsiline yönlendirilirdi. Bu derslerde “**Hidaye**” metnini, “**Hikmetü'l Ayn**” ve şerhini okurdular. Daha sonra akaid, kelam, hadis ve tefsir derslerinden çeşitli kitaplar okutulurdu. ” (Yakuboğlu, 2006: 95) . “Sahn-ı Seman’da riyazî ilimler olarak da Hendese (geometri) , Hesab (aritmetik) , Hey’et (Kozmografya, Astronomi) dersleri okutulmaktaydı. Bu derslere ilaveten teorik ve pratik tıp eğitiminin yapıldığı Tıp Medresesi ya da Dauşşifa, Fatih Külliyesi’nin önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. ” (Yakuboğlu, 2006: 95) .

Osmanlı Devleti’ndeki medrese kademeleri alttan başlamak üzere Haşiye-i Tecrid medreseleri, Miftah Medreseleri (otuzlu medreseler) , Kırklı medreseler, Hariç – Ellili medreseler, Dâhil- Ellili medreseler, Sahn medreseleridir (Yakuboğlu, 2006: 96-97) .

“Sahn Medreselerinden yaklaşık bir asır sonra kurulan Süleymaniye medreseleri, Osmanlı medrese sisteminde yüksek eğitim kapasitesini arttırmış, ihtisas medreselerinin kurulması ile de gelişmeye katkıda bulunmuştur. ” (Yakuboğlu, 2006: 102-103) .

“Kanuni devrinde tıp eğitimine özel bir önem verildiğini ve bu amaçla müstakil olarak bir tıp medresesinin kurulduğunu görmekteyiz. ” (Yakuboğlu 2006: 104) .

Süleymaniye Medresesinin Sahn Medresesi ile eğitim düzeyi aynı olmakla birlikte Süleymaniye müderrisi ilk sırada mütalaa edilmiş, bunların içinde en yüksek dereceye Hz. peygambere duyulan sevgi ve hürmet nedeniyle Darü'l Hadis Medresesi müderrisi sahip olmuştur (Yakuboğlu, 2006: 106) .

Kanuni devrinde Sahn medreselerine gelinceye kadar sekiz yıllık bir eğitim gerekliydi. Medreselerde haftanın dört günü ders yapılırdı. Öğrencilerin barınacakları odalar mevcuttu. Fakirler de dahil herkesin yemek yiyebileceği daruzzafiye ve misafirlerin kalabilecekleri tabhane de bulunmaktaydı (Yakuboğlu 2006: 107) .

Bu medreselerde pek çok tanınmış âlim yetişir:

Molla Mehmed Şemseddin Fenari (v. 834/1430)

Molla Hüsrev (v. 885/1480)

Molla Gürani, Ahmed Şemseddin Efendi (v. 893/1487)

Ali Kuşçu (v. 879/1474)

Alaaddin Ali Tusi (v. 887/1482)

Molla Sinaneddin Yusuf (Hoca Sinan Paşa) (v. 891/1486)

Molla Lütfi (Şehid Maktul) (v. 900/1494)

Kemal Paşazade (Şeyhülislam İbn Kemal) (v. 941/1534)

Hocazade Mevlana Müslihiddin Mustafa (v. 893/1487)

Ebusuud Efendi (1490-1574)

Kınalızade Ali Efendi (v. 1572)

Birgivi Mehmed Efendi (İmam Birgivi) (v. 981/1573) (Yakuboğlu, 2006: 107-122) .

Ahmed Cevdet Paşa da haklı üne sahip âlimlerden biridir. 26 Mart 1822 yılında Lofça’da doğan “**Tarih-i Cevdet**”, “**Kıssas-ı Enbiya**”, “**Mecelle**”, “**Kavaid-i Osmaniye**” gibi değerli eserler vermiş büyük bir devlet adamı ve bilgindir. Kıssa ile eğitim geleneğinin Osmanlı son dönemi temsilcisi olan Ahmed Cevdet Paşa’nın “**Kıssas-ı Enbiya**” adlı eserinde Hz. Muhammed’in eğitim yaklaşımı ile ilgili iki kıssası dikkat çekicidir:

Hz. Muhammed’e 40 yaşında peygamberlik verilir. Altı ay boyunca rüyasında ne gördüyse çıkar. O sıralarda tek başına تنها yerleri çekilmeyi sever; Hira mağarasına çekilir ve İbrahim peygamberin dinî üzerine ibadet eder. Cebrail ona ilk kez orada gözükür ve Allah’dan ilk ayeti getirir. O ayet şudur: “Rabbin adı ile oku ki, o yarattı. İnsanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku... Senin Rabbin nihayetsiz kerem sahibidir. Ki, o, kalem ile öğretti. İnsana bilmediği şeyleri öğretti.”

Peygamber bu vahyin etkisi ile büyük dehşete kapılır Eve gidip eşi Hatice’den üstünü örtmesini ister. Biraz dinlendikten sonra olanları eşine anlatır. Eşi de onu alıp amcasının oğlu Varaka bin Nevfel’in yanına götürür. Varaka olanları dinleyince Hz. Muhammed’e onun peygamber olduğunu müjdelir. Bir süre ilahi vahiy kesilir. Peygamber bu durumdan çok sikkindir. Bu durum üç yıl kadar sürer. Bir gün yine Cebrail görülür ve peygambere Müdessir Süresini getirir. Böylece Hz. Muhammed’in peygamberliği başlar (Cevdet, 2003: 47-48).

Bu kıssada görüldüğü üzere peygambere gelen ilk ayet “Oku! O yaratan Rabbinin adıyla!” dır (96 Alak: 1) . Bir sonraki ayette Allah kendisinin sonsuz kerem sahibi olduğunu ve insanlara kalem ile bilmediği şeyleri öğrettiğini bildirir. ”Oku! O cömertliğinin sonu olmayan Rabbindir! Kalem ile (yazmayı) öğreten de” (96 Alak: 3-4) . Allah okuma-yazma yani eğitimle insanlara bilmediği şeyleri öğretir. Bunu da peygamberler aracılığıyla yapar. Peygamberler Allah’ın görevlendirdiği muallimlerdir. Onların görevi insanları eğitmek;

onlara doğru yolu göstermektir. Onlarla insanlar arasındaki münasebet öğretmen-öğrenci ilişkisi gibidir. Bu bir eğitim sürecidir; yararlanılan ana kaynak ise Allah'ın peygamberlere yolladığı ayetlerden oluşan sahifelerdir. Bilindiği üzere eğitim süreci Hz. Âdem ile Allah'ın isteği üzerine başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir. Bu eğitim tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğunu gösterir.

Bir diğer kıssa:

Önderliğini Ebu Süfyan'ın yaptığı bir kervan Şam'a doğru yola çıkar. Hz. Muhammed bu kervana baskın yaparak Mekkeli müşriklerin ticaretine darbe vurmaya istediği de kervana yetişemez. Kervan, Şam'dan büyük miktarda mal alarak Mekke'ye gitmek üzere geri döner. Peygamber bu haberi duyunca çevresindekileri de malları ganimet olarak ele geçirmeye teşvik eder. Baskın için 305 askerden oluşan ilk İslam ordusu kurulur. Ebu Süfyan da bu durumdan haberdardır. Mekke'ye durumu bildirmesi için bir haberci gönderir. Kureyş ileri gelenlerinin başında bulunduğu Kureyş ordusu, Ebu Süfyan'a destek olmak amacıyla Mekke'den Şam'a doğru hareket ederler. Ordu Bedir'e doğru ilerlerken Ebu Süfyan kervanı sahil yolundan kaçırıp kurtarır. Orduya ihtiyaç kalmadığını, geri dönülmesini belirten bir haber gönderir. Fakat Kureyşliler geri dönmez ve intikam almak için Bedir'e kadar gelirler. İki ordu Bedir'de karşılaşır. İslam ordusu büyük bir zafer kazanır. Pek çok da esir alırlar. Peygamber esirler konusunda ne yapmak gerektiğini ashabı ile istişare eder. Hz. Ömer bütün esirlerin boynunun vurulması taraftarıdır. Peygamber bu teklifi beğenmez. Hz. Ebubekir'in esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılması teklifini benimser. Ailesi fidye getirenler serbest bırakılır, fidye ödemeye gücü olmayanlar da onar Müslüman çocuğa okuma yazma öğretme karşılığında özgürlüğünü kavuşurlar. Böylece Medine'de okuryazar sayısı yükselir (Cevdet, 2003: 117-144) .

Bu kıssada da peygamberimizin fidyesini ödeyemeyecek esirleri, Müslüman çocuklara okuma yazma öğretme karşılığında bırakması, eğitime verdiği önemi gösterir. Kur'an'da buyrulan ilk emir "Oku" olduğu için Müslümanların okuma yazmayı bilmesi; Allah'ın onlar için gönderdikleri ayetleri anlayabilmeleri için önemlidir. Bu yüzden yeni oluşan Müslüman toplumunun büyük bir eğitim hamlesine ihtiyacı vardır. Fakat Müslümanlığı seçenlerin çoğunun fakir ve ezilmiş kişiler olmasından ötürü okuma-yazma bilgileri yoktur. İslam toplumu da büyük bir muallim sıkıntısı içindedir. Peygamber bu sorunu; esir düşen müşriklerin fide karşılığı Müslüman çocuklarına okuma-yazma öğretmesi ile aşmaya çalışır. Bu çaba da başarılı olur.

BÖLÜM 2

KISSALARIN TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KULLANIMI

2. 1. Kıssa Nedir?

Kıssa “Anlatılan gerçek ya da uydurma olay, hikâyedir. Edebiyat terimi olarak bir olayın anlatıldığı her tür için kullanılmıştır. Bu anlamda fıkra, hikâye masal, menkıbe sözcüklerini karşılar. Genellikle öğütleyici, öğretici küçük öykülerle peygamberlerin ya da din ulularının yaşamlarını konu edinen yapıtlar bu adla anılmıştır. ” (Özkırmımlı, 2004: 809) .

Bir başka tanıma göre kıssa “olağanüstü durumları, din kaynaklı fevkaalede olayları anlatarak insanlara ahlaki öğütler dersler vermeyi amaçlayan hikâye, masal, fıkra, rivayet ve menkıbelerin genel adıdır. ” (Karataş, 2004: 269) .

Osmanlıca sözlükte “1. Anlatılan gerçek veya uydurma olay. Hikâye 2. Baştan geçen hal, olay” (Özön, 1997: 440) olarak tanımlanır. Arkadaş Türkçe Sözlükte “kendisinden bir ders çıkarılması gereken olay, konu, kısa öykü, fıkra” (Püsküllüoğlu, 2003: 579) olarak geçer.

2. 2 Kıssaların Türkçe Derslerinde Kullanımı

Bu bölümde kıssaların Türkçe derslerinde nasıl işleneceği anlatılmıştır. Mustafa Cemiloğlu’na göre bir hikâye (kıssa) incelenmesinde olayla ilgili olarak yaptırılacak önemli çalışmalardan biri olayın özetlenmesidir. Bu özet, farklı uzunluklarla

sınırlandırılarak, öğrencilere anlatmak istediklerini farklı boyutlarda aktarma becerisi kazandırılır. Dikkat edilmesi gereken nokta ise öğrencinin olayın özünü kavrayıp kavramadığıdır. Öğrenci ayrıntılara takılıp önemli olanı gözden kaçırabilir. Bir diğer çalışma ise anlatılan kıssanın belirli bir yerinde durup ondan sonraki gelişmelerin nasıl olabileceğinin öğrencilere sorulmasıdır. Böylece onlar hayal güçlerini kullanabilecek ve günlük hayatta yaşadığı olayların çözümünü esere uyarlayabilecekler (Cemiloğlu, 2004: 33-34).

Kıssada olay birkaç cümle ile özetlenebileceği gibi birkaç paragrafla da ifade edilebilir. Olayı birkaç cümle ile özetlediğimizde kısaca olayın omurgası sayılabilecek konudan bahsetmiş oluruz. Daha geniş bir özet ise olayın ayrıntılı ve derinlemesine anlatılmasına olanak verir. Böylece olay çeşitli boyutlarıyla ele alınabilir. Bu boyutları asıl olaya bağlanan yan olaylar, olayın geçtiği mekân ve zaman ile olayın kahramanları ve verilmek istenen mesaj oluşturur. Özet ne kadar farklı büyüklüklerde olursa olsun özetin en önemli unsuru olayın özünü iyi bir şekilde anlatabilmesidir. Bunu başarmak içinse gereksiz ayrıntılara girmemek, olayda önemli olan unsurlar ile önemsiz olanları ayırabilmek ve böylece öze ulaşabilmek gerekir. Bu da elbette olay örgüsünün iyice kavranabilmesiyle alakalı bir durumdur. Olay örgüsünü kavrayabilmiş bir öğrenci onu değiştirerek olayı farklı bir biçimde zihninde geliştirebilir. Bu da onun yaratıcılığını ve hayal gücünü kullanmasını sağlar.

Daha sonra kıssadaki kahramanları incelemeye yönelik çalışmalar yapılır. Bunlardan biri kahramanların kişilik yapıları ve davranış biçimleri tespit edildikten sonra onlara uygun bir kişilik sıfatının araştırılmasıdır. Kahramanın davranışları tek tek belirlenip her biri bir kişilik sıfatı ile nitelendirildikten sonra bir senteze ulaşılır ve böylece karakter yapısı tespit edilir. Bu çalışmanın yanı sıra öğrenciden kendisini kahramanın yerine koyması ve kahramanın davranışını onaylayıp onaylamadığı ya da onun yerinde olsa ne yapacağı

şeklinde sorular sorularak öğrenciye eleştirel bir bakış açısı kazandırılır ve iyi davranışlar göstermeye özendirilir (Cemiloğlu, 2004: 35) .

Kıssadaki kahramanların davranışlarını iyi, kötü, cömert, cimri, zalim, mazlum vb. gibi sıfatlarla nitelendirmek kahramanların karakterlerinin çözümlenmesinde öğrencilere kolaylık sağlar. Kahramanların tek tip olmadığı, olumlu davranışlar yanında olumsuz davranışlarda da bulunduğu kıssalarda bu tür bir çözümlenme öğrencilerin karakterleri değerlendirirken kendi ahlaki değerlerini de sorgulamalarına ve bu sorgulama sonucunda yeni sentezlere ulaşmalarına olanak sağlar. Böylece insanlara karşı önyargılı olmamanın önemini, belli koşullar altında olumsuz davranışlarda bulunan bir kişinin, bu koşullar değiştiğinde olumlu davranışlarda bulunabileceğini sezerler. Kendilerini kahramanların yerine koymaları sağlandığında ve onların yerinde olsalar ne yapacakları sorulduğunda eleştirel bir bakış açısı yanında empatik bir yaklaşım da kazanırlar.

Bir diğer çalışma çevre çalışmasıdır. Bunun başlangıç noktasını da eserde yer alan varlıklar ve onların özellikleri oluşturur. Varlıklar arasındaki ortaklıklar ve benzerlikler bulunarak yazarın dikkatleri tespit edilir. Böylelikle öğrencilere nelere dikkat etmesi gerektiği mesajı verilir ve bu tespitlerden bir yoruma gitme becerisi geliştirilir (Cemiloğlu, 2004: 36) .

Eserdeki varlıklar hayali varlıklar olabildikleri gibi, bitki, hayvan gibi canlı ya da cansız olabilirler. Kimi varlıklar kıssada kahramanın işini kolaylaştırır, örneğin bir bitki kahramanın hayatını kurtarabilir ya da bir hayvan ona yol gösterebilir, kimi varlıklar ise onun işine zorlaştırabilir örneğin bir bitki bu sefer onu zehirleyebilir, ya da aşılmaz bir dağ ona yol vermeyebilir. Kıssalarda devler, melekler, cinler gibi düşsel varlıklar da olabilir. Kimi kahramana yardım eder, kimi onu engellemeye çalışır. Bu varlıklar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları tespit etmek olayın çözümlenmesinde bize yardımcı olur.

Eserdeki zaman kavramı iki boyutlu düşünölmelidir. Birinci boyut olayın ve olaylar zincirinin kapsadığı süre, ikinci boyut ise anlatılan tarihî dönem veya çağdır. Olayların kronolojik gelişimi ile eserin değişik bölümlerine yansıyan sosyal ve tarihsel özelliklerden çıkarılabilecek sonuçlar tarihî dönemin belirlenmesi ve eserdeki gerçeklerin daha kolay anlaşılması sonucunu getirecektir. İki grup ve en az iki soru ile sorular topluluğu düşünmek ve bunlar aracılığıyla olayın kapsadığı süreyi ve olayın yaşandığı dönemi buldurmak önemlidir (Cemiloğlu 2004: 37) .

Her olayın yaşandığı, başlangıcı ve sonuyla bir zaman süreci vardır. Bu süreç o devrin sosyal şartlarıyla da yakından ilgili olması sebebiyle bir “sosyal zamanın” da parçasıdır. Kimi unsurlar bu sosyal zaman ile etkileşerek anlam kazanırlar. Bu unsurlar incelenerek kıssadaki olayın yaşandığı döneme ya da tarihe ait bazı kültürel, sosyal ve siyasi sonuçlara ulaşılabilir. Bu da bizim kıssadaki olayı daha iyi kavramamıza olanak sağlar. Bu dışsal zaman kıssada pek belli olmayabilir. Öğrencilere sorulacak sorularla onun buldurulması önem taşır. Böylece öğrenci için olay ya da olayı oluşturan kimi unsurlar açıklık kazanır ve kıssa daha iyi bir şekilde kavranır.

Çekirdeği bir olaya dayanan eserlerde verilmek istenen mesaj doğrudan doğruya aktarılmaz. Onu okuyucunun olayların gelişmesinden çıkarması ve yorumlaması gerekir. Yorumlama işin içine girdiğinde öğrenciler arasında birtakım farklı bakış açıları belirecektir. Bu farklı bakış açıları ve yorumlar öğrenciler arasında tartışılarak hangi mesajın daha doğru olabileceği öğrencilere buldurulmalıdır. Böylece öğrenciler birbirlerinin görüşlerinden yararlanacak ve ufukları genişleyecektir (Cemiloğlu 2004: 37) .

Kıssa da verilmek istenen mesajın tespit edilmesi ve kavratılması çok önemlidir. Kimi zaman mesaj açık değildir ve bunun öğrenci tarafından yoruma gidilerek tespit edilmesi gerekir. Farklı yorumların olması doğaldır. Bunların sınıfta tartışılarak bir değerlendirilmeye alınması faydalı olacaktır. Böylece öğrenciler kendilerinininkinden değişik bakış açılarıyla karşılaşabilecek, bunlardan yararlanabileceklerdir. Kimi gözden kaçırdıkları unsurları fark edebilecek böylece düşünce dünyaları genişleyecektir.

Edebiyat eserlerinin tamamında varlığını kabul ettiğimiz başlayış, işleyiş, bitiriş olarak üç bölümden oluşan plan anlayışı farklı türlerde farklı olarak uygulansa da olayın değerlendirilip bir sonuca bağlanmasında bir bütünlük oluşturur ve öğrenciye kazandırılması gereken en önemli anlayış da bu bütünlüktür. Eserin bu üç bölüm dâhilinde incelenmesi öğrencinin kafasındaki plan anlayışına katkıda bulunur. Planda değerlendirilmesi gereken unsurlar serim bölümünde durumun fark edilmesi, çevrenin ya da olay kahramanının kişilik yapısının kavranması, düğüm bölümünün ortaya çıkardığı çözüm ihtiyacı ile bitirişte karşılaşılan beklenmezlik veya çarpıcılıktır. Düğümün oluşmasından sonra olayın nasıl gelişebileceği yönünde öğrencilere yaptırılacak tahminler veya başka nasıl bitebilirdi türünden sorulara verilen yazılı ve sözlü cevaplar önemli birer ders etkinliğidir (Cemiloğlu, 2004: 38-39) .

Edebî bir eserin serim, düğüm, çözüm gibi basit bir plan etrafında incelenmesi elbette olay örgüsünün öğrenci tarafından takip edilebilmesinde önemli kolaylık sağlar. Her bölümün karakteristik özellikleri vardır ve bu özelliklerin bilincinde olan öğrenci olay örgüsünün nasıl şekillendiği ya da şekillenebileceği hakkında bir fikre sahip olabilir. Her bölümün özelliklerini bilmek öğrencinin eserdeki olayı bir bütün olarak kavramasına da yardımcı olur. Öğrencinin bilmesi gereken şey, olayın farklı aşamaları olsa da bir bütünlüğe sahip olduğudur. Olay basamak basamak ilerler ve ancak çözüm bölümünde nihayete erer. Öğrenciye olayın iyice örüldüğü ve bir çözüme ihtiyaç göstermeğe başladığı serim bölümünü okuduktan sonra olayın nasıl sonuçlanabileceği ile ilgili sorular sormak ve

tahminlerde bulunmasını sağlamak, onun hayal gücünü kullanmasına; analiz ve sentez yeteneğini geliştirmesine yardımcı olabilecek bir ders etkinliğidir.

Metindeki kazanılması gereken sözcük ve deyimlerle, söz kalıpları üzerinde yapılacak anlamı ve kullanımı öğrenme çalışmaları önemlidir. Bunların yanında cümleler ve paragraflar üzerinde de çalışmalar yapılabilir. Birçok zıt ve yakın anlamlı sözcükler üzerinde anlam ayrımı çalışmaları yürütülebilir. Cümle ile ilgili konuyu ve özneyi değiştirerek yeni özneye ve konuya uygun cümle kurma çalışmaları yanı sıra cümlenin değişik unsurlarının birbirleriyle olan ilişkisini ve cümleye kattıkları anlamı irdeleme ve karşılaştırma çalışmaları yapılabilir. Bu çalışmalar sonucunda öğrencinin ilgisi canlı tutulur, kendine güven duyması sağlanır ve öğrencilerin kelimelere ve kavramlara olan hâkimiyeti artar (Cemiloğlu, 2004: 39-40) .

Öğrencilerin metindeki bilmedikleri sözcükleri, deyimleri, atasözlerini ve söz kalıplarını tespit edilmesi, zıt ve yakın anlamlı kelimeler üzerine çalışmalar yapılması öğrencinin kelime ve bilgi dağarcığını genişletmesine, metni daha kolaylıkla yorumlayabilmesine yardımcı olacaktır. Cümleyi oluşturan unsurların birbirleriyle olan ilişkilerin irdelenmesi ve bunların cümle oluşumunu nasıl etkilediğinin örneklerle gösterilmesi sonucu öğrenci bu unsurları değiştirerek farklı cümle kurma denemeleri yapacak ve çeşitli kelime ve kavramları özümseyerek onları daha yetkinlikle kullanacaktır.

Okunan eserin türünün tespit edilmesi önemli olmakla birlikte, ilköğretim okullarında bu yön ikinci planda düşünülmüştür. Yaygın ve tanınmış edebî türlerin tespitinde öğrencilere soru- cevap yöntemiyle metnin türü buldurulur. Daha önce okunmuş metinlerle bağlantılar kurmaya çalıştırmak ve ardaki benzerlikleri ve farklılıkları tespit ettirmek etkin bir yoldur (Cemiloğlu, 2004: 40) .

Metnin türünün tespit edilmesinin birtakım yararları vardır. Türe ait özelliklerin önceden bilinmesi metni kavramada birtakım kolaylıklar sağlar. Tabi ki metnin türünün öğrenciye sorular yardımıyla bulundurulması önemlidir. Öğrencinin edebî türlerin özellikleri hakkında teorik bilgiye sahip olması, onları pratik alanda kullanmadıkça işe yaramaz. Metnin türü tespit edilirken elbette daha önce okunmuş metinlerle benzerlik ve farklılık yönünden ilişkiler kurulması öğrenciye metnin türünün tespit edilmesinde kolaylık sağlar. Böylece metin türleri arasındaki ilişkileri gözlemlemiş olur.

BÖLÜM 3

CENGİZ AYTMATOV'UN HAYATI VE SANATI

3. 1. Cengiz Aytmatov'un Hayatı

Cengiz Aytmatov 12 Aralık 1928 yılında Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'e bağlı Şeker köyünde doğmuştur. Babası Kırgızistan'ın ilk rejim taraftarlarından birisi olmasına rağmen Stalin'in 1937 kıyımında tutuklanıp kurşuna dizilen aydınlardan biri olan Törekuł Aytmatov ve annesi Nagima Hamzayevna Aytmatova'dır. Amcası Riskulbek de Stalin zulmünden payını alarak kovuşturmayaya uğrar ve bir gece bir daha dönmek üzere polis tarafından götürülür. Babası ve amcasının öldürülmesi, annesinin hasta oluşu, Cengiz Aytmatov'un düzenli bir eğitim almasını engeller. Ailesinin sürekli polis tarafından gözaltında tutulmasının zorluğu altında ve İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği kıtlık ve yoksullukla savaşıarak çetin bir çocukluk dönemi yaşar. İlköğretimini Şeker köyünde yaptıktan sonra ortaöğretime bölge okulunda devam eder. Çocukluk döneminde özellikle büyükannesinin anlattığı halk hikâyelerini, türküleri dinleyerek geçirir. Cengiz Aytmatov hayatının her döneminde çalışmak zorunda kalmıştır. Köy kolhozunda sekreterlik, bir yıl boyunca vergi memurluğu, ek iş olarak postacılık yapmıştır. Kendisi Veteriner Teknik Üniversitesini bitirdikten sonra, Tarım Enstitüsüne devam etmiştir. "**Gazeteci Cyudo**" isimli ilk hikâyesi Rusçaya çevrilerek Pravda gazetesinde yayımlanır. Tarım Enstitüsünden zooteknisyen (veteriner) olarak mezun olduktan sonra Gorki Edebiyat Enstitüsüne devam eder. Aynı yıl içinde Cemile adlı hikâyesi Novy Mir (Yeni Dünya) edebiyat dergisinde yayınlanır. Yine aynı yıl içinde Moskova Üniversitesi Edebiyat Fakültesine girer. 1958 yılında Kuruşçev Döneminde Sovyet Komünist Partisi'ne ve Yazarlar Birliğine üye kabul edilir. Beş yıl süreyle Pravda gazetesinin Orta Asya muhabirliğini yapar. 1963 yılında "**Steplerden ve Dağlardan Hikâyeler**" adlı kitabıyla Lenin Edebiyat Ödülü'nü kazanır. 8 yıl boyunca Novy Mir dergisinin editörlüğünü yapar. 1968'de Büyük Sovyet Edebiyat

Ödülü'nü kazanır. 31 Temmuz 1978 tarihinde toplanan Yüksek Sovyet Presidiumu tarafından Sosyalist İşçi Kahramanı olarak ödüllendirilir. Gün Olur Asra Bedel romanıyla Büyük Sovyet Edebiyat Ödülü'nü ikinci kez kazanır. Aynı yıl D. Nehru ödülünü de kazanır. Gorbaçov Döneminde Sovyet Parlemmentosu Kültür ve Ulusal Diller Komitesi Başkanlığı ve Sovyet Yazarlar Birliği Sekreterliği görevlerinde bulunur. Gorboçov'un beş danışmanından biridir. Birçok kez Türkiye'ye gelen yazara İlesam tarafından üstün hizmet ödülü verilmiştir. Lüksemburg, Hollanda ve Belçika büyükelçiliği yapmıştır. Cengiz Aytmatov Tataristan'da Gün Olur Asra Bedel romanının filme çekildiği sırada rahatsızlanmış; 18 Mayıs'ta Almanya'nın Nürenberg kentine nakledilmiş ve 10 Haziran 2008 günü böbrek yetmezliğinden ölmüştür. Naaşı Bişkek'te Ata-Beyit mezarlığında babasının yanına gömülmüştür. Kırgızistan yazarın anısına 2008 yılını Cengiz Aytmatov yılı ilan etmiştir (Kolcu, 2008a: 23-24) .

3.2. Cengiz Aytmatov'un Sanatı Üzerine

Cengiz Aytmatov'un daha ilkyazı denemelerinde bile millî hafızayı ve maneviyatı diri tutmaya çalışan bir üslubu benimsediği görülür. Eserleri incelendiğinde bu üslubunu besleyen öğelerin 'Ana' ve 'Hürriyet' temaları olduğu göze çarpar. Özellikle ana izleği yazarın eserlerinde anne, ana dili, ana vatan, ana toprak, ana ırmak vb gibi çeşitli formlarda karşımıza çıkar (Kolcu, 2008b: 7-8) .

Cengiz Aytmatov'un eserlerinde insanla tabiat arasında sıkı bir ilişki vardır (Kolcu, 2008a: 16) . Örneğin “**Deniz Kıyısında Koşan Ala Benekli Köpek**” hikâyesinde balıkçıların denizle mücadelesi, “**Sultanmurat**” adlı hikâyede bir grup çocuğun zorlu şartlar altında doğayla mücadele ederek Aksay vadisini sürme çabaları, “**Deve Gözü**” adlı hikâyede idealist Kemal'in köy kolhozunda durmak dinlenmeksizin çalışması ve neredeyse diğer tüm hikâyelerinde ve romanlarındaki çoğu karakterin kolhozlarda türlü zorluklara rağmen

kolhozun belirlediği üretim amaçlarına ulaşmak için durmaksızın toprağı ekip biçmeyle uğraşması bu ilişkiye örnektir.

Cengiz Aytmatov'un eserlerinde bir metinlerarasılık da söz konusudur. Eserlerinde sıkça özünden ayırmadan yeni bir yorumla dönüştürdüğü masal, efsane, destan gibi türleri okuyucuya sunar (Kolcu, 2008b: 24) . Örneğin **“Beyaz Gemi”** adlı eserinde Mümin Dede'nin anlattığı **“Boynuzlu Maral Ana Efsanesi”** ile **“Bozkurt”** ve **“Ergenekon”** destanları arasında metinlerarasılık bağlamında bir ilişki vardır (Kolcu, 2008b: 25) . Yine bir diğer eseri olan Elveda Gülsarı'da Anadolu coğrafyasında da anlatılan **“Ala Geyik”** adlı efsaneyi değiştirerek **“Yaşlı Avcının Türküsü”** olarak eserinde kullanır (Kolcu, 2008b: 27) . Cengiz Aytmatov'un **“Gün Olur Asra Bedel”** adlı romanında öne çıkarılan Mankurt kültürü **“Manas Destanı'ndan”** alınmıştır (Kolcu, 2008b: 31) . **“Dişi Kurdun Rüyalarında”** Hz. İsa'nın trajedisini Abdias adlı bir papaz okulu öğrencinin trajedisiyle bağdaştırır ve Abdias karakteriyle çağdaş bir İsa yaratırken **“Kassandra Damgası”** adlı romanıyla Yunan mitolojisinde kehanetleriyle ünlü Kassandra karakterinin trajedisini modern insanın dramıyla birleştirir (Kolcu, 2008b: 35) . Son romanı **“Dağlar Yıkıldığı Zaman”**da yazar halk arasında anlatılan **“Ebedî Gelin”** söylencesinden modern bir tragedya çıkarır (Kolcu, 2008b: 35) .

Cengiz Aytmatov'un eserlerinde millî hafıza kavramı sürekli işlenir. Millî hafıza bir milletin tarih boyunca kazandığı edebî, askerî, iktisadi, ahlaki, içtimai, ruhi, folklorik, kısaca maddi ve manevi zenginliğin bir nesilden diğerine tevarüs etmesi hadisesidir ve millî hafıza, milletin fertleri arasında ortak bir duyuş ve düşünüşten hareketle, bir tepki ya da kabul, öfke veya sevinç, gurur ya da hayal kırıklığına iştirak etmekle yaşama şansı bulur (Kolcu, 2008b: 36) .

Millî hafızanın yani milletin zevklerinin, tarihinin, yaşayış biçimlerinin, anlayış ve duyuş tarzlarının taşıyıcısı da dildir. Bu yüzden Cengiz Aytmatov millî bir edebiyatın peşindedir. Eserlerinde millî ruhun taşıyıcıları olan masalı, efsaneyi, destan parçalarını, halk hikâyelerini ve diğer mitolojik malzemeyi dönüştürerek ve günümüzle bağlandırarak kullanır (Kolcu, 2008b: 68-70) . “Masal, destan ve efsaneler bir milletin büyük ideallerinin, geçmişte başardıkları büyük işlerin ve ütopyaların millî hafızada yaşayan hikâyeleridir.” (Kolcu 2008b : 74) .

“Millî hissiyatın, milletin sevincini, kederini, kahramanlığını, aşklarını, hayal gücünü ve zekâsını, topyekun ve tam anlamıyla ifade edilebilmesi için yeni ve tutarlı bir disipline ihtiyaç vardır. İşte bu disipline ‘millî romantik duyuş tarzı ya da genel anlamıyla millî romantizm’ adını veriyoruz.” (Kolcu, 2008a: 14) . “Millî romantizm, milletlerin tarih içerisinde kültür ve sanatta, dilde, edebiyatta, mimaride, vatan ve coğrafyada ortaya koyduğu eserlerin fark edilmesi, bu eserler ve yaşanan büyük hadiseler karşısında kendilerini bulmaları demektir.” (Kolcu, 2008a: 16) .

Millî romantizm için destanlar, efsaneler, masallar, türküler ve bunun gibi folklorik ve tarihî malzemelerin önemli bir değeri vardır. Bu edebî eserler halkın yaşayış tarzı, zevkleri, ıstırapları, geleneğe dönüşmüş ve örf bürünmüş davranış biçimlerini yansıtır ki bu da millî bir duyuşa sahip olan sanatçı için vazgeçilmez bir malzemedir (Kolcu, 2008a: 16) .

Millî romantizm bizde başlangıçta Ziya Gökalp, Yahya Kemal ve Mehmet Akif’in eserleri ile görülmüş ve gelişmiştir. Ziya Gökalp Turan, Kızıl Elma, Ergenekon ve Altun Destanı gibi eserlerinde millî hisleri manzumelere dökmüş; Yahya Kemal ise Osmanlının yaşadığı gösterişli ve baş döndürücü devirler ve kazanılmış zaferler ve bu zaferlerin kalpte uyandırdığı gurur ve ihtişamı işlemiş; Mehmet Akif, İslam’ın yaşadığı saadet devirleri

yanında Osmanlı Devleti'nin parlak dönemlerine arzusunu dile getirmiştir (Kolcu, 2008a: 20-21) .

Kırgızların en büyük ediplerinden olan Cengiz Aytmatov da millî bir edebiyatın peşindedir ve millî olandan hareketle evrensel olana ulaşmayı hedefler. Eserlerinde bolca efsaneyi, destan parçasını, halk hikâyesini ve mitolojik malzemeyi dönüştürerek ve o malzemelerde öne çıkan insani durumu günümüz insanının problemleriyle örtüştürüp onu güncel kılarak kullanır (Kolcu 2008a: 46-47) . O, bir eserin millî olabilmesi için millî dilde yazılmasını savunur çünkü millî dil bünyesinde ait olduğu milletin zevkini, tarihini, duyuş ve anlayış tarzıyla psikolojisini taşır (Kolcu 2008a: 46-47) .

BÖLÜM 4

AYTMATOV'UN ESERLERİNDEKİ KISSALARIN EĞİTİMSEL DEĞERLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Türkçe derslerinin amacı Millî Eğitimin temel amaçlarına uygun olarak şöyle belirtilir: Öğrencilerin yazılı ve sözlü ürünlerle Türk ve dünya kültürünü tanımalarını sağlamak, millî, manevî, ahlaki, tarihî, kültürel, sosyal, estetik ve sanatsal değerlere önem vermelerini sağlamak; millî duygu ve düşüncelerini güçlendirmek, onların bilimsel, yapıcı, eleştirel ve yaratıcı düşünme, kendini ifade etme, iletişim kurma, iş birliği yapma, problem çözme ve girişimcilik gibi temel becerilerini geliştirmek (Demirel, 2006: 14) . Cengiz Aytmatov'un romanları incelendiğinde onun bu kıstasları gerçekleştirdiği görülür. Eserlerde yer alan kıssalar tek tek incelenip bu durum aşağıda örneklenmiştir.

İncelenecek ilk kıssa Cengiz Aytmatov'un Beyaz Gemi adlı eserindeki “**Boynuzlu Maral Ana Efsanesi**”dir. Bu efsanede Kırgızların yok olduktan sonra yeniden nasıl türediğinin öyküsü anlatılır.

Çok çok eski zamanlarda Yenisey (Enesay) nehrinin kıyısında bir Kırgız kabilesi yaşarmış. Enesay boylarında her çeşit millet bulunur ve bu milletler durmadan birbirleriyle savaşmışlar. Kırgız kabilesinin de birçok düşmanı varmış. Bir gün biri onlara baskın yapar, bir gün Kırgızlar onlara baskın yaparmış. Zamanla savaşlar savaş olmaktan çıkmış tamamen çapulculuğa dönmüşmüş. O zaman taygada garip bir kuş ortaya çıkmış. Bu kuş,

sabahtan akşama kadar insan sesiyle ağlar, ağular yakar ve korkunç bir felaket geliyor diye feryat edermiş.

Günlerden bir gün Kırgızların başbuğu ölmüş. Bütün kabile onun cenazesi için toplanmışken hiç beklenmeyen bir şey olmuş; komşu kabilelerden biri Kırgız ordugâhını kuşatmış. Büyük bir katliam neticesinde neredeyse bütün Kırgızlar öldürülmüş. Sadece ormana ağaç kabuğu toplamak ve sepet örmek üzere gitmiş olan biri kız biri oğlan iki küçük çocuk kurtulmuş. Döndüklerinde bütün kabilenin yok edildiğini, evlerinin yıkıldığını, akrabalarının öldürüldüklerini görmüşler. Ağlaya sızlaya düşmanın yağma edilen hayvanları götürürken ortaya çıkan toz bulutunun peşine düşmüşler. Üç gün sonra bir dağın tepesine ulaşmışlar ve aşağı bakınca çok sayıda çadırdan oluşan düşman obasını görmüşler. Önce aşağı inmek istememişler ama çok açlarmış; bu yüzden aşağı inip obaya gitmişler. Orada konuşmalarından kim oldukları anlaşılmış ve o milletin hanı, Topal Çapur Nine'yi çağırıp çocukları ortadan kaldırmasını emretmiş. O da onları Enesay'ın kıyısında çok yüksek bir uçuruma çıkartıp, aşağı itmeye niyetlenmiş. İşte tam bu sırada bir maral ortaya çıkmış ve ondan çocukları uçurumdan aşağı atmamasını, kendi yavruları öldürüldüğü için onları evlat edinmek istediğini, onları kimsenin bulamayacağı uzak bir ülkeye götürmek niyetinde olduğunu söylemiş ve Topal Çapur Nine'yi ikna etmiş. Boynuzlu Maral Ana çocukları besleyip büyütmüş ve onları bir gün Issık – Göl'e ulaştırmış. Her taraf karlı sıradağlarla ve yeşil ormanlarla kaplıymış ve göz alabildiğince uzanan bir deniz varmış. Boynuzlu Maral Ana çocuklara yeni yurdunuz burası, demiş. Büyüdükten sonra evlenmişler ve yedi erkek yedi kız çocukları olmuş. İlk doğan çocuğun adı Buğu'ymuş ve bu çocuk büyüyünce Kıpçak Kavminden bir kızla evlenmiş ve böylece Buğu soyu, Boynuzlu Maral Ana soyu büyüyüp çoğalmış. Buğular güçlü bir toplum olmuşlar, hangi soydan geldikleri anlaşılın diye çadırlarının girişine maral boynuzu işareti koymuşlar. Boynuzlu Maral Ana'ya bağlılıkları sebebiyle ormandaki marallara asla dokunmamışlar.

Bu durum, çok zengin anlı şanlı bir Buğu'nun ölümüne kadar böyle devam etmiş. Çocukları ona çok büyük bir cenaze töreni düzenlemek istemişler ve babalarının anısına görülmemiş duyulmamış şeyler yapmayı kafalarına koymuşlar. Ormana avcılar salıp bir maralı öldürmüşler ve onun ihtişamlı boynuzlarını babalarının mezarına dikilmesi emrini vermişler Yaşlılar bu olaya karşı çıkmış. Ama zenginin çocukları bu maral bizim topraklarımızda yaşıyordu; ister vurur ister öldürürüz, diyerek yaşlıları kovmuşlar. Bundan sonra maral avlamak bir gelenek halini almış. Maral boynuzu bir zenginlik ve güç göstergesi olmuş. Bu işin ticareti yapılmaya başlanmış. Böylece maralların soyu tükenmiş. Maral Ana da bu yüzden insanlara küsmüş. Yavrularını toplayarak başka bir ülkeye göç etmiş ve giderken bir daha bu yerlere hiç dönmeyeceğini söylemiş.

Romanda Mümin Dede bu kıssayı sık sık torununa anlatır. Bir gün Boynuzlu Maral Ana'nın geri döneceğine inanır. O gün Kırgızlar tekrar özgürlüklerine kavuşacaklar ve mutlu olacaklardır. Bu efsaneyi anlatarak torununa hem "hürriyet" (Kolcu, 2008: 208) fikrini aşılar hem de onun bu "kültürel mirasın taşıyıcısı hikâyeye" (Kolcu, 2008: 208) sahip çıkmasını sağlayarak iki kuşak arasında bir irtibat kurulmasını sağlar.

Çocuk anne ve babasından ayrı olarak yaşar. Babasının bir gemide çalıştığını duymuştur. Bir insan-balık olup dereden göle doğru yüzüp babasının çalıştığını hayal ettiği Beyaz Gemi'ye ulaşmak ister. O, gerçek dünyanın acımasızlığından hayallere dalarak bir kurtuluş yolu bulur. Muhayyilesini en çok meşgul eden şeylerden biri de "**Boynuzlu Maral Ana Efsanesi**"dir. Dedesinden bu hikâyeyi pek çok kez anlatmasını ister. O da bir gün Boynuzlu Maral Ana'nın geleceğine inanır.

Birbirini çok seven bu dede torunun hayatını Orozkul kabusa çevirir. Orozkul, dedenin damadıdır. Orman bakım şefidir. Mümin Dede hiç pahasına onun emri altında çalışır. Orozkul asabi, sarhoş, kaba, çıkarıcı bir adamdır. Karısı ona bir çocuk verememiştir. Bunun

ezikliğini yaşar. En büyük amacı partide yüksek bir mevkiye gelmektir. Bu uğurda her türlü kanunsuz, yolsuz işi yapmaktan çekinmez. Para karşılığında gözetmekle yükümlü olduğu ormandan ağaçların kesilmesine ses etmez. O rejimin kölesi olmuş; her türlü insani ve millî duygudan yoksun bir mankurt proto-tipidir (Kolcu, 2008a: 208-209) . Dedeyi sürekli hırpalalar ve onu da zorla kanunsuz işlerine bulaştırır. Yine ağaçları kestikleri bir gün, yıllardan sonra ilk kez ormanda bir maral görülür. Dede bunun şaşkınlığı ve sevinci içindedir. Oysaki damadı ve arkadaşları için geyik bir ziyafet habercisidir. Orozkul aynı zamanda çok iyi bir atıcı olan Mümin Dede'ye maralı zorla vurdurtur. Bu haberi duyan çocuk büyük umutsuzluğa kapılır. Kendini derenin suyuna bırakır.

Çocuk nihayetinde “rejimi temsil eden Orozkul’un” (Kolcu, 2008a: 209) zulmünden kurtulur. Hürriyeti için canını feda eder. Mümin Dede ise yaptığı bu korkunç iş yüzünden bilincini kaybedip bayılır. Bu millî bilincin yitirilişine yapılan bir göndermedir. Rejim onun eliyle inandığı değerleri ona yıktırmıştır (Kolcu, 2008a: 210) . Her ne kadar roman ümitsiz sonla biter gibi görünse de unutulmaması gereken detay Orozkul’un ne kadar istese de çocuğu olmayacağıdır. Bu da rejimin bir geleceği olmadığını ifade eder (Kolcu, 2008a: 209) . Nitekim de öyle olmuştur.

Cengiz Aytmatov bu efsanesini kaleme alırken “**Bozkurt**” ve “**Ergenekon Destanı**”ndan esinlenmiştir. “**Ergenekon Destanı**”, “**Bozkurt Destanı**”nın teması üzerine kurulu daha genişletilmiş bir destandır. Metinlerde ortak unsurlar vardır. Bunlardan biri “**Bozkurt Destanı**”nda Hunların Aşına boyunun, “**Ergenekon Destanı**”nda Türk kavminin ve bu kıssa da Kırgız kavmin tamamen ortadan kaldırılmasıdır. “**Bozkurt Destanı**”nda sadece cılız bir çocuk, “**Ergenekon Destanı**”nda İl Kağan’ın oğlu Kayı ile Tokuz Oğuz ve eşleri, bu kıssa da ise biri kız biri oğlan iki Kırgız sağ kalır. “**Bozkurt Destanı**”nda bir dişi bozkurt, bu kıssa da bir dişi maral sağ kalanları kurtarır ve onları başka bir yurda götürür. Bu yurt “**Bozkurt Destanı**”nda Altay Dağları, “**Ergenekon Destanı**”nda Ergenekon, bu

kıssa da ise Issık Göl'dür. Her üç metinde de sağ kalanların çocukları olur ve gittikçe çoğalırlar ve büyük bir kavim oluştururlar.

Boynuzlu Maral Ana sağ kalan iki çocuğun hayatlarını kurtarır ve onları bolluk ve refah içinde yaşayabilecekleri Issık Göl'e götürür. O, büyüyen bu iki çocuğun evlatları olan Buğu'dan gelen Buğu soyu tarafından kutsal kabul edilir ve zamanla onun boynuzları millî bir sembole dönüşür. Bağımsızlığı, özgürlüğü, egemenliği ve millî olan her değeri temsil eder. Bir zaman sonra bir zengin kimsenin ün ve şöhret düşkünü oğulları tarafından bu sembolün anlamı çarpıtılır. Bu sembol onlar tarafından bir zenginlik, bir statü göstergesine dönüştürülür. Böylece onun içi boşaltılır; ilk sembolize ettiği değerlerin tam tersini ifade eden bir anlama kavuşur. Romanda Mümin Dede sık sık torununa "**Boynuzlu Maral Ana Efsanesi**"nı anlatır. Bunun sebebi torununun kendi köklerine, tarihine, millî kimlik ve şahsiyetine sahip çıkmasını istemesidir. Bu kıssa onun için bir tür ibret vesikasıdır.

Görüldüğü üzere ün, şöhret, para gibi hırsların insanların zaman içinde millî değerlerini yitirmelerine ve millî kimliklerini kaybetmelerine neden olur. Gerçekten de günümüz tüketim toplumlarında millî değerler gittikçe zayıflamış, birtakım millî semboller ise bir tüketim nesnesi konumuna indirilmiş ve içleri boşaltılmıştır. Millî ve dinî değerler birtakım siyasi ve ekonomik değerlere dönüştürülmüş ve anlamları çarpıtılmıştır.

Cengiz Aytmatov'un doğanın yaratılışı ile ilgili hikâyeleri de vardır. Yaratılış efsaneleri de diyebileceğimiz bu hikâyelerde karaların, denizlerin, insanların ve diğer canlıların nasıl oluştuğu masalsı bir üslupla anlatılır. Bu efsanelere örnek olarak "**Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek**" adlı eserdeki "**Lura Ördeği Efsanesi**"ni verebiliriz.

Başlangıçta evrenin her tarafı sularla kaplıymış, bir avuç toprak bile yokmuş. Dişi ördek Lura suların üstünde uçup duruyor, yumurtasını bırakacak bir kara parçası arıyormuş. Lura bitkinmiş ve yumurtasını bırakabileceği böyle bir yer yokmuş. En sonunda suların üzerine konmuş ve göğsünden yolduğu tüylerle kendisine bir yuva yapmış. Toprak yani karalar da böyle oluşmuş. Yavaş yavaş büyüyen toprakta binlerce canlı meydana gelmiş. İnsan diğer bütün canlılardan üstünmüş. Avlanarak gün geçtikçe çoğalmış. Ama hayat insan için hiç de kolay değilmiş. Deniz, karanın meydana gelmesinden hiç hoşnut değilmiş ve ona çok kızgınmış. İnsan da bu ikisi arasındaki mücadelenin ortasında kalmış. Deniz insanları hiç sevmez. Çünkü insanlar denizden çok karaya bağlıdır.

Hikâyede doğanın kendi içindeki mücadelesinin ortasında kalan insanın acıklı durumu anlatılır. Deniz ile karanın mücadelesinin ortasında kalan ve hayatını deniz mahsulleri ile kazanmaya çalışan ama karaya bağımlı olarak yaşayan insan, deniz tarafından hiç sevilmez. Çünkü insanın bağılılığı toprağadır. Deniz de kendi koynunda geçimini sağlamak için avcılık yapan insanlara türlü zorluklar çıkarır. Dalgalarıyla onları yorar, bazen intikam alırcasına kayıklarını devirerek hayatlarına kastetmeye çalışır.

Babası Emrayın, amcası Mılgın ve Orhan Dede ile avlanmak için denize açılan küçük Krisk denizin acımasız yüzü ile ilk kez karşı karşıya gelir. Denizin ortasında büyük bir sis onları çepeçevre kuşatır. Burunlarının dibini bile göremez olurlar. Karaya ulaşmaları için sisin geçmesini beklemekten başka çareleri yoktur. Ama o da bir türlü geçmek bilmez. Suları gittikçe tükenir. Herkes için yeterince kalmaz. O zaman sırasıyla büyükler, daha çok genç olan çocuğun yaşamasını sağlamak için tek tek kendilerini denizin soğuk sularına bırakırlar. Önce en yaşlı olan Orhan Dede daha sonra susuzluktan çıldırmanın eşiğine gelen Mılgın ve son olarak Emrayın.

Tabiatı bir devridaim söz konusudur. Yaşamın ve ölmenin de bir sırası vardır. Yaşlı olan, genç olanın yaşaması için kendini severek feda eder. Bu öyküde de böyle olmuştur. Bu ümitsizlikten değil bir ümitten Krisk'in yaşama ümidinden kaynaklanan bir eylemdir. O böylece ilk deniz seferinden tüm fedakârlıklar sonucunda usta bir denizci olarak döner (Kolcu, 2008a: 162) . Bu durum Dede Korkut Hikâyelerindeki yiğitlerin hikâyelerini hatırlatır bize. Onlar da birçok fedakârlıklar, kayıplar ve acılar sonucunda büyük zorlukların üstesinden gelirler. Böylece rüşlerini ispatlar ve bir isim sahibi olmaya hak kazanırlar. Krisk de bu kahramanlara benzer. Denizin elinden kurtulmayı başarmış bir anlamda onu “mağlup” (Kolcu, 2008a : 162) etmiştir.

Cengiz Aytmatov bu efsanesinde denizin tekin olmayan ve güvenilmez yapısını onun insanlara olan öfkesine bağlar. Böylece tabiatın bir unsuru olan denizi bir insan gibi kişileştirir. Bu da konuya farklı bir gözle bakmamızı sağlar. Çok sıradan bulduğumuz konu ilginçleşir ve insanda bu durum hakkında bir merak uyanır. Biz de doğayı daha yakından inceleme ve tanıma arzusu doğar. İnsan ile doğa arasında böyle bir mücadelenin olduğu fikri, insanı bu mücadelenin nedenlerini sorgulamaya iter. Bu sorgulama sonucunda kişi, doğayla arasında o eski devirlerden kalma yakınlık duygusunun kalmadığının ve doğanın bir evladı olan kendisi de ona ne kadar yabancılaştığının farkına varır.

Bir diğer kıssa ise aynı eserdeki “**Deniz Kızı Efsanesi**”dir.

Çok çok eski zamanlarda Ala Köpek Dağı yakınlarındaki bir sahilde üç erkek kardeş yaşamış. Büyük olan ayağına çabuk, her işe koşan biriymiş. Bir geyik sürüsü sahibinin kızıyla evlenmiş, tundralar bölgesine yerleşmiş. Küçük olan çok iyi bir avcıymış ve bir avcının kızıyla evlenerek, ormanlık bir bölgeye yerleşmiş. Ortanca olan topalmış ve elinden fazla bir iş gelmezmiş. Hiç kimse bu yüzden kızını bu gence vermek istemezmiş. Geçimini balık tutarak zar zor sağlıyormuş.

Bir gün topal delikanlı kayıkta oltasını sarkıtmış bekliyorken, oltanın ipi titreşmeye başlamış. Heyecanla oltayı çekince karşısına çok güzel bir denizkızı çıkmış. Topal delikanlı tuttuğu gibi denizkızını kayığa atmış. Bir süre kızı kollarına almış, kayığın dibine uzanmışlar. Delikanlının mutluluk ve heyecandan başı dönmeye başlamış. Sanki her şey birden durgunlaşmış. O sırada denizkızı kayıktan denize atlamış ve kaybolmuş. O günden sonra topal delikanlı denizkızını bir kerecik daha görebilmek için çok gözyaşı dökmüştür:

Deniz yükselince;

Nerelerde yüzüyorsun sen, ey ulu Deniz Kızı?

Deniz çekilince;

Nerelerde yüzüyorsun sen, ey ulu Deniz Kızı?

Ayışıklı gecelerde ;

Bu deniz kederim benim,

Bu sular göz yaşlarım.

Karanlık gecelerde dolanır bulurmuş onu

Bu toprak kara başım,

Nerelerde yüzüyorsun ey Yüce Deniz Kızı (Aytmatov, 2008b : 104-105) .

Bir gün deniz kıyısında dolaşırken sular içinde oynayan bir çocuk görmüş. Nerede benim babam diye bağırtıyormuş. Çocuk onu görünce işte sen benim babamsın, demiş. Adam çocuğu alıp evine getirmiş.

Çocuk büyümüş, denizlerde avlana avlana yiğit bir avcı olmuş. Talihi çok açılmış. Bir sürü balık tutuyormuş. Ünü her yere ulaşmış. Delikanlıyı orman içinde yaşayan oymaklardan

birinden bir kızla evlendirmişler. Nihivler, Deniz Kızı soyu bunlardan üremiş. Bayramlarda da topal avcının türküsü söylenir olmuş:

Nerelerde yüzüyorsun sen, ey ulu Deniz Kızı?

Sıcak karnın yaşam getirdi bize,

Sıcak karnın bizi deniz kıyısında doğurdu,

Sıcak karnın en iyi yer bizim için.

Nerelerde yüzüyorsun sen, ey ulu Deniz Kızı?

Ak memelerin fok başı gibi iri,

Ak memelerin denizde emzirdi bizi.

Nerelerde yüzüyorsun sen, ey ulu Deniz Kızı?

Kamın yeniden çiçeklensin,

Soyun yeryüzünde çoğalsın diye,

Erkeklerin en güçlüsü gelecek sana (Aytmatov, 2008b: 105-106) .

Orhan Dede denizkızı soyundan gelen Nihivlerdendir. Tüm ömrünü denizlerde denizkızını bir kez olsun görebilmek için geçirmiştir. Her geçen gün onu görme arzusu şiddetlenmiş, hayatının amacı haline gelmiştir. İçinde buldukları küçük kayık sisin içinde kaybolduğunda da aklında o vardır. Artık kavuşmak için bekleyecek gücü kalmamıştır. Hem suları da tükenmeye başlamıştır. Kendisini, kayıktakilerin en yaşlısı olduğu ve yeterince uzun bir ömür sürdüğü için yaşamaya en az layık olanı olarak görür. Yaşlıların yerlerini gençlere bırakmasının doğanın bir kanunu olduğuna inanır. Kendini denizin, denizkızının kollarına bırakmanın zamanı geldiğini anlamıştır.

Orhan Dede ile Beyaz Gemi adlı eserdeki Mümin Dede karakterleri arasında benzerlikler vardır. Her ikisi de hayatlarını bir söylence, bir türeyiş efsanesi ile anlamlandırmışlardır.

Her ikisi de söylencelerdeki kutsallaşmış varlık tarafından içinde buldukları sıkıcı ve zahmetli hayattan kurtarılmalarını isterler. Her ikisi de geleneklerine bağlı insanlardır. Geçmişten kopamamış romantiklerdir. Günümüz dünyası ile çatışma içerisindedirler.

“**Boynuzlu Maral Ana Efsanesi**” ile “**Denizkızı Efsanesi**” arasında da birçok ortak nokta vardır. Her iki efsanede de insan olmayan bir canlı kutsallaştırılmış ve insanların saygı duyduğu bir imgeye dönüştürülmüştür. Boynuzlu Maral Ana’nın boynuz imgesi ile kutsallaştırılırken, denizkızının kutsallaştırılması bir türkü aracılığıyla olmuştur. Bu efsanede de bir milletin nasıl türediğinin hikâyesi ve bunda olağan üstü bir varlığın rolü anlatılır. Birçok milletin buna benzer hikâyeleri vardır. Bazı milletler kendi soylarının olağanüstü bir hayvandan geldiğine inanır. Hayvanları totemleştiren ilkel toplumlarda da bunu rahatlıkla görebiliriz. İnsan, kendi soyunu böyle olağanüstü canlılara bağlayarak kutsar ve varoluşunun bir ulvi amacı olduğuna inanır. Bu amaç ona doğa tarafından verilmiştir.

Denizkızının ya da Maral Ana’nın soyundan gelme gibi ortak inanışlar insanlar arasındaki birliği kuvvetlendirir. Bir kardeşlik ve bağlılık hissi uyandırır. Ortak bir yazgıyı paylaştıkları düşüncesi oluşur. Ayrıca türeyişlerinin özel bir lütufla gerçekleştiği inancı o toplumda yaşayan insanları kendi tarihlerine ve kültürel köklerine olan bağlılıklarını artırır.

Bir diğer kıssa millî, kültürel ve dinî değerlerin önemine tanıklık ettiğimiz Gün Olur Asra Bedel isimli romanındaki “**Nayman Ana Efsanesi**”dır. Bu kıssada bir savaşçının kendine, annesine, milletine ve tarihine bir bellek kaybıyla yabancılaşması anlatılır.

Eski devirlerde Juan Juanlar adlı zalim bir kavim yaşarmış. Komşularıyla yaptıkları savaşlarda esir ettikleri savaşçıları kendilerine köle yapmak için çok vahşi bir yöntemleri

varmış. Bu savaşçıların ellerini, kollarını bağlar, saçlarını kazır, daha sonra başlarına deve derisi geçirip çölde aç susuz bırakırlarmış. Deve derisi sıcaklığın etkisiyle sürekli büzüşürmüş. Bu büzüşme sonucu savaşçıların kafası bir mengeneye sıkışmış gibi olur, deve derisini delemeyen saçlar geri dönüp kafa dersinden girerek dayanılmaz bir acı verirmiş. Yalnızca birkaç savaşçı bu acılara katlanabilir ve hayatta kalabilirmiş. Hayatta kalanlar ise hafızalarını kaybeder, efendilerine hizmetten başka hiçbir isteği olmayan mankurlara dönüşürmüş.

Nayman Ana oğlundan komşu millet Juan-Juanlarla yapılan savaştan beri haber alamamasına ve aradan çokça zaman geçmesine rağmen onun yaşadığından umut kesmemiştir. Bir gün avıla gelen tüccarların bir deve sürüsünü güden bir mankurtla karşılaştıklarını duyar duymaz devesi Akmaya 'ya binip günler sonra mankurtun görüldüğü Malakumducap vadisine ulaşır. Bir yandan Juan-Juanlara yakalanmaktan korkuyor, bir yandan ise koca vadiyi umutla dolanıyormuş. En sonunda karşısına büyük bir deve sürüsü çıkar. Sürüye doğru yaklaşınca sürünün çobanının oğlu olduğunu anlar. Oğlunun yanına gidip onunla konuşmaya çalışır ama oğlu onu tanımaz. Anası ona adını, nereden geldiğini, babasının kim olduğunu, kendisini hatırlatmaya çalışsa da o hiçbir şey hatırlamaz. Nayman Ana bir Juan -Juanlının yaklaştığını görünce devesine atlayıp bir daha geleceğini söyleyerek oradan uzaklaşır. Ama Juan-Juanlı onu fark etmiştir. Nayman Ana oğlunu kölelikten kurtarmaya karardır. Ertesi gün yine onun yanına gider. Tekrar geçmişini hatırlatmaya, doğup büyüdüğü yere gelmeye onu ikna etmeye çalışır ama oğlu bir yere gitmeye yanaşmaz çünkü efendileri ona sürüye bakmasını emretmiştir. Az sonra bir grup Juan-Juanlı görünür; Nayman ana devesini atlayarak kıl payı oradan kaçar.

Sürünün sahipleri çobanı dövüp gelenin kim olduğunu öğrenmeye çalışırlar. Coloman, geleni tanımadığını, kadının annesi olduğunu söylediğini anlatır. Juan Juanlılar ona onun annesi olmadığını, şapkasını çıkararak başını buğulamak istediğini söyler. Çoban her şeyi unutmamasına karşın mankurt işkencesindeki çektiği acıyı yeniden hatırlamış ve bu sözleri

duyunca çok korkmuştur. Juan-juanlılar eline bir ok ve yay verirler ve çobana o kadını öldürmesini emrederler.

Ertesi gün deve sürüsünün yanına gelen Nayman Ana oğlunu göremez. Endişeyle Coloman oğlum neredesin diye seslenmeye başlar. Oğlunun kendisine nişan almış olduğunu son anda gören talihsiz anne, atma, dediyse de iş işten geçmiştir ve sol böğründen vurulur. Darbe öldürücüdür. Nayman Ana devesinden düşerken beyaz yazması bir kuş olup havalanır. Ana'nın ağzından çıkan son sözleri tekrar ede ede gökyüzünde uçar: "Adını hatırla! Kim olduğunu hatırla! Babanın adı Dönenbay! Dönenbay! Dönenbay!"

İşte o günden beri bu kuş Sarı Özek bozkırında uçar; bu sözleri tekrarlayarak ötermiş. Sarı Özek bozkırında Nayman Ana'nın gömüldüğü yere Ana-Beyit derlermiş. Ak Maya'nın soyundan gelen develer zamanla üreyip çoğalmış. Bu develerin dişileri hep akbaşı, erkek develer ise kara renkli, iri ve güçlü olurmuş. Yedigey'in devesi Karanar da aynı soydandır ve soyunun bütün özelliklerini taşır. (Aytmatov, 2009a: 151-162)

Romanda yüzyıla bedel bir günün hikâyesi anlatılır. Bunun böyle olmasının sebebi o gün yaşanan olayların hemen hemen bir asrı özetleyebilecek bir mahiyete sahip olmasıdır. Millî ve dinî değerlerle, materyalist dünya görüşünün çatışmasının işlendiği eserde Boranlı İstasyonu'nda çalışan iki eski dosttan Kazangap ölür. Vasiyeti atalarının mezarlığı olan Ana Beyit mezarlığına gömülmektir. Yedigey arkadaşının bu isteğini yerine getirmek konusunda kararlıdır. Ama Sovyet okullarında yetişmiş olan Kazangap'ın oğlu Sabitcan babasının vasiyetini umursamaz; bir günlük uzaklıkta olan mezarlığa defini anlamsız bulur. Böylece Yedigey ile Sabitcan'ın çekişmesi başlar. Sabitcan zorla ikna edilir. Uzun bir yolculuktan sonra kabile Ana Beyit Mezarlığına ulaşır. Ama mezarlık yeni kurulan uzay araştırmaları merkezi içinde kalmıştır. Yetkililer hiçbir şekilde kolaylık göstermezler. Bunun üzerine Yedigey arkadaşı Kazangabı, şimdi uzay araştırmaları merkezi olan

mezarlığa yakın bir yere gömer. Arkadaşının vasiyetini yerine getirememenin üzüntüsü içindedir.

Yedigey gelenek ve göreneklerine bağlı dindar bir insandır. Hayatı bin bir zorluklarla geçmiştir. Yıllar önce arkadaşı Kazangabın yardımıyla Boranlı İstasyonu'nda demir yolu işçisi olarak çalışmaya başlamıştır. Doğru bildiğini çekinmeden söyleyen, mücadeleci bir tiptir. Çalışkanlığı ve azmiyle tanınır. “O, hadiseleri millî hayatın gelenekleri doğrultusunda yorumlar, çareler düşünür ve icra eder. Yaşayış olarak dış dünyaya, rejimin idealize ettiği hayat tarzına muhaliftir.” (Kolcu, 2008a: 227) . Sabitcan ile çatışmasının arkasındaki neden budur. Sabitcan Sovyet okullarında yatılı olarak okumuş, her türlü millî ve manevi değerlerden yoksun bırakılarak yetiştirilmiş çağdaş bir mankurttur. Onun için töreler, gelenekler hiçbir şey ifade etmez. Materyalist bir dünya görüşüne sahiptir. Olayları kendi çıkarları doğrultusunda yorumlar. Ölmüş bir insanın atalarının mezarlığına gömülmek istemesi onun için bir saçmalaktan ibarettir. Bu isteğin altındaki ince duyarlılığı anlayamayacak kadar kaba biridir.

Romanda Yedigey'e komşuluk etmiş coğrafya öğretmeni Abutalip karakteri de önemlidir. İyi bir yurtseverdir. Halkına ait türlü folklorik unsuru derleyip kayıt altına alır. Amacı bunları gelecek nesillere aktarabilmektir. Sırf bu arzusu nedeniyle kovuşturmaya uğrar, zindanlara atılır. Abutalip kültürel yozlaşma ile mücadelenin yolunu bize gösterir. Bu ise kendi kültürüne sahip çıkmak; onu genç nesillere aktarabilmektir. Bu ancak milliyetperver ve fedakâr bir irade ile başılır. Abutalip örnek bir Kırgız aydınıdır.

Kıssada Cengiz Aytmatov Kırgızların millî destanı olan “**Manas Destanı**”nda geçen mankurt imgesini kullanmıştır. Bu imge geçmişini, özünü, kimliğini unuttuğu kimseleri sembolize eder. Görüldüğü üzere mankurtlaşmış bir kimse, sahip olduğu tüm ahlaki, dinî ve millî değerleri kaybeder ve hatta bu değerlere zıt olan şeyleri efendisinin emirlerine uyarak

yerine getirir. Hikâyede Nayman Ana ve Dönenbay millî bilinci ve değerleri, mankurtlaşmış savaşçı ise bozulmuş, millî ve ahlaki değerlerini kaybetmiş, kendine yabancılaşmış bireyi temsil eder.

Günümüz toplumlarında bu yabancılaşma genç kuşakta oldukça belirgindir. Millî kültürün, yabancı kültürler tarafından işgali sonucu dilde, sanatta ve toplumsal değerlerde bozulma ve çürüme bunun birincil nedenidir. Bu yüzden millî kimliğini yitirmiş ve kendi kültürü ile yabancı kültürler arasında bir boşluğa düşmüş, ahlaki olanla olmayanı ayırt edemez hale gelmiş, benliğine düşmanlaşmış, Batı hayranı olmuş, kültürünü küçümser hale gelmiş bir gençlikle karşı karşıyayız.

Efsanede dikkat çeken bir motif de Dönenbay kuşudur. Bu kuş Nayman Ana öldükten sonra da mankurt çobana babasını yani babası kimliğinde somutlaşmış geçmişini hatırlamasını ısrarla söyler. Bu kuş millî bilincin bir sembolüdür. Günümüz toplumunda da ortak imgelerin ulusal hafızayı uyandırıcı böyle işlevleri vardır. En duyarsız kişi bile böyle bir sembolün zarar gördüğü durumda, kendi millî benliğinin farkına varır ve bu duruma karşı koyar. Onlar bize kimliğimizi ve değerlerimizi hatırlatır. Kıssada Juan Juanlar günümüzde kendi kültürlerini başka milletlere dayatan devletleri temsil eder. Bu devletlerin bu kültür aktarımındaki amacı diğer devletleri kendi kültür ve değerlerine yabancılaştırmak ve böylece kolayca kontrol edilebilir hale getirmektir. Bunların en sık kullandığı yol popüler kültür sağanağı ile diğer kültürleri tasfiye etmektir. Birey ve nihayetinde toplum bu sağanağın etkisiyle iyi ile kötüyü, kendisine yararlı olan ile zararlı olanı bile ayırt edemez hale gelir. Bu durum toplumsal krizlere ve toplumun yapısında çatırdamalara ve bölünmelere neden olur. Bu bölünmüşlük ise zaten emperyalist devletlerce arzu edilen şeydir.

Bir diğer motif ise insanları mankurtlaştırmak için onların başlarına geçirilen deve derisidir. Bu deve derisi günümüzde ideolojileri temsil eder. Emperyalist devletlerin dayattığı ideolojiler insanı kendi benliğine ve değerlerine yabancılaştırma işlevi görür. İdeoloji artık insanın tüm değerlerinin yerini alır. Onu sorgusuz sualsiz yalnızca kendi amaçlarına hizmet edecek bir robota dönüştürür. Artık düşünme, eleştirme, sorgulama, itiraz etme istenmeyen Őeylerdir. Çünkü başkaları sizin adınıza düşünür ve karar verir. Böyle bir durumda kendi başına düşünme neredeyse hainlikle eş anlamlıdır. Yafta ise hemen hazırdır: “Halk düşmanı!”

Cengiz Aytmatov’un aynı eserdeki bir diğer kıssasında yasak aşk temasını işlenir. Gün Olur Asra Bedel romanında anlatılan yaşlı ozan Raymalı Ağa ile genç güzel Begimay’ın öyküsüdür bu.

Raymalı Ağa zamanının çok tanınmış bir ozanıdır. Kk yaşta ne kavuşmuştur. Çocukluğundan itibaren dinleyenler onun türkülerine hayran kalırmış. Raymalı Ağa her zaman güzel renkli elbiseler giyer ve Sarala isimli atını hiç yanından ayırmazmış. Bütün hayatını bir toydan diğerine, bir eğlenceden diğerine geçirirmiş. Pek çok kadın ona aşıkımmış. Ama onunla evlenenler onun yolunu gözlemekten bıkar, onu terk edip giderlermiş. Eğlenceden eğlenceye koşa koşa bir ömür geçiren Raymalı Ağa ihtiyarlamıştır. İhtiyarlık zerine türküler söylemeye, ölümü düşünmeye başlamıştır. Toylarda hep hüzünlü türküler söyler olmuştur. Bir gün yine bir toya gider. Onu, ak kubbeli beyaz bir çadıra götürüp başköşeye oturturlar. O da saygıdeğer insanlarla oturup kımız içer ve onlara iyi dileklerini bildirir.

Çadırın dışından delikanlıların, genç kızların seslerini duydukça kulak kabartır, gençliğini düşünüp hznlenmiş. Çadırın kapı örtüsü yukarı kalkmış ve eşikte tamburunu göğsüne bastırmış güzel bir kız görünmüş. Rahatsız ettiği için herkesten özür dileyip bir türkü ile

Raymalı Ağa'ya aşkını açıklamış. Küçüklüğünden beri Raymalı Ağa'yı sevdiğini, aşkını itiraf etmek için genç kız olmayı beklediğini anlatmış.

Kızın adı Begimay'dır. Raymalı Ağa da kıza âşık olmuştur. Onun için bir türkü okur:

“...Uzaklardan bulak başına susuzluğunu gidermek için gelmişsen,
ben de rüzgâr gibi eser gelir, ayaklarına kapanırım Begimay!

Kaderimde bugünün son günüm olduğu yazılıysa, ölmek için
direnirim Begimay!

Ölürsem dirilirim, ölür ölür yine dirilirim Begimay!

Hep sensiz kalmamak için yaşarım, sensiz kalmak kör olmaktır,
gözsüz olmaktır...” (Aytmatoev, 2009a: 321).

Bu türkü “**Begimay Türküsü**” olarak bilinir.

İkisi evlenmeye karar verirler. Düğün sırasında Raymalı Ağa çok sevinçli, yaşından beklenmeyecek kadar dinç ve hareketlidir. Ama onun bu halini nefretle karşılayanlar vardır. Yaşlı bir adamın gencecik bir kızla evlenmesini yüz kızartıcı bulurlar. Hemen Raymalı Ağa'nın kardeşi Abdilhan'a haber salarlar. Abdilhan atına atladığı gibi düğün alayına yaklaşır. Kamçısını havada sallayarak kardeşine yaşını başını bil, dön eve diye seslenir. Raymalı ağa ise coşku içindedir, kardeşini duymaz bile. Abdilhan'ın bu saygısızlığından ötürü çevredekiler onu sıkıştırır, o da çareyi kaçmada bulur. Gelin ile damat iki gün sonra yapılacak bir panayırda buluşmak için sözleşirler ve kalabalıkla birlikte ayrılırlar. Raymalı Ağa çadırına gelince kabilesi Barakbayların yaşlılarının onu çağırdıklarını öğrenir. Çadıra girince kabilenin ileri gelenleri ile kardeşi Abdilhan'ı görür. İleri gelenler ona bu evlilikten hiç hoşnut olmadıklarını, o kızı aklından çıkarması gerektiğini söylerler. Kardeşi de bu fikirdedir. Ama bir türlü Raymalı Ağa'yı ikna edemezler. En sonunda onu bir kayın ağacına bağlarlar. Ağaca bağlıyken kardeşine şu türküyle seslenir:

“...Gece biterken son karanlığını da alıp götürür,
Güneş doğar, gündüz olur yeniden,
Ama benim ışığım yok artık hiç olmayacak.
Sen söndürdün güneşimi, içi kara mutsuz kardeşim Abdilhan!”

“...Beni ömrümün kışında Tanrı'nın lütfettiği
O aşktan mahrum ettin diye övünme, sevinme!
Yüreğimin son atışına, son nefesine kadar duyacağım mutluluğu,
Sen ne bilir, ne anlarsın Abdilhan!” (Aytmatov, 2009a: 330) .

...

Yedigey'in Abutalip'in dul kalan karısı Zarife'ye olan aşkı bu kıssayla benzerlikler arz eder. Bu aşk da örf ve adetlere uygun değildir. Yedigey artık ihtiyarlamış bir adam, Zarife ise genç bir bayandır. Aytmatov yaş farkının aşka engel olamayacağını savunur. Bu fikrini ünlü Alman şairi Goethe'nin ihtiyarlık çağında genç bir kıza âşık olmasıyla destekler. Ona göre bu konu kişinin bireysel hürriyeti sınırları içindedir. Yedigey böylesine bir aşkın toplumsal baskıya direnemeyeceğinin ve sonunun mutlu bitmeyeceğinin farkındadır. Üstelik Zarife onun çok sevdiği dostu, arkadaşı Abutalip'in karısıdır ve ona emanettir. Hikâye de trajik bir sonla biter.

Yasak aşk temalı bu kıssada insanların oluşturduğu değer yargılarının, çoğu zaman sınır ve yasak tanımayan aşk kavramıyla çatışması anlatılır. Değer yargılarımız binlerce yılın birikimi ile oluşmuş genel kabullerimizdir. Bu yargılar yüzyıllar içinde değişikliğe uğrayabilir ve tekâmül edebilirler. Ama bu süreç oldukça yavaş gerçekleşmeli, çatışmaya dönüşmemelidir. Değer yargıları kısıtlayıcıdır ve zorlayıcıdır. Çünkü toplumun nizamını sağlarlar. Bu yargılara uymayan kişi toplum tarafından dışlanır ya da cezalandırılır. Âşık,

sevgiliye kavuşmak haricinde hiçbir kural ve yasa tanımamak eğilimindedir. Aşk duygusu ile hareket eden kişi kendisini çoğu zaman toplumsal değerlerin yarattığı sınırlandırılmış alanın dışına taşmış bulabilir. Bu da birey ile toplumun çatışması sürecine döner. Kıssada bireyi Raymalı Ağa, toplumu ise obanın yaşlıları temsil eder. Akil insanlar asla toplumun dengesini bozacak eylemlere izin vermezler. Bir defaya mahsus olsa bile böyle bir izin, toplumsal değerlerin çöküşüne zemin hazırlayacağı hesaba katılmalıdır. Bu yüzden toplumsal değerlere karşı gelen kişi davranışından vazgeçirilmeye zorlanır. Çünkü sorun bireysel olduğu kadar toplumsaldır da.

Çoğu değer yargılarının ve geleneklerin toplumdan topluma farklılık göstermesi onların mutlak değerler olmadığını gösterir. Mutlak olmayan değerler hakkında bu ahlakidir ya da değildir dememiz de ancak bizim görüşlerimizi yansıtır. Bu değerler kimi zaman toplumun kendisi tarafından eleştiriye tabi tutulur; kimi zaman ise tamamıyla benimsenir ve özümсенir. Türk boylarında, aralarında çok önemli yaş farkı olan kimselerin aşklarının hoş karşılanmadığını ve tepki gördüklerini anlamaktayız. Bu durum sadece tarafların değil aynı zamanda ailelerinin ve akrabalarının da kınanmasına, kimi zaman da dışlanmasına yol açabilir. Bu öyküde de Raymalı ağanın abisi Abdilhan bu kınanmadan ve dışlanmadan korkar. Kardeşinin yaptığı bu eylemin kendi durumunu da ilgilendirdiğinin farkındadır. Bu, doğu kültürüne has bir durumdur. Bireyin ve bireyselleşmenin adeta kutsallaştırıldığı toplumlar da hiç kimse yakınlarının davranışlarını sorgulamaz, ilgilenmez bile. Ancak böyle bir yaklaşım da zaman zaman telafisi mümkün olmayan bireysel ve toplumsal yıkımlara yol açabilir.

Toplumla birey arasındaki çatışma aynı zamanda bir tür güç çatışmasıdır ve çoğu zaman üstün olan taraf toplumdur. Toplum tüm hükmediciliği ve zorlayıcılığıyla bireyi kavrar ve onu mağlup eder. Ama toplumlar da tarihin yargılamasına tabidir ve en nihai kararı tarih verir. Değer yargısı dışında yaratılış gerçeği de önemlidir. Denge ve denklik göz ardı edilmemelidir.

Aytmatov'un kıssalarında ele aldığı temalardan biri de insanların Allah'ın kesin hükümleri hilafına gerçekleştirdikleri eylemler ve bunların sonucu başlarına gelen felaketlerdir. Cengiz Han'a Küsen Bulut isimli eserinde yer alan “**Sarı Özek Kurbanları**” adlı kıssa bu konuyu işler:

Cengiz Han görkemli ordusuyla Batı seferine çıkar. Hedef İdil ırmağını geçip Avrupa'yı istila etmektir. Sarı Özek bozkırlarında sonbahar çoktan başlamıştır. Vakit kaybetmeden nehre ulaşmak gerekir. Kış mevsimi ile birlikte ırmak donacak ve böylece karşıya geçebileceklerdir. Kimsenin tanımadığı bir kâhin sefer boyunca beyaz bir bulutun hanı takip edeceğini söylemiş; Gök Tanrı tarafından bir işaret olan bu bulutu yitirmesi halinde bütün kudretini de kaybedeceğini bildirmiş; han da onu ödüllendirmiştir.

Cengiz Han'ın bu sefere çıkmasındaki hedefi, dünyaya hâkim olma arzusunu gerçekleştirmektir. Bu uğurda kendisini yavaşlatacak hiçbir şeye hoşgörü ile yaklaşmaz. Ayak bağı olurlar düşüncesiyle ordunun peşi sıra gelen asker eşlerine ve bütün kadınlara çocuk doğurmayı yasaklar. Emre uymayanların cezasının ölüm olacağını duyurur. Tanrı'nın iradesine karşı olsa da disiplin adına taviz verilmez.

Bunca zamandır yaptığı birçok acımasız şeye karşın Tanrı'nın gazap etmeyişi, kendisini oğlu olarak seçtiğine inandırmıştır. Hiçbir geçerli sebep yokken sadece kıskandığı ve rakip gördüğü kardeşini öldürmesine rağmen talihi hep açık olmuştur. O gün dağa kaçıp işlediği cinayetin vicdan azabını bastırmak için çaldığı davulun sesi, bugün (sefer günü) ordugâhı inletirken Cengiz'in gücünü simgeler gibidir.

Han'ın en yetenekli subaylarından olan Yüzbaşı Erdene, çok sevdiği karısı Togulan ile birlikte olur. Sırlarını uzun süre saklasalar da nihayetinde çocukları dünyaya gelir. Bunu karısının hizmetindeki köle kadın Altın'dan başka kimse bilmez. Durumun hassasiyetini iyi bilen Erdene kaçmaktan başka çarelerinin olmadığını Togulan'a anlatır ve onu ikna eder.

İstihbaratı oldukça güçlü olan Han'a, hafiyesi Araşan bir çocuğun dünyaya geldiğini söyler. Anası ordunun sancaklarını süsleyen ve Cengiz Han'ı temsil eden ejderha simgelerini işleyen nakışçı kadındır. Babasının kim olduğu ise bilinmemektedir. Bu haber hanın canını çok sıkar. Ona başından geçmiş olan çok acı bir olayı hatırlatır. Gençliğinde Merkitler ile yapılan bir savaşta karısı Börte düşman tarafından kaçırılmıştır. Tüm gücüyle onlara saldırmış ve mağlup etmiş; karısını kurtarmıştır. Ama Börte'nin boynunu kokladığında bir yabancıнын tütün kokusunu duyar. Şüphede içinde adeta kıvrılır ama hiçbir şey diyemez. Bu yüzden ilk çocuğu Cuci'yi hiçbir zaman öz oğlu olarak benimseyemez. Ömrünün sonuna kadar da hep bu tereddütle yaşar.

İşte yine babası belli olmayan bir çocukla ilgili bir haberle karşı karşıyadır. Gerçi han kadının suçunun büyük olmadığını düşünür ama emrini çoktan vermiştir, bunu değiştirmek; ona göre ordu disiplininin bozulmasına yol açacaktır.

Yüzbaşı Erdene, hanın sırrını öğrendiğinden habersiz, atı üstünde Togulan'ın çadırına yaklaşır. Etraf askerlerle sarılmıştır. Karısı ve Altın zor kullanılarak konuşutulmaya çalışılır, çocuğun babasının kim olduğunu söylemezler. Erdene, bunca askerle başa çıkmanın imkânsız olduğunu anlamamanın verdiği ümitsizlikle onların götürülüşlerini çaresizce izler.

Ertesi sabah hanın buyruğuyla herkes bir meydanda toplanır. Cengiz Han'ın tahteravanı da bir tepeye kurulur. Halk, Togulan'ı ve peşi sıra kucağında bebekle gelen perişan haldeki Altın'ı görünce galeyana gelir. Hepsi vahşi bir zevkle kadının öldürülmesini isterler. Togulan'ın başındaki askerler ise onu konuşturup, oğlanın babasının kim olduğunu öğrenmek amacındadırlar. Çevredeki insanları göstererek söylemeye zorlarlar. İnsanlar arasında Erdene'yi gördüğü halde direnir, sırrını ifşa etmez. İş artık Togulan'ın namusuna hakaret etmek noktasına vardığında yüzbaşı kendini tutamaz ve gerçeği itiraf eder. Herkes şaşkınlıktan dona kalmıştır. Daha sonra onları devenin hörgücüne karşılıklı asarak idam ederler. Han memnundur. Çünkü hem emri yerine getirilmiş; hem de karısı Börte'nin intikamını adeta Erdene'den almıştır.

İnsanların ilgisizliği içinde kucağındaki sahipsiz çocukla kalan Altın, ordugâhı terk etmek zorunda kalır. Kunan açlıktan ağlamakta, kadın çaresizlikten kıvrınmaktadır. Avutmak düşüncesiyle memesini çocuğun ağzına verir, mucize eseri hiç evlenmemiş, yaşlı kadının göğsünden süt gelmeye başlar. Sevinç gözyaşlarıyla Tanrı'ya şükrederken başlarının üzerinde de beyaz bir bulut belirmediğini fark eder.

Cengiz Han çok sıkıntılıdır. İdil ırmağının kıyısına varmıştır ama her zaman kendisini takip eden beyaz bulut ortadan kaybolmuştur. Etrafındakiler onun sıkıntısının ne olduğunu bir türlü anlayamaz. Bulutu yitirmenin verdiği umutsuzlukla han seferin komutanlığını oğulları ve torunlarına terk eder ve yurduna geri döner. Orada ölür ve gömülür. (Aytmatov, 2009b)

Kıssada, Allah'ın koyduğu sınırları çiğneyerek, güç ve benlik hırsıyla hareket eden insan imparator da olsa; gazaba uğrar mesajı verilir. Çünkü üremek, çoğalmak tüm canlılar için Tanrı'nın koyduğu bir kanundur. Her ne sebeple olursa olsun bunu ihlal etmek onun iradesini hiçe sayan bir davranıştır. Nitekim han, çocuk sahibi olan iki masuma kıydıktan sonra Tanrı, onu gölgesi altında tutan beyaz bulutu üstünden çekmiş ve bozkırda kucağında

bir çocukla yalnız başına kalmış köle kadın Altın'ın üzerine kondurmuştur. Benzer rivayetlerin başka şahıslar etrafında oluştuğunu biliyoruz. Onlardan biri de İslam peygamberi Hz. Muhammed'le ilgilidir:

Her sene Mekke'den Yemen ve Şam taraflarına ticaret kervanları gönderilmektedir. O yıl ki kervanın reisi Ebu Talip'tir. Küçük Muhammed amcasına, kendisini de götürmesi için çok ısrar eder; amcası da onu kıramaz

Ticaret yolunun yakınlarında kendi kurduğu kilisede Bahira isimli bir rahip yaşamaktadır. Kimseyle konuşmaz; vaktini ibadetle geçirirmiş. Bir gün yaklaşmakta olan bir kervan dikkatini çeker. Daha çok da kafileyi üzerlerinde takip eden beyaz bulut. Bahira bu işin sırrını çözmek için bir adam göndererek kervandakileri yemeğe davet etmiş. Davete icabet edenlere aranızdan gelmeyen kimse oldu mu diye sorunca Ebu Talip, yeğeni Muhammedi develerin yanına bıraktıklarını söyler. Bahira, çocuğun da gelmesi için ısrar eder. Çocuk geldiğinde onun beklenen peygamber olup olmadığını anlamak için birtakım sorular sorar. Hz. Muhammed, Bahira ve Ebu Talip arasında şöyle bir konuşma cereyan eder:

— *Evladım Lat ve Uzza adına doğru söyle.*

Peygamberimiz küçük yaşına rağmen şu tepkiyi koyar:

— *Sakin bana Lat ve Uzza adına bir şey sorma.*

Bahira:

— *O halde Allah adına söyle, sen nasıl uyursun diye sorunca Ebu Talip hemen öne çıkıp; mışıl mışıl uyur, dediyse de doğru cevap çok sevdiği yeğeninden gelir:*

— *Gözlerim uyur, fakat kalbim uyumaz.*

Bahira:

— *Peki, bu çocuğun gözlerindeki kırmızılık neyin nesi?*

Ebu Talip:

— *Doğuştan,*

Bahira bu sefer Ebu Talib'e:

— *Üzerindeki gömleğini açabilir misin?*

Açtılar, açtıklarında iki kürek arasında büyük bir ben vardı (Peygamberlere mahsus işaret olsa gerekti) .

Bahira:

— *Bu çocuk neyin olur?*

Ebu Talip:

— *Oğlum olur, der.*

Bahira:

— *Yanlışın var gibime geliyor, oysaki bu çocuğun yetim olması gerekirdi deyince Ebu Talip:*

— *Nereden biliyorsun?*

Bahira:

— *Bizim okuduğumuz kitaplarda beklediğimiz elçinin babası sağ olmayacaktı.*

Ebu Talip:

— *Evet, haklısın ben amcasıyım.*

Aldığı cevaplar sonrası onun peygamberliğinden hiç kuşkusu kalmaz. Rahip Bahira onları yurtlarına geri dönmeleri konusunda uyarır. “Yahudiler kendi ırklarından olmayan bir peygamberin canına kastetmek isteyebilirler. ” Kervandakiler onu ciddiye almaz. Busra’da konakladıklarında üç Yahudi, çocuğu öldürmek üzere plan yaparlar. Ama bu planları karşılarında dev cüsseli bir adam görmeleriyle suya düşer. Ebu Talip de kervanı geri döndürmeye karar verir. Bahira da bu üç adamı peygambere güç yetiremeyeceklerini ve bu işten vazgeçmeleri gerektiğini söyleyerek yurtlarına dönmeye ikna eder (Gürbüzer, 2011)

Anlaşılacağı üzere bulut Tanrı’nın lütfunun, onayının ve kudretinin bir simgesidir. Bunu kaybettiğini anlayan Cengiz Han da sefere devam edecek manevi gücü kendinde bulamayıp anayurduna geri dönmüştür. Adı ise tarihe büyük bir zalim olarak geçmiştir.

“Cengiz Han’a Küsen Bulut” romanı aslında **“Gün Olur Asra Bedel”**’in bir parçasıdır. Fakat dönemin sansür anlayışı yüzünden eserden çıkarılmıştır. Yıllar sonra ise ayrı bir kitap olarak yayımlanmıştır. Eserde Yedigey’in komşusu olan coğrafya öğretmeni Kuttubayev’in vatana ihanetle suçlandıktan sonra başından geçenler anlatılır. Bu haksız suçlamanın iki nedeni vardır. Birincisi Kuttubayev’in İkinci Dünya Savaşı’nda Stalin’in emrine uyararak canına kıymak yerine, düşmana esir düşmesidir. Her ne kadar daha sonra kaçmayı becermiş ve müttefik Yugoslav partizanlarla omuz omuza savaşmış ve hatta Rus mahkemeleri ve komisyonları tarafından aklanmış olsa da, bu suçlama hiç yakasını bırakmamıştır. O her zaman şüpheli görülen bir insandır. Bir diğer neden ise, hatta daha tehlikelisi Kuttubayev’in Kırgız folklorüyle ilgili masal, türkü, efsane gibi metinleri toplaması ve kaydetmesidir. Millî kültüre merakın, faşist eğilimle bir tutulduğu dönemde böyle bir işe kalkışmak vatan hainliğiyle suçlanması için zemin oluşturmuştur.

Tansıkbayev, elindeki Kuttubayev hakkındaki bilgileri çarpıtarak hiç yoktan büyük bir dava oluşturmak isteyen hırslı bir sorgu yargıcıdır. Böylece yıllardır arzuladığı birinci sınıf sorgu

yargıcı rütbesine ulaşacaktır. Yugoslavya ile ilişkilerin gerildiği bir dönemde onlarla ve İngilizlerle işbirliği yapan hayali bir çetenin varlığını ispatlamak için tek yapılması gereken Kuttubayev'i yıldırarak itiraf ettirmektir. Hem onun kaydettiği “**Nayman Ana Efsanesi**”ni ve mankurt karakterini de kışkırtıcı bulur. Böyle büyük bir davanın altında kalkabilirse Sovyet Devleti'nin onu nimete boğacağından emindir. Aslında Tansıkbayev tipik bir mankurttur. Tek amacı efendilerine hizmet etmek, onların övgüsünü kazanmaktır. Onun davranışlarını da diğerleri gibi güce karşı duyduğu iştah yönlendirir. Kuttubayev'in yazdığı kıssadaki mankurt karakterinde kendisini görür; tanıyamaz. Bir şeyler sezinler ama tam olarak idrak edemez.

Kuttubayev ise bir türlü suçunun ne olduğunu anlayamaz; salıverileceği ve ailesine kavuşacağı günü bekler. Kuttubayev karakteri bize Cengiz Aytmatov'un haksız yere halk düşmanı damgası yiyerek idam edilen bir kültür adamı olan babası Törekuł Aytmatov'u hatırlatır. O da Kuttubayev gibi bir gün evinden alınmıştır. Bir trene bindirilip ailesi ile doğru düzgün vedalaşmasına izin verilmeyerek götürülmüştür. Daha sonra ise hiç haber alınamamıştır. Ta ki bir toplu mezarda cesedi bulunana dek. Kuttubayev de bir kültür insanıdır. Kırgız folkloru ile ilgili metinleri kaydetmesi onları gelecek kuşaklara aktarmak istediğindendir. Anlaşılacağı üzere o millî ve kültürel değerlere önem veren, onları korumanın ve yaşatmanın öneminin farkına varmış bir Kırgız aydınıdır. Bu masumane düşünce ve çalışma bile onun halk düşmanı ilan edilmesine yetebilecek bir sebeptir. Savaşta gösterdiği yararlılıklar göz ardı edilmiş, akla ziyan bir emre uymadığı için suçlanmıştır.

Öyküdeki Cengiz Han karakteri ile Stalin arasındaki benzerlikler de ilgi çekicidir. Stalin de Cengiz Han gibi iktidarını güçlendirmek uğruna Tanrı'nın koyduğu yasalara karşı çıkmış insanları açlık ve sefaletle mahkûm etmiş, doğaya ve içindeki canlılara ölçsüzce zarar vermiş ve en kötüsü düşmana esir düşmek yerine; askerlerine kendilerini öldürme emrini vermiştir. Böylesine zalimce ve Tanrı'nın iradesine karşıt bir tavır koyması, bize Cengiz

Han'ın kadınları doğurmaktan men etmesi davranışını hatırlatır. O, öldükten sonra bile dünyayı yönetme hırısında olan bir insandı. Bunu da İdil kıyısında taşa vurduracağı emirleri ile başarmayı umuyordu. Böylece ondan sonra da Moğol halkı bu emirler gereğince yönetilecek ve hükümranlığı devam edecekti. Ama bu emelini gerçekleştirememiştir. Baktığımız zaman Stalin'in de böyle bir amacı olduğunu görürüz. O, yazıt diktirmek yerine kitaplar kaleme almış, devlet yönetimi ile ilgili fikirlerini yazmıştır. Ancak pek az insan bu kitapları okumuş; diktirdiğı heykelleri ise halk tarafından tek tek yıkılmıştır.

Cengiz Aytmatov'un eserlerinde işlediğı bir diğer konu ise doğanın, insan eliyle tahribidir. Birçok romanında ve hikâyesinde bu temayı işlemiş olan Cengiz Aytmatov, insanlara doğaya karşı sorumluluklarını hatırlatmak istemiştir. “**Elveda Gülsarı**” adlı romanındaki “**Yaşlı Avcının Türküsü Efsanesi**” bu temayı işleyen bir kıssasıdır.

Çok çok eski bir zamanda yaşlı bir avcının yiğit bir oğlu varmış. Babası ona avcılık mesleğinin tüm inceliklerini öğretmiş, o da zamanla hünerde babasını geçmiş. Attığı hiçbir ok boşa gitmez olmuş. Genç avcı hiç acımadan bütün hayvanları öldürürmüş. Boz geyiğin de tüm sürüsünü öldürmüş. Geride yalnız dişi boz geyik ile onun yaşlı kocası kalmış. Dişi geyik, genç avcıya kocası Tav-Teke 'yi vurmaması için yalvarmış ama avcı onu dinlememiş ve boz geyiğin eşini de vurmuş. Bunun üzerine boz geyik acısından inim inim inlemiş; ona meydan okumuş. Yerinden hiç kıpırdamayacağını, yine de onun kendisini vuramayacağını iddia etmiş. Gerçekten dediğı gibi olmuş. Avcının oku ayağını sıyırıp geçmiş. Bunun üzerine boz geyik ben bu topal ayağımla senden kaçacağım gözün kesiyorsa yakala, demiş. O da geyiğin peşine düşmüş. Uzun bir süre kovalamaca devam etmiş. Boz geyik onu dik koyalıklara sürüklemiş. Öyle bir yere gelmiş ki delikanlının artık kıpırdaması imkânsızmış. Ne aşağı inebilir ne yukarı çıkabilirmiş. Boz geyik ona lanetler okuyarak çekip gitmiş. Oğlunu merak eden babası Karagül'ü aramaya koyulmuş. Günlerce her yere bakmış ve oğluna seslenmiş. Nihayet bir gün çağırısına cevap almış. Tepelerden birinden oğlunun “Buradayım baba!” diyen sesini duymuş. Oraya vardığında babası oğlunu perişan ve

müşkül bir durumda yüksek bir yerde sıkışmış olduğunu görmüş ve ona oraya nasıl çıktığını sormuş. O da babasına başından geçenleri anlatmış ve boz geyik tarafından lanetlendiğini, çok acı çektiğini söylemiş ve kendisini vurması için yalvarmış. Babasının gönlü bir türlü razı olmamış. Ama Karagül'ün ısrarları sonucu yayını çekip oğlunu vurmuş. Sonra da yere düşen cesedin üstüne kapanmış ve başlamış şöyle söylemeye:

Seni ben öldürdüm, Karagül botam!

Yalnızım, kendimi soldurdum botam!

Felek beni böyle kargadı botam,

Kader beni böyle arbadı botam!

Avcılığı sana öğrettim botam,

-Sen de yüreğimi kül ettin botam!

Ciğerimi yoldan, kanattın botam!

Yaradılanları yok ettin botam,

Neslini kuruttun, tükettin botam!

Bu eleme beni sen attın botam!

Seni ellerimle öldürdüm botam,

Yalnızım, kendimi soldurdum botam! (Aytmatov, 2009c: 214) .

Bu kıssayı romanla bağlantılı olarak şöyle okuyabiliriz. Kıssadaki genç avcı romandaki Tanabay karakterini temsil eder. Nasıl ki genç avcı avlanmada ileri gidip, önüne gelen her canlıyı avcılığının şanını yüceltmek için gözünü kırpmadan öldürdüyse Tanabay da sosyalist rejimin bir savunucusu olarak özel mülk karşıtlığını iyice abartarak üvey kardeşinin alnının teriyle edindiği mallara el konulmasını sağlamıştır. Kardeşinin sırf toprak sahibi olduğu için Sibiryaya sürgüne gönderilmesine razı olmuştur. Sibiryaya sürgüne gönderilmek ölüm cezasına çarptırılmakla eşdeğerdir. Çünkü pek az kişi çok soğuk bir iklimin hâkim olduğu Sibiryadaki hapishane şartlarında yaşamını sürdürebilmeyi

başarmıştır. Boz geyik üvey kardeşi temsil eder. O da avcının geyiği yaraladığı gibi, kardeşi tarafından iftiraya uğramış, incinmiştir. Boz Geyiğin avcıya ah etmesi gibi kardeşine sitem etmiştir. Nasıl ki avcı maralın meydan okumasına uyararak onun peşine düştüyse Tanabay de kardeşinin hayaletinin peşindedir. Zihnindeki bu hayalet onu sürekli rahatsız eder, kendisini bir iç çatışmanın içine sürükler. Avcı geyiğin peşinden koşarken kendini bir uçurumun yamacında sıkışmış bulur. Tanabay da zaman içinde yaptığı haksızlığın farkına varmıştır. O eski Sovyet rejiminin ateşli savunucusu, Stalin Dönemi siyaset anlayışına bir türlü uyum sağlayamamıştır. Geleneklerin, törelerin, millî kültürün devlet eliyle öldürüldüğü bu dönemde, en çok da bunlara gereksinim duyduğunu idrak etmiştir. Hiçbir şey partinin vaat ettiği gibi daha iyiye, güzele gitmiyor aksine gittikçe bozulmaya, tükenmeye doğru yol alıyordur. Bu onda birtakım şüphelere yol açar muhalefetini sesli bir şekilde dile getirir. Sonuçta avcının babası eliyle öldürülmesi gibi, o da devlet eliyle halk düşmanı olarak partiden ihraç edilir. O artık yaşlı, işe yaramaz, huysuz bir insan olarak görülür ve dışlanır. Atı Gülsarı'nın başından geçenler de bundan farklı değildir.

Gülsarı rahvan bir attır. Tay iken güzel ve özgür bir hayat sürmüş başından türlü maceralar geçmiştir. Ama Tanabay'ın elinden alındıktan sonra binek atı olarak kullanılmak istenmiştir. Gülsarı, yaratılışı ve yapısına uygun hareketler gösterir; taşkınlıklar yapar. Kolay kolay dizginlenmez. Onu tahakkümleri altına almak isteyenler iğdiş etme yoluna giderler. Bu aynı zamanda duygu ve düşüncelere gem vurma, tam kontrol edebilmedir. Binek atı olarak kullanıldıktan sonra onu arabaya koşarlar. Ağır yükler altında ezerler. İyice yaşlanınca da Tanabay'a geri verirler. Devlet, bu iki emekçiyi verdikleri bunca hizmetten sonra işe yaramaz oldukları için terk eder. İkisi için mazinin hayalini kurmaktan başka yapacak bir şey kalmaz (Kolcu, 2008a: 185) . Biri insan diğeri attır. Yazgıları birbirine benzer. Canla-başla hizmet ettikleri güç (rejim, sahip) tarafından dışlanırlar.

Bir diğer okuma ise şöyledir. Avcı günümüz insanının barbarlığını, aç gözlülüğünü ve tüketim çılgınlığını temsil eden bir insan tipidir. O, karnını doymak için değil, sadece zevk için avlanır ve bu zevkinin de bir hududu yoktur. İnsani duyarlılıklarını kaybetmiş, bir çeşit ölüm makinesine dönüşmüştür. Diğer canlıların hayatı umurunda değildir. Gözünde canlılar, cansız nesnelere eş değerdir. Yaptığı gereksiz hayvan kıyımı bize günümüz toplumlarındaki tüketim çılgınlığını hatırlatır. Tabiattaki tahribat, pek çok hayvan türünün geleceğini tehdit eder boyutlara gelmiştir.

Doğanın bir üyesi olan boz geyik avcılığını lanetler. Bu aslında doğanın insanın tahribatlarına karşı duyduğu hırsın ifadesidir ve avcının felaketine yol açar. Tahrip ettiği doğanın soğuk kucağında babası tarafından oklanarak can verir. Baba bu ölümden kendini sorumlu tutar. Avcılığı ona o öğretmiştir ve boz geyiğin oğlunu lanetlemesinde onun da payı vardır. Bu görüşe katılmakla birlikte genç avcının fitratından kaynaklanan yıkıcılık ve yok etme arzusunun da onun felaketine yol açtığı gerçeğini gözden kaçırmamalıyız. Baba da bir avcıdır ama ölçülüdür. Şeyh Sadi birçok kıssasında bu konuya değinmiş insan karakterinin ne kadar uğraşılırsa uğraşılırsın kolay kolay değişmeyeceğini kıssalarında anlatmıştır.

Günümüzde de doğa büyük bir yıkımla karşı karşıyadır. Giderek artan sanayileşme ve betonlaşma doğayı ve içinde yaşıyan canlıları olumsuz yönde etkilemiştir. Doğa ihtiyaçlarımız ölçüsünde değil zevklerimiz ölçüsünde tüketilmiş adeta yağmalanmıştır. Kurulan dev fabrikalarla hem hava hem deniz hem de toprak kirletilmiştir.

Cengiz Aytmatov'un Cassandra Damgası adlı romanı da benzer bir trajediye anlatır.

“Efsaneye göre Tanrı Apollon Kasandra'nın güzelliğinden etkilenerek onunla birlikte olmak istemiş. Ona kendisiyle birlikte olması karşılığında bilicilik yeteneği vaat etmiş. Kız bu teklifi kabul etmiş ama bu yeteneği kazandıktan sonra Tanrıyla birlikte olmayı reddetmiş. Bunun üzerine Apollon onu lanetlemiş. Lanete göre o her şeyi önceden görüp bilecek ama kimse ona inanmayacaktı. Kehanet gerçekleşmiş. Birçok felaketleri önceden görmesine rağmen kimse sözüne inanmazmış. Truva'nın yıkılışını da öngörerek Yunanlıların bıraktığı tahta atın şehre sokulmamasını ve yakılmasını söylemiş. Kimse ona kulak vermemiş. Truva şehri düştükten sonra kral Agemennon Kasandra'ya âşık olup onu Yunanistan'a götürmüştü. Agemennon savaştayken meğer karısı onu kuzeniyle aldatıyormuş ve onu öldürmek için tuzak kuruyorlarmış. Kasandra Agemennon'u uyarırmış ama Agemennon onu dinlememiştir. Son uyarısı da gerçekleşmiştir. Ölümü de Agemennon'un karısı Klytaimnestra'nın elinden bıçak darbeleriyle olmuş. “ (Bayladı, 2005: 262-266) .

Eserdeki Filofey karakteri kıssadaki Kasandra'yı hatırlatır. Filofey'in gerçek ismi Andrey Krilstov'dur. Annesi ve babası tarafından bebekken terk edilmiş ve Sovyet yatılı okullarında yetişmiştir. X- Fert isimli bilimsel bir projenin yöneticiliğini yapmıştır. Hedef, anne ve babasını bilmeyen genleriyle oynanmış çocukların dünyaya getirilmesini sağlamaktır. Onlar ileride rejimin muhafızları olacaktır. Hapishaneye düşmüş kadınlara ceza indirimi karşılığında devlet tarafından bu projede denek olmaları teklif edilir. Kardeşinin suçunu üstlenip hapse düşmüş Runa da bunu kabul eder. Randevu günü geldiğinde Andrey'i yaptığı işin korkunçluğu konusunda uyarır. Bu Tanrı'nın işine müdahale etmektir. İyi bir amaçla da yapılmamaktadır. Runa'nın sözleri Andrey'in düşünmesine yol açar. Bir gün Runa'nın hapishaneden kaçma girişiminde bulunurken öldürüldüğünü öğrenir.

Daha sonra Andrey bilimsel çalışmalarını bir uzay üstünde sürdürür. Bu uzay istasyonu Sovyet Rusya ve Amerika devletlerinin işbirliği ile yönetilir. Astronotların istasyonu terk etme vakitleri geldiğinde orada kalmayı yeğler. Önemli bir keşifte bulunmuştur. İnsan embriyonları gebeliğin ilk haftalarında annelerinin alınlarında bir sivilcenin çıkmasını sağlayarak doğmak istemediklerini belirtiyordurlar. Bunun sebebi ise bunca ekolojik,

sosyal, ekonomik ve siyasi bozukluğun olduğu bir dünyaya gelmek istememeleridir. Bu sivilceye Cassandra damgası adını verir. Kendini de uzay filozofu Filofey olarak ilan eder. Bu durumu anlatan bir mektubu Papa'ya ve Daily Tribune gazetesine gönderir. Papa'dan cevap gelmez ama Daily Tribune mektubu yayımlar. Amerika'da büyük bir infial olur. Anneler, çocukları tarafından istenmedikleri gibi bir gerçeği kabullenmek istemezler. Amerikan başkanlık seçimlerine hazırlanan Oliver Ordok bu gelişme karşısında nasıl tavır alacağını bilemez. Ünlü fütürolog Robert Bork'a danışmaya karar verir. Robert Bork, o günlerde intihar eden balinalar üzerine kafa yoruyordu. Balinaların canlarına kıymalarının ardındaki sebebi bulmaya çalışıyordu. Filofey'in çocukların doğmak istememesini açıklayan fikirleri ile balinaların intihar etmesi arasında bir benzerlik olabileceğini düşünür. Ordok'a da bu konuda temkinli olmasını konunun iyice araştırılması gerektiğini söyler. O da basın açıklaması yapmaya karar verir. Onun önerdiği şekilde bir konuşma yapar. Ama basın ve halk bu çılgın bilim adamının bir yalancı, bir Rus ajanı olduğunu düşünüyordu. Ordok halkı karşısına almak istemez ve kandırıldığını, fütürologun Filofey'le iş birliği yapan bir hain olduğunu açıklar. Bunun üzerine halk Bork'un evinin etrafını sarar. İnsanları yatıştırmak amacıyla dışarı çıktığında halk tarafından linç edilir. Onun fikirlerini benimsemiş Ordok'un yardımcılarından Antony Yunger, Filofey ile bir canlı röportaj düzenler. Ama bu röportaj gazeteciler ve halk tarafından sabote edilir. Bunun üzerine Filofey bir veda konuşması yaptıktan sonra kendini uzay boşluğuna bırakır.

Görüldüğü üzere Filofey çağdaş bir Cassandra'dır. Kimse ne kadar doğru olursa olsun onun sözlerine inanmak istemez. Alında çıkan sivilceye Cassandra damgası adını vermesinden onun da yaptığı keşfin insanlar tarafından kabul edilebileceğinden kuşkusu olduğunu gösterir. Filofey'in insanlardan istediği tek şey her türlü bozulmanın önüne geçmeleridir. Bu onların yararına olacaktır. Ama onlar bunun failleri olmalarına rağmen bunu ret ederler. Çünkü bu düzenin bir parçası olmuşlardır. Maddecî bir dünya görüşünün, bencil çıkarları baş tacı eden bir felsefenin müritleridirler. Tek bildikleri şey ölçsüzce tüketmektir. Bu uğurda doğanın onarılmaz bir şekilde tahrip edilmesine göz yummuşlar, her türlü ahlaki ve siyasi yozlaşmaya seyirci kalmışlardır. İnsanlık bir bataklığa saplanmışdır. Sırf işini

kaybetmemek için silahsızlanmaya karşı Sovyetlerde gösteriler yapar hale gelmişlerdir. Robert Bork ve Antony Yunger gibi akli ve fazileti temsil eden insanların kaderi dışlanmak, daha kötüsü linç edilmektir. Ordok gibi siyasilerin şeytani politikalarına destek ise görülmedik derecededir. İnsan insanın kurdu olmuş; hayatı birbirlerine zehir etmiştir. İster kapitalist Amerika’da ister sosyalist Rusya’da olsun doğanın ve insanın sömürülmesi gerçeği hiç değişmemektedir. Filofey gibi gerçeği dobra dobra ifade eden kişiler yüzyıllar boyunca duymazdan gelinmiştir. Embriyonların isyanı da böylesine çürümüş bir dünyada yaşamayadır. Sorun doğanın tahribatıyla at başı koşan insan doğasının çöküşüdür. Çünkü insan doğanın bir üyesi olmasına rağmen özüne karşı çıkar.

İnsanlara bu konuda ne kadar uyarılarda bulunursak bulunalım ve başlarına gelecekleri ne kadar anlatırsak anlatalım umursamıyorlar. Çünkü onlar sadece bugünü yaşıyorlar ve kapıda bir felaketin onları beklediği gerçeğiyle hiç ilgilenmiyorlar. Defalarca bu vahim durumun emareleri ortaya çıktığı halde görmezden geliniyor. Bu konularda uyarıda bulunan bilim insanları ve çevrecilere Cassandra’ya davranıldığı gibi davranılıyor. Kimse onlara inanmak istemiyor. Onları gerçeği saptırmakla, kıyamet tellallığı yapmakla suçluyorlar. Bazı büyük devletler kendi şirketlerinin kârları azalacağı korkusuyla birçok ülkenin imzaladığı çevre protokollerini imzalamıyor. Böylece göz göre göre büyük bir yıkıma doğru ilerliyoruz.

Cengiz Aytmatov’un eserlerinde işlediği bir diğer tema ise ebedî aşktır. Onun hikâyelerinde aşk kavramı geçici hazların dayattığı geçici bir kavram değil aksine gittikçe güçlenen ve ebediyete kadar uzanan bir duygunun ifadesidir. Cengiz Aytmatov’un Dağlar Devrildiğinde romanındaki “**Ebedî Nişanlı Kıssası**”nın teması ölümsüz aşktır.

Eski zamanlarda dağlarda güçlü ve çevik bir avcı yaşarmış. Kurt ve parsları kolayca avlar, onların postlarıyla geçimini sağlarmış. Halkı onu bir lider olarak görürmüş. Bir gün

akrabalarıyla şölene giden avcı orada güzel bir kızla karşılaşmış. İki birbirlerini sevip âşık olmuşlar. Kızı ailesinden istemiş ve düğünün yedi gün sonra avcının dağlardaki köyünde yapılmasına karar verilmiş. Ama bazı hasetçiler onu kıskanıyorlar onun başlarına bey olmasından korkuyorlarmış. Düğün arifesi gelip misafirler gelmeye başlayınca ortalığa kara bir haber yayılmış. Avcıya, nişanlısının sevgilisi ile kaçtığı haberi verilmiş. Akrabalar kaçan kızın peşine düşmek için hazırlanırken, o, kızın peşine düşmek istemediğini, kızı ve diğer insanları lanetlediğini, insanlarla yaşamaktansa ormanda hayvanlarla yaşamayı tercih edeceğini söyleyerek dağa doğru yola koyulmuş. Akrabaları onu durdurmak için peşi sıra gitmişler ama onu bulamamışlar. Dağdan umutsuzca geri dönerken karşılarında perişan halde “Sevgilim nerede?” diye feryat eden nişanlı kızı bulmuşlar. Meğerse haydutlar onu ellerini bağlayıp kaçırmışlar. Bir ırmağı geçerken kızın ellerini çözmek zorunda kalmışlar; kız da kendini ırmağa atarak ellerinden kurtulmuş. Peşinden onu yakalamak isteyenler ise akıntı boyunca taşlara çarpa çarpa paramparça olmuşlar. Kız sonra bir kuş gibi uçma yeteneğine kavuşmuş. Nişanlısının akrabalarından ayrılıp kayıplara karıştığı yerde belirivermiş. Akrabalar onu durdurmaya, başına gelenleri öğrenmeye çalışmışlarsa da genç kız gözlerden kaybolup gitmiş. O günden beri nişanlı kızın feryadı dağlardan duyulur olmuş. Onun nasıl ağladığını dinle:

Nerdesin, nerdesin? Sana koşuyorum ben!

Kaçırılmıştım, ama kurtulmayı başardım.

Bakireyim hâlâ , ben sana sadığım.

Nerdesin, nerdesin, benim canım sevgilim?

Ben bakireyim, duy beni ne olur,

Kıyısında aşk yemini ettiğimiz nehirdi kurtaran beni.

Nerdesin, nerdesin? Duy sesimi!

Ardım sıra kovalayanlar, beni yakalamak istiyor. . .

Sen ise avcım benim dağlarda yitip gittin.

Nişanlandık seninle nehrin kıyısında.

Neredesin? Neredesin? Hangi dağda?
Neredesin? Neredesin? Koşuyorum sana.
Nişanlandık seninle bir nehrin kıyısında,
Avcım benim kayboldun dağlarda
Gelininim senin, sen şimdi neredesin?
Yoksa bir daha gelmeyecek misin?
Aynı nehrin suyunu içtik seninle.
Yemin edip şahit tutuk nehri sadakatimize.
Görüşemeyecek miyiz bir daha seninle?
Nehir akıyor, ya sen, neredesin söyle!
Hatırla, avcım benim, ses ver sesime
Ayla aşka yemin ettik yüreğimizle (Aytmatov, 2007a: 75-76) .
...

Bu efsaneyi operaya uyarlamak Arsen Samançin'in en büyük arzusudur. Sevgilisi opera sanatçısı Aydana Samorava'nın da yardımıyla sahneye koyacaktır. Samançin millî kültürüne bağlı bağımsız bir gazetecidir. Pop kültürünün amansız bir eleştiricisidir. Toplumun ve bireylerin içinde bulunduğu yozlaşmadan şikâyetçidir. Yazılarıyla, yaptığı programlarla bu duruma parmak basar. Zamanla sevgilisi ile arası açılır. Aydana, tiyatro oyunculuğundan patronluğa yükselmiş ve eğlence piyasasında söz sahibi olmuş Ertaş Kurçolov'un etkisi altına girer. Onun yardımıyla bir pop yıldızı olur. Arsen Samançin'in onu dinlemek için gittiği bir restorandan kovulması bardağı taşıır. Sevgilisini ve patronunu vurmak için bir silah satın almayı planlar. Tam da böylesine kafasının karışık olduğu bir dönemde amcası Bektur Ağa'dan bir iş teklifi alır. Amcası eskiden kolhoz başkanlığı yapmış, şimdilerde ise ticarete atılarak Mergen adlı bir şirket kurmuş zengin bir tüccardır. Şimdiki projesi iki petrol zengini Arabı köylerine pars avlamak için davet etmektir. Bu işten çok para kazanacağını umar. Ona çevirmenlik yapmasını teklif eder. Amcasının ısrarıyla razı olup köye gider. Bütün köy halkı av sebebiyle çok heyecanlıdır. Fakirlik ve

sefalet içinde yaşayan halkın zengin Araplar sayesinde ceplerine birkaç kuruş girecektir. Köyde Eles isimli bir kızla tanışır. Birbirlerini severler birlikte geçecek mutlu bir hayatın düşlerini kurmaya başlarlar. Arsen'in eski okul arkadaşı Taşafgan ve çetesinin ise başka planları vardır. Arapları kaçırap fidye istemek amacındadırlar. Arsen'i de kendilerine yardım etmesi için ikna etmeye çalışırlar ama başaramazlar. Av günü işleri mahvederse öldüreceklerini söyleyerek tehdit ederler. Hazırlıklar tüm hızıyla sürer. Avlanacak pars bile bulunmuştur. Bu parsın adı Caabars'tır. Yaşlanmış eski çevikliğini kaybetmiş bir hayvandır. Eşini daha güçlü bir pars sahiplenmiş, bunun üzerine yaptığı dövüşte de mağlup olmuş, sürüden dışlanmış. Gücü kuvveti de tükendiği için karnını bile doyurmakta zorlanır. Av günü gelip av başlamak üzereyken Arsen elindeki megafonla İngilizce ve Kırgızca Arapların hayatının tehlikede olduğunu bağırır. Araplar paniğe kapılır ve orayı terk ederler. Bunun üzerin Taşafgan ve adamları rastgele ateş açar. Arsen ve pusuya düşmüş pars yaralanıp, Taşafgan ve çetesinin mayınlarla döşediği mağaraya sığınır. İkisi de son nefesini vermek üzeredirler ve birbirlerine yaslanmış bir şekilde ölürler. Mağaraya yakınlarıyla gelen Eles onları bu şekilde bulur. Halk ve Bektur Ağa işin iç yüzünden haberdar değildirler ve Arsen'i suçluyordurlar. Eles, ağayı ikna eder ve sevgilisinin köy mezarlığına gömülmesi için izin alır. Cesedi almak için tekrar döndüklerinde parsın cesedini bulamazlar. Söylenceye göre o günden sonra insanlar parsın kar üstündeki ayak izlerini görür olmuşlar.

Cabaars ile Arsen Samançin'in başına gelenler arasında benzerlikler vardır. Cabaars nasıl güçten düştüğü için sürüsünden dışlanmışsa Arsen Samançin de eskimiş kabul edilen millî ve kültürel değerleri benimsemiş olduğu için toplumdan kovulmuştur. Onun kovulduğu restoranı topluma ve onu kovan Artaş Kurçolovu da halkın yeni yöneticisi olan oligarklara benzetebiliriz. Onlar yeni kurulan kapitalist rejimin çocuklarıdır. Ama halk için değişen hiçbir şey olmamıştır. Yine yoksulluk ve sefalet içinde yaşarlar. Kapitalizme geçişle beraber bir tüketim çılgınlığı ve bunun yanında gelen pop kültür topluma egemen olmuştur. Doğanın maddi çıkarlar uğruna tahrip edilmesi de bu durumun sonucudur. Para kazanmak uğruna Bektur Ağa'nın soyları tükenmekte olan parsları zengin Araplara peşkeş çekmesi

buna bir örnektir. Aslında bu hayvanlar çok nadir olup ancak Kırgızistan dağlarında yaşarlar. Bu yüzden onlar ülkenin bir zenginliğidir ve korunma altına alınmaları gerekir.

Yoksulluk içinde yaşayan halk ise zamanla tüm değerlerine sırt çevirmekte ve insanlığını yitirmektedir. Buna en iyi örnek Taşafgan'dır. Evlatlarını iyi okullarda okutmak için zengin Arapları kaçırmak ister. Böylece o da bir şekilde piyasa ekonomisinin oluşturduğu pastadan kendi payına düşeni alacaktır. Yeni düzen onu bir hayduta dönüştürür. Bu başkalaşım ancak iyi ve kötü ayrımının son derece incelendiği, hatta tamamen ortadan kalktığı toplumlarda görülen son derece tipik bir durumdur. Millî hafızasını, gelenek ve göreneklerini yitirmiş halklara mensup bireyler zamanla iyi ile kötünün farkını ayırt edemeyen yalnızca efendilerine hizmet etmeyi bilen mankurlara dönüşürler.

Kıssa ile roman arasında çeşitli bağlantılar vardır. Arsen Samançin avcısı, Eles ise ebedî nişanlıyı andırır. İkisi de birbirlerine içinde yaşadıkları dünyanın ve insanların kötülükleri yüzünden kavuşamazlar. Söylence de avcının bey olmasından korkan kişiler onun sevgilisini kaçırp ondan ayırırlar, eserde de yine art niyetli kişiler bencil çıkarlarına karşı gelen Arsen'i öldürerek sevdiğinden ayırırlar. Her iki ayrılığın sonunda da dönüş doğaya olur. Çünkü doğa her ne kadar insanlar tarafından tahrip edilmişse de aynı zamanda onların sığınabilecekleri tek sığınaktır.

Efsane şu şekilde de yorumlanabilir. Anlatılan aşk ebedî bir aşktır. İftiraya uğramış nişanlı kız hâlâ dağlarda sevgilisini arar ve feryat eder. Avcı da nişanlısının aşkına ihanet ettiğini düşünerek dünyadan elini eteğini çeker dağlarda yaşamaya karar verir, sır olur. Çünkü en değer verdiği insan tarafından aldatıldığını düşünmesi onu diğer insanlara karşı da güvensizliğe ve nefrete yöneltir. Sevgilisi onun gözlerinde en ideal ve mükemmel insanın bir imgesidir ve bu imgenin yıkımıyla, insanlara bakış açısı da kökten bir değişime uğrar. En ideal ve mükemmel bulduğu bir insan bile kendisini aldatılabilirken, nasıl olur da

diğerlerine güvenebilir? O da bu yüzden insanlardan uzaklaşmak ister. Onlardan nefret ettiğini yüzlerine haykırarak dağlara çıkar. Gözünde sevgilisinin ihaneti bütün insanlığın ihaneti ile eştir. Akrabaları intikam için nişanlının peşine düşmeyi önerse de avcı bunu kabul etmez. Çünkü sevgilisi başka birisiyle kaçmakla onun tüm yaşama sevincini öldürmüştür. Yaşama sevincini kaybettiği için intikam hissini de kaybeder; dağları ve yalnızlığı seçer.

Nişanlı kız ise kendisini kaçırانların ellerinden kurtulduktan sonra etraftakilere sadece sevgilisinin nerede olduğunu sorar. Başına bir yıkımın geldiğinin farkındadır. Tek amacı sevgilisine kavuşabilmek ve başına gelen felaketi anlatmaktır. Diğerlerine açıklama yapma ihtiyacı bile duymaz. Çünkü önemli olan sevgilisinin gözünde aklanmaktır, diğerlerinin ne düşündüğü umurunda bile değildir. Böylece sevgilisinin peşi sıra gider ve sonsuza dek onu aramaya devam eder.

Günümüzdeki aşkların geçiciliğiyle taban tabana zıt bir durum olan ebedî aşk, kıssanın konusudur. Aşkın kaybedilişi, yaşama arzusunun kaybedilişine neden olur. Oysa günümüzde aşkın yitimi çok sıradan bir olgudur. Çoğu zaman üzerinde düşünülmez bile çünkü aşk fiziki ihtiyaçların giderilmesi olarak anlaşılır olmuş ve bir anlam kaymasına uğramıştır. O artık öncelikle ruhi ihtiyaçların değil fiziki ihtiyaçların karşılanmasını ifade eden bir kavramdır. Tamamıyla yozlaşmış, bir çeşit tüketim nesnesine dönüşmüştür. Diğerleri gibi tamamıyla geçicidir ve bir son kullanım tarihine sahiptir. Anlamını yitirmesiyle basitleşmiş ve sıradanlaşmıştır. Artık hiç kimse böyle basit ve sıradan bir şey için hayattan vazgeçmeyi düşünmez. Bunun bir mantıksızlık ve bir çılgınlık olduğu düşünülür. Günümüzde ebedî aşk kavramı ölmüş, yerini günü birlik tüketim malzemesine bırakmıştır.

Bir diğer kıssa ise Dişi Kurdun Rüyalari isimli eserdeki “**Hz. İsa Kıssası**”dır.

Hz. İsa bundan 2000 yıl önce Allah'ın Cebrail aracılığıyla ilettiği bir söz ile babasız olarak doğar. Annesi Yusuf adlı bir gençle nişanlı genç bir kızdır. Hz. İsa 30 yaşına kadar marangozluk yapar. Otuz yaşında iken Vaftizci Yahya ile karşılaşır. Yahya insanlara mesihin geleceğini müjdeliyor onları Şeria Irmağı'nın sularıyla vaftiz ediyormuş. İsa da onun tarafından vaftiz edilir. Daha sonra kendisine bağlı küçük bir grupta vaaz vermeye başlar. Vaazlarında Tanrı egemenliğinin yakın olduğunu söyler ve insanları imana davet eder. Kısa sürede Yahudileri etkiler. Ölümlerin diriltilmesi, şeytan kovma, hastaların iyileştirilmesi, rüzgâr ve dalgaların durdurulması gibi birçok mucize gösterir. İnsanlar onu sever ama Yahudi önderler onun Tanrı'nın yasalarını önemsemediğini düşünürler. Onu kendi konumlarına bir tehdit olarak görürler. İsa tedbir olarak kendi seçtiği on iki havariyi özel bir eğitimden geçirir. Dinsel deneyimlerinin en özlülerini onlarla paylaşır. Yaşamının son yılında Yahudilerin kutladığı Hamursuz bayramı için Kudüs'e gider. Her şey çok iyi başlar. Ama İsa kendisine karşı olanların çoğaldığını ve havarilerinden biri olan Yahuda İskaryot'un onu ele verdiğinin farkındadır. Öldürüleceğini anlar. Havarilerini son akşam yemeğinde bir araya getirir ve onlara ölmesi gerektiğini ve dini yaymanın artık onların görevi olduğunu söyler. Yemekten sonra Zeytin Dağı'na ve oradan da Getsemani bahçesine giderler. Yahuda'nın yol gösterdiği görevliler İsa'yı tutuklarlar. Yahudi önderler onu ölüme mahkûm ederler. Ama Roma valisi Pontius Pilate'nin de onayına ihtiyaçları vardır. Her ne kadar Pontius onu idam etmek istemese de Yahudilerin baskıları sonucu Hz. İsa'yı çarmıha gerilerek ölüme mahkûm eder. İsa havarilerine öldükten sonra dirileceğini müjdeler. Çarmıha gerilip öldürüldükten sonra (Müslümanlara göre çarmıhta ölen Yahuda İskaryot'tur) bir mezara taşınır ve mezarın girişi büyük bir taşla örtülür. Ertesi gün bir grup kadın mezarı ziyaret için gittiklerinde cesedin orada olmadığını görürler. Ayrıca şehirde Hz. İsa'nın havarilerine görüldüğü dedikodusu hızla yayılır. Bu yeniden diriliş Hıristiyanların önemli bir inancı olur ve onun tekrar aralarına dönemlerini yüz yıllardır beklemlerine yol açar (İsa, Hz. , 1992a: 80) .

Bu kıssanın romanda anlatılmasının sebebi Hz. İsa ile Abdias arasındaki benzer noktaları gözler önüne sermektir. Abdias bir papaz okulu öğrencisidir. Klisenin öğretilerine aykırı düşen fikirleri vardır. Ona göre Hz. İsa ve insanlara vermek istediği mesaj yüzyıllar boyunca yanlış yorumlanmıştır. Bunda da Hristiyan din adamlarının rolü büyüktür. Kendisinin farklı bir doktrini vardır. Maddeci bir kültür ikliminde yetişmiş Abdias din ile bilimi uzlaştırmak ister. Tanrı kavramına kendince bilimsel bir ışıkla yaklaşır. Fikirince bilincimiz ve vicdanımız dışında bir tanrı yoktur. Tanrıya metafiziksel değil; Aguste Comte gibi pozitivist bir yaklaşımla bakar. Ünlü Fransız sosyolog da pozitivist bir din kurma amacındaydı. Toplumların dinsiz yaşayamayacağını farkındaydı ve bu yolla bir sentez oluşturmak istemişti. Abdias fikirleri nedeniyle papaz okulundan kovulur. Hz. İsa gibi kendi küçük cemaatini oluşturmak ister. Bu cemaat toplum tarafından dışlanmış, birçok günah işlemiş kişiler kurtarılarak oluşturulacaktır. Bu yüzden haşhaş kaçakçılığı yapan bir çeteye katılır. Onlardan biriyimş gibi görünür. Ama onları eleştirmekten, yaptıklarının yanlış olduğunu söylemekten kaçınmaz. Tümü genç çocuklardan oluşan üyeler ailelerinden, toplumdan hiç sevgi ve şefkat görmemiş kişilerdir. Para kazanamazlarsa kimsenin onlara merhamet göstermeyeceğinin, açlıktan öleceklerinin farkındadırlar. Onların Abdias gibi idealistlerin sözlerine karınları toktur. Nitekim bir gün kaçak bindikleri trenden onu dövüp atarlar. O da başka bir iş bulur. Devlet işsiz güçsüz serserileri toplayıp, ellerine makineli tüfekler verip sayga avına katılmaları için işe alıyordur. Abdias da işe alınır. Ama sayga avı bir katliama dönüşür. Hiçbir ölçü gözetilmez. O, bu vahşete iştirak etmek istemeyince sarhoş arkadaşları tarafından feci şekilde dövülür ve çarmıha asılır. O da Hz. İsa gibi can verir.

Hz. İsa da yaşadığı dönemde karşılaştığı türlü toplumsal bozuklukları sert bir dille eleştirmiştir. Hahamları dinî bir ticaret kapısı yapmakla suçlamış, mabetlerin çevresinde ticaret yapan esnafın tezgâhlarını dağıtmıştır. Abdias da inandığı şeyi söylemekten çekinmeyen biridir. Önce haşhaş satan çeteyi ikna etmeye; yaptıklarının yanlış olduğunu anlatmaya çalışır. Bir süre onu içlerine alan ve dostça davranan çete üyeleri daha sonra ona

sırtlarını dönerler. Aynı durum katliama dönüşen sayga avına katılmak istemediğinde de başına gelir. Çarmıha gerilerek öldürülür.

Tüm bu yozlaşmanın ve ahlaksızlığın ardında ise maddeci dünya görüşünü dayatmaya çalışan devlet vardır. Sürekli üç yıllık, beş yıllık ekonomik programlar hazırlayan ve belirlenen imkânsız hedeflere ulaşmak için her türlü yolu mubah sayan bir rejimdir her şeyin faili. Hırsları uğruna doğal ve toplumsal dengeyi bozmaktan kaçınmaz. Kısa süreli bir kazanç uğruna tüm bir hayvan türünün acımasızca katledilmesi emrini verir. Doğanın düzeninin bu şekilde bozulması insanlara türlü sıkıntı ve musibetler getirecektir. Nitekim çoban Boston Urkunçiev'in başına gelen de böyle bir trajedidir.

Herşey Akbar ve Taşçaynar adlı iki kurdun sayga katliamında arada kalmalarıyla başlar. Canlarını zar zor kurtaran bu iki hayvan sazlıklara çekilir. Bu sefer de haşhaşları yakmak için gelen görevliler yüzünden dört yavruları yanarak ölür. Bu acı içlerinde dağlara çıkarlar. Tekrar yavruları olur. Ama kurt postu satıp köşeyi dönme hırsına kapılmış Bazarbay isimli bir köylü yavrularını çalar. Bunun farkına varan kurtlar onun peşine düşerler. Bazarbay kurtların yaklaştığını görünce paniğe kapılıp hasmı Boston'un evine sığınır. Tehlike geçer gibi olunca da gizlice evine döner. Hayvanlar yavrularının hâlâ Boston'un evinde olduğunu düşünürler. Geceler boyunca evin etrafında ulurlar. Karısı ve küçük çocuğu için endişelenen Boston, Bazarbay'a gidip yavrukurtları ister. O buna yanaşmaz. Artık tek çare kurtları öldürmektir. Nitekim kurduğu pusu ile Taşçaynar'ı öldürmeyi başarır. Kaçmayı başaran Akbar ise bir süre ortalarda görünmez. Ama yavrusunun özlemi onu yine oraya sürükler. Bu sırada Boston'un oğlu bahçededir. Kurt ona yaklaşır. Çocuk da onunla oynar. Bunu gören kadınlar çığlık atarak bağışmaya başlayınca oğlanı sırtına attığı gibi kaçmaya başlar. Boston elinde tüfeği kurda durması için bağırır. Kurt kaçmaya devam eder. O da silahını doğrultup ateş eder. Saçmalar hem oğlunu hem de Akbar'ı öldürür. Böylece ana kurt istemeden de olsa insanların ona tattırdığı evlat acısını onlardan birine tattırır (Kolcu, 2008a: 264) . Boston ve oğlu insanın doğaya ihanetinin kurbanı olur.

“**Hız. İsa Kıssası**”nda anlatılmak istenenlerden biri de şudur. İnsanlar körü körüne kendi atalarının yanlış ya da eksik de olsa inançlarına bağlıdırlar. Bu inançları yetkinleştirecek ve böylece o inançları tamamlayacak olsa da yeni düşüncelere kapalıdırlar. Bu görüşlerin sahibinin niyeti ne kadar iyi olursa olsun onun canına kastetmeyi bile göze alırlar. İnsanlar her zaman içinde buldukları eski düzenin gereklerine tabi olmayı daha uygun bulurlar. Çünkü eski düzen kanıksanmıştır. Yeni düzene uymak bir çaba ister. İnsanların tarihin hiçbir döneminde yeni düzenleri kolaylıkla benimsememiştir. Her zaman bir çatışma ve sürtüşme meydana gelmiştir.

Her düzenin bir ömrü vardır. Onu başka bir düzen, başka bir dönem izler. Yeni olanın gerekleri eskisine göre değişim içerir. Çünkü her toplum zamanla değişir. Hiçbir şey sabit kalmaz. İnsanların idrak ve şuur kapasiteleri arttıkça eski düzen bunları karşılayamaz hale gelir. Ama her toplumda eski düzenin simsarları vardır. Onların geçim kapısı onun üzerine kuruludur. Herhangi bir yenilik onların erklerine büyük bir darbe vuracaktır. Bunun için gerçeğe gözlerini yumarlar. Onlar için gerçeğin ne olup olmadığı önemli değildir; tek önemli olan kendi çıkarlarıdır. Her değişimin önüne bir set gibi dururlar. Ancak bu sadece belli bir süre için geçerlidir daha sonra onun dalgaları altında yıkılıp giderler.

Hız. İsa da bir değişimin lideridir. Onun önüne de hahamlar bir set gibi dikilmişlerdir. O canını vermeyi göze alarak bu seti yıkmıştır. Böylece eski düzen yerini yenisine bırakmıştır. Tarih boyunca böyle önemli dinî figürler eski düzen ve temsilcileri ile çatışma halinde olmuşlardır. Kimi zaman bu karşı çıkışlarının bedelini canlarıyla ödemişlerdir. Abdias da böyle biridir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmamızda, geleneksel eğitimimizde, kıssaların yerini ve önemini tespit etmek için çeşitli Türk devletlerinin eğitim anlayışları incelenmiş, kıssaların eğitimde nasıl bir rol üstlendiği araştırılarak destanlar, yazıtlar, masallar ve şiirlerin de ışığında çeşitli tarihî devirlerde toplumsal sorunlara nasıl yaklaşıldığı ve bunların üstesinden gelmek için neler tavsiye edildiği irdelenmiştir. Bu tavsiyelerin çoğunun eğitimle ilgili olduğu ve bireylerin millî, dinî ve kültürel değerlerinin aşınmasının hem devlet yönetiminde hem de halkın yaşayışında sıkıntılara ve yozlaşmalara neden olduğu görülmüştür. Bazısını büyük âlimlerin ve din adamlarının yazdığı bu tür hikâyeler gözden geçirilerek; bunlarla Cengiz Aytmatov'un eserlerindeki kıssaların benzer özelliklere sahip olup olmadıkları değerlendirilmiştir.

Aytmatov'un ilk dönem ve sonraki eserlerinde yoksul ve eğitimsiz halkın sorunları irdelenir. Aytmatov emeği sömürülen, ağır çalışma koşulları altında ezilen, çocuklarını okutamayan ve karınlarını zorlukla doyurabilen bu insanların dertlerine başlarda sosyalist bir idarenin çözüm getireceğini düşünürken, bu görüşü yıllar içinde değişir. Kurtuluşu millî ve manevî değerlere sarılmak, onları yaşatmakta bulur. Ama bu konuda da pek umutlu değildir. Çünkü insanlık gittikçe yozlaşmakta, bozulmaktadır. Eserlerinde bu durum gözler önüne serilir. En erdemli ve bilinçli kişiler bile ya bu çürümeye karşı koyamayıp ona kapılırlar ya da onun karşısında yenilgiye uğrarlar.

Aytmatov'un eserlerinde bugün (yaşanılan dönem) umutsuzluk, yozlaşma ve hayal kırıklığını temsil ederken, geçmiş sanki özlemi çekilen yeniden dirilişin ana kaynağı olarak umut ve kurtuluşu temsil eder. Bu yüzden geçmişin taşıyıcıları olan kıssa, masal, efsane gibi folklorik unsurlara, eserlerinde sıklıkla yer verir. Onlar kimi zaman Canbolat ve Mümin Dede'ninki gibi sığınılacak bir hayal dünyasına açılan kapının anahtarları olurken,

kimi zaman Arsen Samançin'in arzuladığı gibi güzelliğinde huzurun bulunacağı bir sanat yapıtının konusu olurlar. Kimi zaman onlardan ibret, kimi zamansa nasihat alınır.

Aytmatov çoğu eserine vermek istediğı mesajı dile getiren kıssalar (efsaneler) serpiştirir. Bunlar alegorik bir anlatıma sahiptir ve günümüz sorunlarına cevap verir niteliktedir. Bunun nedeni Aytmatov'un geçmişin bilgeliğini bugünün problemlerine cevap verecek biçimde kullanmasıdır. Kimi kıssalarını yüzlerce yıllık efsaneleri, destanları yeniden kurgulayarak oluşturur. "**Boynuzlu Maral Ana Efsanesi**" ile millî destanlarımız olan "**Bozkurt**" ve "**Ergenekon**" destanları arasında böyle bir ilişki mevcuttur. "**Ala Geyik Türküsü**" ile "**Yaşlı Avcının Türküsü**" efsaneleri arasında da büyük benzerlikler söz konusudur. Yine "**Dişi Kurdun Rüyalari**" isimli eserinde "**Hız. İsa Kıssası**"nı temel alarak onu genişletir ve yeniden kurgular. Cassandra Damgası isimli eseri "**Kassandra Efsanesi**"nin güncel bir sürümüdür.

Aytmatov'un eserlerinin yüzlerce yıllık edebî metinlerle bu kadar yakın ilişki içinde olması, bizi Türk eğitim tarihi boyunca kullanılan kıssaları incelemeye yöneltti. Tezin ilk bölümünde İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası geleneksel eğitimimizde kıssaların yeri ve önemi belirlenmeye gayret edildi. Çeşitli dönemlerin sosyo-ekonomik unsurlarının da en az millî ve kültürel unsurlar kadar etkili olabileceğı hesaplanarak bunlara kısaca değinildi. Özellikle ilim ve eğitim ile ilgili kıssalar incelenerek geleneksel eğitimimizin özellikleri ve amaçları tespit edilmeye çalışıldı. Hedeflerin çoğu millî ve ahlaki değerlerin kazandırılması ile ilgiliydi.

İkinci bölümde bir Türkçe dersinde kıssaların nasıl işlenebileceğı anlatıldı. Etkin bir öğretimin incelikleri ve aşamaları ortaya kondu. Türkçe derslerinin genel amaçlarının öncelikle öğrencileri okur, dinler, anlar, konuşur, yazar hale getirmek" (Yavuz, 2009: 160)

olduğunun da bilinciyle kıssaların bu hedefleri hangi öğretim metotları ile azami derecede gerçekleştirebileceğinden bahsedildi.

Üçüncü bölümde Cengiz Aytmatov'un hayatı anlatıldı ve sanat anlayışından bahsedildi. Millî romantizmin eserleri üzerindeki etkisine değinildi.

Dördüncü bölümde Cengiz Aytmatov'un eserlerindeki kıssaların millî, manevi ve evrensel hedefleri öğrencilere kazandırabilme yetkinliği üzerinde duruldu. Bu hususlar etrafında kıssalar incelendi. Yüzyıllar boyunca geleneksel eğitimimizde kullanılan kıssalarda gözler önüne serilen eğitim ve buna bağlı olarak ahlak anlayışları tespit edilip Aytmatov'un kıssaları ile benzerlikleri ortaya konulmak istendi. Millî Eğitimin de konuya yaklaşımı göz önünde tutuldu. Bu konudaki güncel görüş şöyledir:

“Toplumlarda kimi zaman törelerin ve geleneklerin, kimi zaman yaşanan çağın ve günün moda akımlarının belirlediği değerler kompozisyonları vardır. Bu kompozisyonlara felsefi anlamda “etik değerler” adı verilirken, toplumsal manada “ahlak” terimi de kullanılmaktadır” (Cemiloğlu, 2004: 214) . Eğitimin amaçlarından biri de bu ahlaki değerleri genç kuşaklara aktarmaktır. Millî Eğitim Temel Kanununun başlangıcı ve Türkçe derslerinin programı, bu moral değerleri üç ayrı katman olarak düşünmektedir. Bunlar:

- a) Bireysel anlamda kişinin kendisinde oluşacak kişilik değerleri
- b) Toplumsal anlamda yurtseverlik ve sosyal sorumluluk gibi millî değerler
- c) İçinde yaşanan dünyanın ve insanlığın bir parçası olma adına evrensel değerler (Cemiloğlu, 2004: 215) .

Bu hedeflerin kazandırılması ile öğrenci kendi kişilik değerlerini oluşturacak, yurtseverlik ve sosyal sorumluluk gibi değerleri özümseyecek ve içinde yaşadığı dünyanın ve insanlığın bir parçası olduğu bilincine vararak evrensel değerlerle donanacaktır.

Eserlerde yukarıdaki üç ayrı katmanda belirtilen ahlaki değerleri yansıtan kıssalarla da karşılaşmamız mümkündür.

Bireysel anlamda, kişinin kendisinde oluşacak değerler konusu “**Hz. İsa Kıssası**”nda irdelenmiştir. Bu kıssa Aytmatov tarafından genişletilmiş; Vali Pilatus ile Hz. İsa arasında cereyan etmiş olabilecek felsefi bir tartışma kurgulanmıştır. Hikâyede Hz. İsa’nın insanlık ile ilgili en büyük eleştirisi herkesin iktidar sahibi olmak istemesi, diğerlerine hükmetmeye olan düşkünlüğüdür. Bu bir hastalık gibidir ve buna en kudretlisinden en sefiline kadar herkes yakalanır. Fenalıkların en büyüğü olan böyle bir musibetten insan ancak nefsini terbiye ederek kurtulabilir. O ölçülü, sabırlı ve kanaatkâr olmayı bilmeli, nefsinin arzularına kapılmamalı, iradesini kaybetmemelidir. Bunun aksi nasıl insanı felakete götürüyorsa bu da kurtuluşa eriştirir.

Bir diğer ahlaki değer olan yurtseverlik ve sosyal sorumluluk gibi millî değerleri işleyen kıssalara iki örnek verebiliriz. Bunlardan biri olan “**Boynuzlu Maral Ana Efsanesi**”ni okuduğumuzda her türlü vefa ve minnet duygusuna baskın çıkan şan ve şöhrat budalalığının insanı nasıl canavarlığa sürüklediğine şahit oluruz. Aynı zamanda millî ve kültürel değerlerin insanlar tarafından nasıl yozlaştırıldığına alegorisi ve bunun sonuçları ile karşılaşırız. “**Nayman Ana Efsanesi**” de benzer bir konuyu işleyen bir alegoridir. Olay, hafızası silinmiş mankurt bir evladın anasını efendilerinin emriyle öldürmesinin trajik öyküsüdür.

Evrensel değerleri kazandırma açısından da kıssalardaki zengin içerik ve mesajlar dikkati çeker. İnsanlığın ortak hazinesi olan tabiata duyarlılık, şahsi çıkarlar sebebiyle temel değerlerin hiçe sayılması gibi pek çok konu eserlere yansıtılır. “**Yaşlı Avcının Türküsü Efsanesi**” bu meseleyi işler. Bu hikâyeyi okuyan öğrencilerin doğayı ve doğada yaşayan canlıları korumanın önemini anlaması ve bu konularda duyarlılık kazanması hedeflenmiştir. Doğadaki canlıları ölçsüz bir hırsla katleden avcının, eşi öldürülen bir boz geyik tarafından lanetlenip babası eliyle öldürülmesinin öyküsüdür. Babanın oğlu için yaktığı ağıtta onun ölümüne kendinin sebep olduğunu çünkü avcılığı ona öğretmenin kendisi olduğunu söylemesi düşünmeye değerdir.

Aytmatov’un kıssalarını yüzyıllarca geleneksel eğitimimizde kullanılmış ve çalışmaya dahil edilmiş kıssalarla karşılaştırınca özellikle şu üç konudaki benzerlikler dikkati çeker:

1) İlim, zanaat ve hüner sahibi olmanın övülmesi:

“**Oğuz Kağan Destanı**”nda Oğuz Kağan, önlerine çıkan engellerin aşılmasında zanaatları ile yardımcı olan beyleri, yaptıkları işleri anımsatan isimler vererek onurlandırır. “**Ergenekon Destanı**”nda ise Türkleri hapis oldukları ülkeden, dağın içindeki demiri eriterek kurtaran işinin ehli bir demircidir. Mevlana “**Eşeğin Hali Kıssası**”nda bir insanın müşkülünün ancak ilim sahibi, bilge bir kişi tarafından çözülebileceğini anlatır. Şeyh Sadi “Ne kadar zengin olursanız olun çocuğunuza çok iyi bir tahsil yaptırın. Bilmeli ki paralar biter de elde edilen bir marifet, bir sanat kaybolmaz.” (Sadi, 2010b: 145) diye belirtir. Aytmatov’un birçok kıssasındaki ana karakterler büyük hüner sahibi avcılardır. “**Ebedî Nişanlı Kıssası**”nda avcı şöyle övülür “Bizim dağlarda olağanüstü bir güce ve çevikliğe sahip genç bir avcı yaşarmış. Hatta koşarak yabani keçilere bile yetişmiş. Kurt ve parsları kolayca avlar, kürkleriyle geçimini sağlarmış. Avladıklarıyla kabilesinden nice aileyi geçindirebilirmiş. Halkı kendisini çok sever, saygılarından dolayı da gelecekte kendilerine

bir lider olarak görürlermiş. ” (Aytmatov, 2007a: 68) . “**Yaşlı Avcının Türküsü Efsanesi**”nde genç avcının avcılık hüneri övülürken, acımasızlığı yerilir: “ . . . Çok, çok eski bir zamanda, yaşlı bir avcının yiğit bir oğlu varmış. Yaşlı avcı, genç oğluna avcılığın bütün hünerlerini, inceliklerini öğretmiş ve delikanlı avcılıkta babasını geçmiş. . . Attığı ok boşa gitmezmiş. Yerde kaçan, havada uçan hiçbir canlı kurtulamazmış onun okundan Yatan dağlardaki bütün av hayvanlarını öldürmüş, gebe hayvanları da, yeni doğmuş yavruları da acımadan vurmuş. ” (Aytmatov, 2009c: 111) .

2) Millî ve dinî değerlerin yüceltilmesi:

“**Oğuz Kağan Destanı**”nda Oğuz Kağan’ın hayatı ve yaptığı seferler anlatılır. Oğuz Kağan alp insan tipinin örneğidir. Amacı Türk birliğini sağlamak, yabancı kavimleri Türk buyruğu altına sokmak, Gök Tanrı inancını yaymaktır. “**Ergenekon Destanı**”, “**Bozkurt Destanı**”nın daha genişletilmiş bir versiyonudur. Cengiz Aytmatov “**Boynuzlu Maral Ana Efsanesi**”ni bu destandan esinlenerek yazmıştır. Her ikisi de bir ulusun türeyiş efsanesidir ve millî değerleri yüceltir.

Kur’an’da bilindiği üzere birçok peygamber kıssası bulunur. Ama peygamberimiz ile ilgili kıssalara genellikle hadis gibi kaynaklardan ulaşırız. Bu kıssalardan biri ise “**Rahip Bahira Kıssası**”dır. Rahip Bahira sürekli ibadetle meşgul bir insandır. Bir gün bir ticaret kervanını bir bulutun izlediğini fark eder. Bulutun kimi izlediğini anlamak için kervandakileri yemeğe davet eder. Bulutun Muhammed adlı küçük bir çocuğu takip ettiği yemekte ortaya çıkar. Ebu Talip’e bekledikleri peygamberin küçük çocuk olduğunu bildirir ve hızla memleketlerine dönmelerini tavsiye eder. Böylece Hz. Muhammed Yahudilerin suikastından kurtulur. Bulut motifini Aytmatov “**Sarı Özek Kurbanları**” adlı kıssasında kullanır. Cengiz Han’ı takip eden bu bulut, ne zamanki çocukları olduğu için iki masumu katledince onu izlemeyi bırakır. Kıssada Allah’ın emirlerinin dışına çıkılmaması öğütlenir.

Aytmatov yine “**Hz. İsa’nın Kıssası**”nı, “**Dişi Kurdun Rüyaları**” isimle eserinde kullanarak, Hz. İsa’nın ağzından insanlığı bekleyen en büyük felaketin insanların kanaatkâr olmaması ve sürekli güç peşinde koşması olduğunu açıklar. Aytmatov bu iki kıssa ile dinî değerlerin önemini vurgulamış olur.

3) Adaletli ve merhametli olmanın önerilmesi

Şeyh Sadi’nin “**Halkına Zulmeden Padişah**” isimli kıssasında vezirinin öğüdünü dinlemeyerek halkına zulmetmekte ısrar eden padişahın yakınları tarafından tahtan indirilmesi anlatılır. “**Yaşlı Avcının Türküsü**” isimli kıssada genç avcı da boz geyiğin söylediklerini dinlemez ve zulmetmeye devam eder. Bunun sonucunda onun tarafından lanetlenir. Hiç kıpırdayamaz bir biçimde bir uçurumun eşiğinde kalınca, kendisini aramaya gelmiş babasını feryatlarıyla ikna ederek, onun elinden can verir. O da padişahın yakınları tarafından tahttan indirilmesi gibi en yakını olan babasının elinden can verir. Mevlana’nın “**Zalimin Zulmü**” isimli kıssasında da hayır yaptığını zannederken bir sürü kötülüğe neden olan padişahın hikâyesi anlatılır. Yine Sarı “**Özek Kurbanları Kıssası**”nda acımasızlığı ile ün salmış Cengiz Han kadınlara çocuk doğurmayı yasaklarken ordunun daha hızlı ilerlemesini sağlayacak hayırlı bir iş yaptığını sanıyordu. Ancak bu emriyle Allah’ın inayetini kaybetti.

Aytmatov’un eserlerinde ve kıssalarında hayvanlara yapılan zulüm de sık sık eleştirilir. “**Boynuzlu Maral Ana Kıssası**”nda geyiklerin acımasızca katledilmesinin, yine “**Yaşlı Avcının Türküsü Kıssası**”nda genç avcının ormanda yaşayan hayvanları ölçüsüzce yok etmesinin ve bun katliamın neden olduğu felaketlerin işlenmesini örnek verebiliriz.

Görüldüğü üzere Aytmatov'un kıssaları geleneksel eğitimimizin temel hedeflerine de uygundur. Ayrıca Türkçe derslerinin amacı Millî Eğitimin temel amaçlarına uygun olarak şöyle belirtilir: Öğrencilerin yazılı ve sözlü ürünlerle Türk ve dünya kültürünü tanımalarını sağlamak, millî, manevî, ahlaki, tarihî, kültürel, sosyal, estetik ve sanatsal değerlere önem vermelerini sağlamak; millî duygu ve düşüncelerini güçlendirmek, onların bilimsel, yapıcı, eleştirel ve yaratıcı düşünme, kendini ifade etme, iletişim kurma, iş birliği yapma, problem çözme ve girişimcilik gibi temel becerilerini geliştirmek (Demirel, 2006: 14) . Aytmatov'un eserlerindeki kıssaların millî eğitimin temel hedef ve ilkelerini gerçekleştirir mahiyette olduğu tespit edilmiştir. Bu tespitler ışığında Cengiz Aytmatov'un eserlerinde kullandığı kıssalardan eğitim ve öğretimde faydalanılmasının doğru bir tercih olacağı görülmüştür.

KAYNAKÇA

A. Cengiz Aytmatov'un Eserleri

Aytmatov, Cengiz. 2007a. **Dağlar Devrildiğinde / Ebedî Nişanlı**. İstanbul: Ufuk Kitap

_____. 2007b. **Kassandra Damgası**. Ankara: Elips Kitap

_____. 2008a. **Beyaz Gemi**. Ankara: Elips Kitap

_____. 2008b. **Yıldırım Sesli Manasçı, Yüzyüze, Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek**. İstanbul: Ötüken Neşriyat A. Ş.

_____. 2009a. **Gün Olur Asra Bedel**. Ankara: Elips Kitap

_____. 2009b. **Cengiz Han'a Küsen Bulut**. Ankara: Elips Kitap

_____. 2009c. **Elveda Gülsarı**. İstanbul: Ötüken Neşriyat A. Ş.

_____. 2009d. **Dişi Kurdun Rüyaları**. İstanbul: Ötüken Neşriyat A. Ş.

B. Başvurulan Eserler

Abay, Muhammed. 2007. **Kur'an Kıssaları**. İstanbul: Ensar Neşriyat

Akar, Ali. 2005. Türk Dili Tarihi. İstanbul: Ötüken Neşriyat

Akyüz, Yahya. 2009. **Türk Eğitim Tarihi**. Ankara: Pegem Akedemi Yayınları

Batur, Suat. 1998. Türk Halk Edebiyatı. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi

Bayladı, Derman. 2005. **Mitoloji Sözlüğü Klasik Mitologyada Tanrılar – Olaylar – Kahramanlar**. İstanbul: Say Yayınları

Caferoğlu, Ahmet. 2000. **Türk Dili Tarihi**. İstanbul: Enderun Kitabevi

Cemiloğlu, Mustafa. 2004. **İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi**. İstanbul: Aktüel

Cevdet, Ahmet. 2003. **İki Cihan Güneşi Hz. Muhammed**. İstanbul: Ahsen Yayınları

Cihan, Ahmet. 2007. **Osmanlı'da Eğitim**. İstanbul: 3F Yayınevi

Demir, Güler. 2006. **“Konya İli Cihanbeyli İlçesinde Anlatılan Masalların Çocuk Eğitimi Açısından İncelenmesi”** Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) Konya.

Demirel, Özcan. 2006. Türkçe ve Sınıf Öğretmenleri İçin Türkçe Öğretimi. Ankara: Pegema Yayıncılık

Elçin, Şükrü. 2004. **Halk Edebiyatına Giriş**. Ankara: Akçağ Yayınları

Ercilasun, Ahmet Bican. 2006. **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi**. Ankara: Akçağ Yayınları

Gürel, Perihan. 2006. **“Öğretici Hikâyeler Yoluyla Düşünce ve Duygu Eğitimi Tanımlar ve Yöntemler”** Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) , İstanbul.

Kaplan, Mehmet. 2007. **Edebiyat Üzerine Araştırmalar Tip Tahlilleri**. İstanbul: Dergah Yayınları

Karataş, Turan. 2004. **Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü**. Ankara: Akçağ Yayınları

Kazıcı, Ziya. 1995. **Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi**. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları

Kolcu, Ali İhsan. 2008a. **Bozkırdaki Bilge Cengiz Aytmatov**. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi

Kolcu, Ali İhsan. 2008b. **Cengiz Aytmatov Üzerine Yazılar**. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi

Özler, Ahmet, 2006. “**Türkçe Ders Kitaplarında Yeralan Hikâye ve Masalların Eğitimsel İşlevleri**” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) Konya.

Özkırımlı, Atilla. 2004. **Türk Edebiyatı Tarihi** Ankara: İnkılap Kitapevi

Özön, Mustafa Nihat. 1997. **Osmanlıca Türkçe Sözlük**. İstanbul: İnkılap Kitabevi

Püsküllüoğlu, Ali. 2003. **Arkadaş Türkçe Sözlük**. Ankara: Arkadaş Yayınevi

Sadi, Şeyh. 1978. **Gülistan**. İstanbul: Bedir Yayınevi

Sadi, Şeyh. 2010a. **Gülistan**, Elektronik Kitap. İstanbul: Yağmur Yayınevi

Sadi, Şeyh. 2010b. **Bostan**, Elektronik Kitap. İstanbul: Yağmur Yayınevi

Şahin, Ahmet Metin. 2010. **Yunus Emre Seçme Şiirler**, Elektronik Kitap. İstanbul: Yağmur Yayınevi

Tekin, Talat. 2008. **Orhon Yazıtları**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

Yakuboğlu, Kenan. 2006. **Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi**. İstanbul: Bilimevi Basın Yayın

Yaldız, Hatice Tuba, 2006. “**Masalların Çocuk Eğitimi Açısından İncelenmesi (Sarayönü Örneği)**” Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) , Konya.

Yavuz, Muhsine Helimoğlu. 2009. **Masallar ve Eğitimsel İşlevleri**. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları

Zeren, Mehmet. 2002. **Hız. Mevlana'nın En Büyük Eseri Mesnevi'de Geçen Bütün Hikâyeler**. İstanbul: Semerkand Yayınları

C. Başvurulan Makale ve Diğer Kaynaklar

Gürbüzer Alperen. 2011. “Rahip Bahira ve Bulut” 01 Ocak 2011 Adres: <http://www.ilahi.org/modules.php?name=Forums&file=viewtopic&t=97539>

“İsa, Hz. ”, Temel Britannica C. 9, 5. bs. , Ana Yayıncılık 1992a, s. 80

“İslamiyet Öncesi Dönemde Arap Edebiyatı, Temel Britannica, C. 1, 5. bs. , Ana Yayıncılık 1992, s. 315

